

© Döbrentey Dániel: Bari (Puglia), San Gregorio Armeno templom

2000

IRODALMI ÉS TÁRSADALMI HAVI LAP

Szerkeszti: Ambrus Judit, Barabás András, Czeglédi András, Margócsy István, Trencsényi Balázs.
Munkatársak: Kovács János Mátyás, Szilágyi Ákos

Nick Elsdorf • Turi Tímea

Nyerges Gábor Ádám • Szöllősi Mátyás

Tatár Sándor • Ernst Bloch

Kemény Krisztián • Szűcs Teri

Visy Beatrix • Döbrentey Dániel

**TEKINTETEK
KERTÉSZETE**

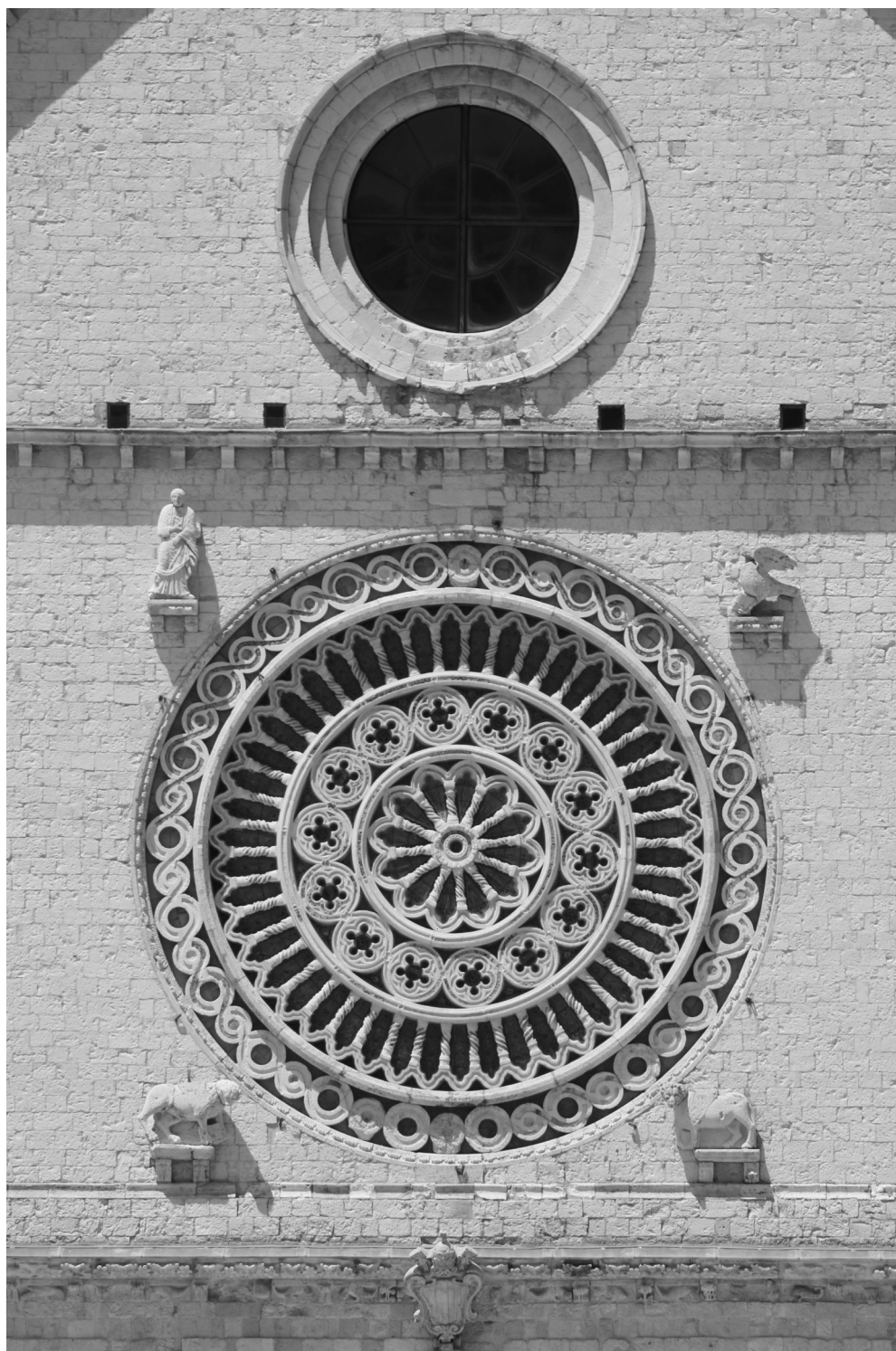

2019. 11. szám

Ára: 700 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

© Döbrentey Dániel: Assisi (Umbria), a Szent Ferenc bazilika homlokzata

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bloch, Ernst (1885–1977) német filozófus

Döbrentey Dániel (1989) jogász, politológus

Elsdorf, Nick Bécsben lakik és Pesten él

Kemény Krisztián (1976) levéltáros, történész

Nyerges Gábor Ádám (1989) író, költő, szerkesztő

Szöllősi Mátyás (1984) költő, író, fotós

Szűcs Teri (1975, Leningrád) irodalomtörténész, kritikus

Tatár Sándor (1962) költő, műfordító

Turi Tímea (1984) költő, szerkesztő

Visy Beatrix (1974) irodalomtörténész, kritikus

E számunkat Döbrentey Dániel Olaszországban készített fotóival illusztráltuk. Emlékeztül egy még karanténba nem zárt kultúráról. Mielőbbi, egészségben megért szabadulást mindannyiunknak!

Reméljük, 2020-ban is találkozhat kedves lapjával. Köszönjük, ha figyeli híreinket!

© Döbrentey Dániel: Muggia (Friuli-Venezia Giulia), a dóm és harangtoronyának részlete

2000

I R O D A L M I É S T Á R S A D A L M I H A V I L A P
31. ÉVFOLYAM 11. SZÁM

Nick Elsdorf: <i>Ízlés dolga</i>	3
Turi Tímea: Zsoltár minden időben	19
Nyerges Gábor Ádám: Versek	21
Szöllősi Mátyás: Szégyenlős álmok	23
Tatár Sándor: Versek	26
Ernst Bloch: <i>Nyomok</i>	28
Kemény Krisztián: <i>Petőfi, a „Király”</i>	37
Szűcs Teri: <i>A történetek és a történelem visszavétele</i>	66
Visy Beatrix: <i>Főbűnünk a banán – „egy évad a pokolban”</i>	75
Döbrentey Dániel: Fotók	

FELELŐS SZERKESZTŐ: MARGÓCSY ISTVÁN

SZERKESZTŐK: AMBRUS JUDIT, BARABÁS ANDRÁS, CZEGLÉDI ANDRÁS, TRENCSENYI BALÁZS

MUNKATÁRSAK: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS, SZILÁGYI ÁKOS

OLVASÓSZERKESZTŐ: AMBRUS JUDIT **LAPTERV:** SZÜTS MIKLÓS

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK: [BOJTÁR ENDRE] | HERNER JÁNOS, HORVÁTH IVÁN, LENGYEL LÁSZLÓ, TÖRÖK ANDRÁS

KORÁBBI SZERKESZTŐINK, MUNKATÁRSAINK: KÁLMÁN C. GYÖRGY, NAGY MÓNICA ZSUZSANNA

[RÉTI PÉTER] | SZÜTS MIKLÓS

LEVÉLCÍM: 1380 Budapest, Pf.: 1090. **E-MAIL:** ketezer.lap@gmail.com **INTERNET:** www.ketezer.hu

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/2000IrodalmiEsTarsadalmiHavilap>

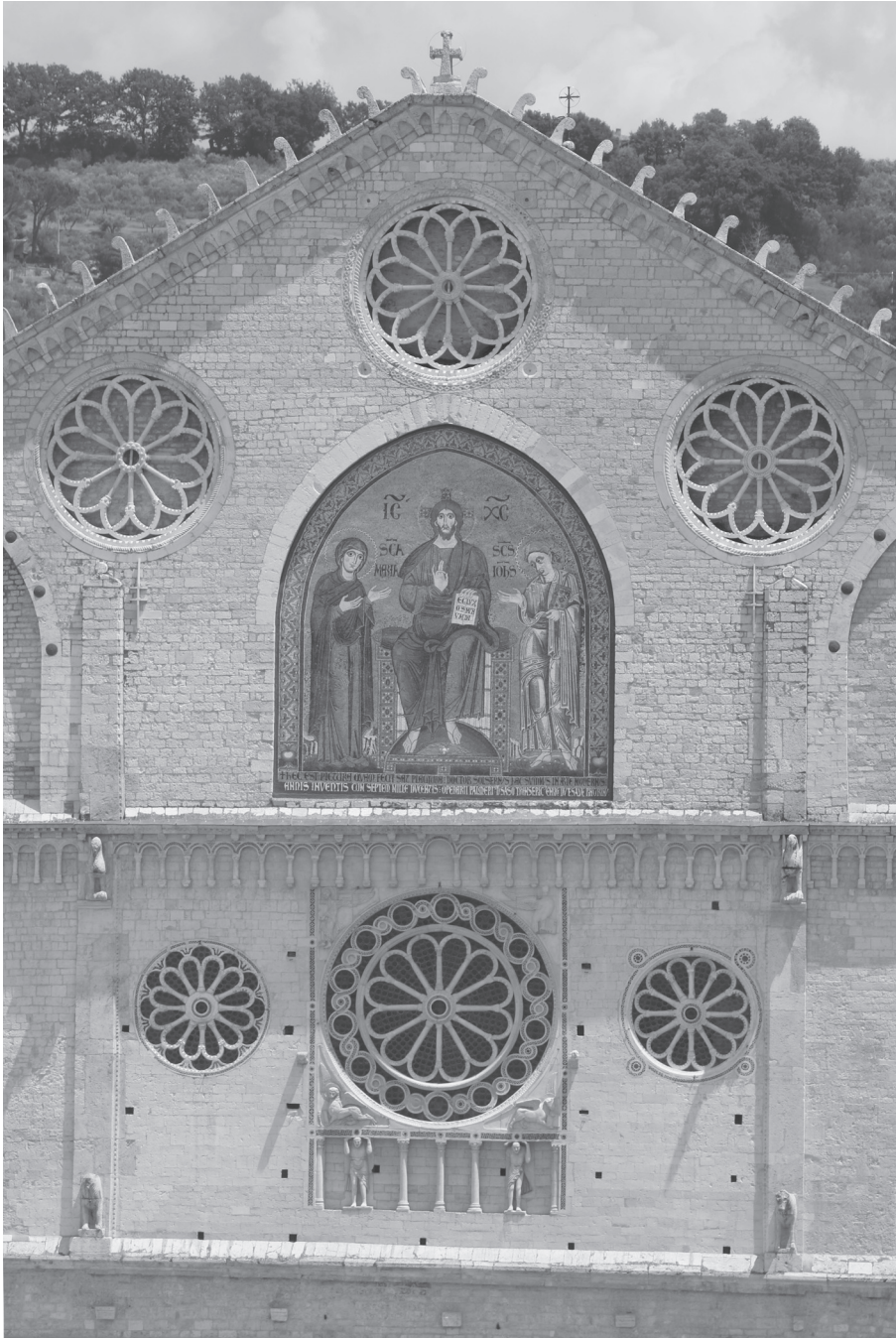
KIADJA A MENTOR IRODALMI ALAPÍTVÁNY. FELELŐS KIADÓ: CZEGLÉDI ANDRÁS.

KÉSZÜLT GOUDY ÉS OFFICINA BETŰKKEL. TÖRDELÉS: SÖRFŐZŐ ZSUZSA.

NYOMDAI NYOMÁS, KÖTÉSZET: ADUPRINT KFT. FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ

ISSN 0864-800X. RÉGEBBI SZÁMAINK KORLÁTOZOTT MENNYISÉGBEN KAPHATÓK AZ ÍRÓK BOLTJÁBAN.

TÁMOGATÓNK: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

© Döbrentey Dániel: Spoleto (Umbria), dóm

Ízlés dolga

KÖZEL-NYUGATI LEVÉL

Tudom, magadra hagytalak, nyájas olvasó, a zsarnokság hetedik évében, s csak most, a tizenegyedikben esen-gek ismét kitüntetett figyelmedért. Jó okom volt a távolmaradásra: nem akartam számos bajodat a sajátom-mal tetézni. El sem búcsúztam, gon-doltam, hamar túl leszek rajta. Aztán jött egymás után a többi, és csupán mostanában kezdtem úgy érezni, hogy legendás öniróniámba csomagolva (melynél mindössze szerény-ségem legendásabb) eléd tárhatom őket.

Félek, már legutolsó levelemmel is fárasztottalak. Soraim ugyanis foko-zódó „tájidegenségemről” számoltak be. Arról, miként fogy a levegő kö-rülöttem, még hozzá egyszerre a Lajta mindkét oldalán. Nem tudtam még, hogy a légszomjnál mindig akad lég-szomjabb, és a hetvenhez közelítve az ember előbb-utóbb fel kell hogy tegye a marxista filozófia Nagy Kér-dését a létezett szocializmus idejé-ből: vajon van-e élet a halál előtt?

Azzal kezdődött, hogy Bécsben sikeresen kiebrudaltak az intézetből, mely harminc esztendőn át volt szel-lemi otthonom, és azzal fejeződött be, hogy pesti tanszékelem, melynek alapításánál ott tébláboltam tizenkét esztendeje és ahová hétről hétre siet-tem haza tanítani, pár napja megadta magát a sorsnak. Úgy döntött, hogy elpárolog. Pontosabban átpárolog a zsarnok egyik kedvenc egyetemére. Ahová valahogy nem akarózik kö-vetnem. Bizonyára emlékszel a régi viccre. Kohn és Grün összefutnak az utcán. Hallom, Grün, megháza-sodtál, no és milyen a kedves nejed? Grün megvonja a vállát: ízlés dolga, nekem nem tetszik.

Ígérem, híven beszámolok majd arról is, ha véletlenül valami jó tör-tént velem, hisz nem venném a szí-vemre, ha borús hangulatban fejez-néd be levelem olvasását. Inkább egyfajta lefojtott luxus-sápitózás-ra készülj. Veled is előfordult már, hogy kibillentettek egyensúlyodból,

de esetekben valószínűleg erősebb volt a löket, és félek tőle, hogy – velem ellentétben – nem estél puhára.

Fel, Kijevre!

Ott hagytuk abba legutóbb, hogy bécsi intézetem közelében gyanús pénzadók vertek tanyát, továbbá hogy Pesten, épp fordítva, gyanús pénzelvevők bukkantak fel tanszékem tájékán. No, ennek fele se tréfa – gondoltam, pödörtem egyet őszülő bajszomon, jól megszártam csibukomat és megfogadtam, nem adom fel egyikönnyen. Hegyes Halomka gyermeke nem alkuszik. Ám haladjunk sorjában!

Intézetem médiaéhes törekvője, ki az Egyesült Államok egyik előkelő keleti parti egyeteméről ereszkedett le hozzánk a császárvárosba, 2014 tavaszán kieszelte, hogy támogatnunk kellene a Majdan bátor felkelőit. Várt egy kicsit, míg elhalált a fegyverpogás, majd „fel, Kijevre!” – harsogta –, rendezzünk ott egy konferenciát, melyre szolidaritásunk jeléül elhívjuk a világ liberális értelmiségének színe-javát Bernard-Henri Lévytől Joschka Fischeren át Adam Michnikig, hogy „közösen töprengjünk” Ukrajna szebb jövőjén! Nemsokára elnökválasztás lesz (értsd: Janukovics, a gyáva már fut Moszkva felé, a jajdeliberális csokoládégyáros Porosenko pedig ugrásra

kész), legfőbb ideje, hogy összejövelünk megkoronázásaként tömeggyűlést szervezzünk – hová máshová? – egyenest a Majdanra, tízezreket buszoztatva vidékről az ukrán fővárosba. Utána pedig tegyük tiszteletünket a leendő államelnöknel! Mély hatást gyakorolunk majd a világ közvéleményére: minden elhangzott szó sztrímelve lesz.

Tömeggyűlés? Csak azt nem mondta, hogy színpompás meg azt, hogy erőt sugárzó seregszemle. Szegény amerikai barátom, rossz helyre született, nem adatott meg neki, hogy legalább néhány percig KISZ-tag lehessen. Közös töprengés? A „nagy fehér ember” lehajol és felemel, hangot ad és együttérez... – magyarként vagyok én annyira ukrán, hogy felkapjam a fejem, ha orientalista szöveggel etetnek lelkesült kibicek. Csak a testemen keresztül – nyöszörögtem a terv hallatán, vesztemet sejtve. Mentésemül szolgál, hogy fogtam egy karót és elkezdtem kötni hozzá az ebet. Jeleztem, hogy intézetünk hitem szerint tudományos természetű képződmény, nem pedig mozgalmi fellegrár. Kiválóan alkalmas például arra, hogy kebelében gyümölcsöző kutatásokat folytassunk. Például Ukrajna jelenkori történelméről. Ezek időnként nyilvános vitákban csúcsosodnak ki, ahol nem tilos akár politikai következtetéseket is levon-

ni. Aktivistákat toborozni azonban nem illendő. Ha mindenáron tüntetni szándékozunk, nos, tüntesünk eredeti gondolatainkkal, ha vannak. Egy *think tank* ne tüzeljen, ha kérhetném. Ezek szellemében emlékeztettem serény kollégámat, hogy intézetünk bármily hévvel segítette is 1989 előtt a tisztelt kelet-európai disszidenciát, eszünk ágába se volt, hogy testületileg a Vencel térre rohanjunk kulcsainkat csörgetni Havelt éltetve avagy Temesvárra Tőkést oltalmazni élőlánccal. Mindez persze nem jelenti azt, hogy egyénileg ne játszhattunk volna forradalmár harczost utolsó csepp vérünkig (na jó, inkább az utolsó előttiig), ha erre lett volna kedvünk. Meg is lett volna annak a böjtje, legkésőbb, mikor Havel beleszeretett elnöki előjogaiba, Tőkés pedig Orbánba.

Fenntartásaim – bevallom, kissé nosztalgikus – előterjesztésekor még nem tudtam, honnan lesz pénz a látványos kijeji megmozdulásra. Azt viszont igen, hogy a „nagy fehér ember” szereti, ha más fizeti a repülőjegyét. Kisvártatva feltűnt a szemhatáron egy nyugatra szakadt ukrán milliárdos és egy általa kitarított endzsió, mely úgymond az ukránok és a zsidók közmondásos barátságát ápolta. Kérdeztem is, vajon létezik-e az ukránban vagy a jiddisben olyan közmondás, mely a pogromok derűs hétköznapijait örökíti meg és az „ukrán gyerek megvágta, zsidó gye-

rek gyógyítja” lírai békéjét árasztja. Válasz máig nem jött, a támogatás viszont, melyet hivatalosan senki se kért, azonnal megérkezett a számlánkra. Az Intézeti Tanácsban (igaz, mindössze gyenge többséggel) úgy határoztunk, hogy postafordultával visszaküldjük a tolakodó dollárokat a feladónak és megtiltjuk, hogy feltüntessék nevünk a konferencia szervezőinek sorában. Én azzal is érveltem, hogy a milliárdos uraság gyanúsan érdekeltnek tűnik számos ukrain nagyberuházásban és bizonyos korábbi – félfinom erkölcsiségű – ukrán elnökök tanácsadói csapataiban is ott virított. Továbbá hű pénzespostásai nyilvános életrajzuk szerint mintha megfordultak volna némely nagyhatalmak titkosszolgálatainak környékén is, méghozzá nem sokkal azelőtt, hogy kitornt rajtuk a civil kurázi. Ugyanők ráadásul szeretnek megengedően, sőt hangulatosan nyilatkozni, amikor kíváncsi újságírók faggatják őket például Szimon Petljura vagy Sztepan Bandera seregeinek rémtetteiről: szabad-e vajon emlékművet állítani e nemzetvezetőknek vagy akárcsak utcát elnevezni róluk? Egyébiránt, mióta zsidó úgy a Majdan?

Piszok a fészekben

Azt is tudtam, hogy amerikai kollégám milliárdos eszmetársával (és

számos nemzetközi véleményvezérrel) együtt már jóideje szorgalmazza Andrij Septitszkij, az ukrán görögkeleti egyház egykori híres/hírhedt főpapjának rehabilitálását. Tetszetős kezdeményezés, melyet a Világ Igazainak öre, a Jad Vasem mindmáig nem támogat. (*Nota bene* boldoggá se avatták eddig Andrij metropolitát, például mert bizonyos lengyel katolikus körökben továbbra is ukrán nacionalistának tartják.) Jobb, ha tudod, nyájas olvasó, hogy a metropolita, aki római katolikus, félig lengyel grófi család leszármazottja, mielőtt állítólag megigazult, 1941-ben felszabadítóként fogadta a náci csapatokat Ukrajna zsíros, fekete földjén. Tétlenül nézte végig a Babij Jar-i mézárhlást és az ukrainai genocídium jórészét, míg – látva, hogy a németek elöszerezettel toboroznak helyi önkénteseket a hóhérmunkára – el nem kezdett tiltakozó leveleket írogatni Himmlernek és Hitlernek, valamint zsidókat rejtegetni a kolostorokban, dicséretesen megmentve vagy másfél száz életet. 1942 novemberében végre-valahára megtiltotta híveinek, hogy gyilkolásszák „szomszédaikat”. Így mondta. Alighanem a zsidókra gondolt. Némileg árnyalja azonban a fáradhatatlan embermentő képét, hogy Septitszkij 1943 tavaszán, a szovjetek ellentámadását látva melegen üdvözölte a galíciai Waffen SS felállítását és megáldotta annak katonáit (köztük számos ko-

rábbi népirtót). Akik igyekeztek bevégezni, mit elődeik elkezdtek. (De mit is beszélek, elfogult vagyok, papám is arrafelé ügyetlenkedett baltával a kezében, s a klímavédelemben még járatlan módon irtotta rogyásig a nagy ukrán erdőséget, amikor épp nem az aknamezőkre hajtotta a keretlegény.)

Vajon jó-e az, ha intézetünk e minimum kétes dicsőségű egyházi fogadatlan szellemi gondnokaként köszönti a demokrácia fene tudja hányadik újabb hajnalát Ukrajnában? – firtattam rendületlenül. (Szó volt ugyanis arról, hogy Kijevben jelenenénk be ünnepeylesen, hogy Septitszkij-ösztöndíjat alapítunk kezdő és haladó ukrán társadalomtudósok számára.) Majd kivágtam a tromfot egyenest a „kijevi kirándulás” intézeti híveinek (vö. erős kisebbség) szegezve a kérdést: mondjátok, ki vállalja a felelősséget közületek azért, ha a felkelés utáni zilált helyzetben Janukovics egyik hátrahagyott embere, vagy ami ugyanaz, az oroszok valamely ügynöke, az általatok összetrombitált tömegbe hajt néhány kézigránátot és a robbantás közvetlen áldozatainak számát többszörösen fölülmúlja majd mindazoké, akiket a kitörő pánikban halálra taposnak? És néztem diadalmasan. „Legfeljebb hősök leszünk mi is” – felelte egyikük foghegyről. Itt hagytam abba az agitációt és propagandát. Továbbá visszasírtam azt a

szép napot, amikor izgága amerikai kollégám még nem alakította a héroszt, miközben igazából mindig is Kissinger rezonőr szerepére ácsingózott. A múlt század végén történt. Doktorandusz vendégkutatóként kopogott az ajtómon, először láttuk egymást. *What can I do for you, professor Elsdorf?* – kérdezte alázatos arckifejezéssel. Bizony meglehet, hogy ekkor ástam el magát nála. „Nálunk nem szokás a fiatalokat dolgoztatni, kedves uram, de szívesen elolvasom, ha majd írt valamit.” Azóta sajnos szünet nélkül alkot.

Az ukrán dzsembori végül békében ért véget, Porosenkót simán megválasztották, és új rektorunk is áradozott, hogy Kijevben járván részese lehetett a lélekemelő eseményeknek. Róla még nem szóltam, pedig rövidesen sorsom fordítójává vált. Az alapító rektor váratlan halála után őt – gyors eszű, szellemes követét a harmadik világnak (bocsánat, a *global South*-nak) – választottuk, én is, vezetőnkül, és megkértük, mi, a gyenge többség, hogy beiktatásáig ne tegyen szimbolikus erejű lépéseket. Például kerülje el az ukrán fővárost egy ideig. Megígérte, majd csakazértis odautazott, és tüstént barátkozni kezdett a fent említett milliárdos udvartartásával. Amikor következő közgyűlésünkön mindezt, illetve az időközben felgyülemlett, hasonló

turpisságokat szóvá tettem, áruló-nak bélyegzett. Törekvő kollégám pedig felszólított, hogy döntsek végre: az intézet kormányához vagy ellenzékéhez kívánok-e tartozni. Hogy támogassa, társa, egyszersmind az újdonsült rektor szürke eminenciása (ekkorra már ők voltak az erős többség) feltett egy csalafinta kérdést az egybegyűltek előtt: mondd, Nick, mi a te nagy bajod ezzel az ukrán származású milliárdossal? Ugyanazzal az erővel egy magyar származású sokkal-inkább milliárdos ellen is ágálhatnál, aki kezdettől fogva támogat minket. Ő talán hótiszta? Rámeredtem, jól hallok-e. A szokásos cinikus mosoly ült az arcán: jelentem, Soros György egyik szívbeli tanácsadója volt a kérdező.

Lassan magamra maradtam. Korábbi szövetségeseim bölcsen távoztak vagy még bölcsebben átálltak, én meg kezdtem magam úgy érezni, mint a munkásosztály a volt NDK-ban '89 után, amikor az új, pár perce még nyugatnémet tulajdonosok nekiláttak az elbocsátásoknak: valakit befogadsz a lakásodba, aki nem-sokára közli veled, hogy igen sajnálja, de maradásod „közérdeket sért”. Ilyet még nem tapasztaltam a saját bőrömen, így kifejezetten kíváncsi voltam eleméztésem koreográfiájára. Kirúgni csak akkor lehetett volna jómagam, ha fennhangon megtagadom a munkavégzést (magyarul: nem írok, nem olvasok),

zsebre vágom az intézeti mosógépet, esetleg zaklatom a takarítónőt. Alamuszi módon kis időre visszafogtam ez irányú vágyaimat, és úgy tettem, mintha nem hallottam volna, hogy valójában *Nestbeschmutzer*-nek (saját fészkébe piszkítónak) kiáltottak ki, hogy a rossz emlékű germán metaforával éljek. Folytattam kutatási projektjeimet, megtartottam szemináriumaimat, igaz, közben legtöbbször nem rejtettem véka alá nemtetszésemet, amikor azt láttam (s ez gyakran megesett), hogy gyanús pénzek, futódivat-tudósok és férc-politikusok jelennek meg az intézet környékén. Már rég befejeződött a háború, én meg mint az egykori szovjet partizán csak robbantgattam, robbantgattam. Így sem sikerült keresztbe feküdnöm a szlovén botránymarxistának, de az eurázsiai gondolat mélyorosz prófétájának és a német új jobboldal főideológusának a meghívását sem az én nyílt viszolygásom, hanem néhány jobb érzésű helyi újságíró értetlenkedése akadályozta meg. A Szabadságpárt egyik minisztere, kinek esküvőjén Putyin is tiszteletét tette (pukedli, főhajtás, *val'sz* indul), viszont simán oszthatta az észt az intézet népszerű vitadéllelőttjén. Ez utóbbi az alapítók régi fogadalmát vette semmibe: se kommunista-, se nácigyanús személy nem léphet a tudomány általunk üzemeltetett színpadára.

Úri lócsiszárok

Már vártam, hogy jöjjenek a duplafenekű célzások. Megállít a rektorral érkezett új hivatalvezető a folyosón: „Nick, a te érdekedben szólok (sunyi mosoly), tudod, az én apám adószakértő, és most hallotta a hírt, hogy jövőre keményen megadóztatják a végkielégítéseket, jobban járnál, ha gyorsan nyugdíjba mennél. A helyedben nem tétováznék.” Vagy a rektor (álságos tekintet) néhány nappal később: „Nick, tudjuk, hogy a szíveden viseled az ifjú kutatók sorsát, nos, a fizetésedet kioszthatnánk közöttük, ha nyugállományba helyeznéd magad. Persze maradhatsz az intézetben, semmi se változik majd. Amennyivel kevesebb lesz a nyugdíjad, megkapod tiszteletdíjként tőlünk.” Még később ugyanő: „a tiszteletdíjról majd beszéljünk valamikor, a szobádból azonban jó lenne, ha minél előbb kiköltöznél, tudod, a fiatalok...” Faarcomat látva a rektor arra is hirtelen ráeszmélt, hogy heti szemináriumaim túlságosan megterhelőek a még tapasztalatlan ifjú vendégkutatók számára, hogy asszisztensem munkaidejére ő is igényt tart, és hogy kutatási programom esetleges amerikai szponzora politikailag nem elég korrekt, kivált klímaügyekben. Léven nagymúltú, általában a republikánusokat segítő, libertárius alapítványról szó (mely addigra már nyíltan szembefordult

Trumppal annak számos szabadságkorlátozó intézkedése miatt), s az én kutatásom a kollektivista gazdasági eszmék történetével foglalkozott, nem teljesen értettem, miért baj az, ha egy, a hayeki hagyományt ápoló szervezet is megjelenik az intézet támogatói sorában. Természetesen kizárólag abban az esetben, ha nem akarja megmondani, kik kutassanak, és azok pontosan milyen eredményekre jussanak. Jusst se akarta. Nem fért a fejembe, hogy miért ne tárgyalhatnék velük, tudván, hogy törekvő kollégám pár hónappal korábban egy hasonló alapítvánnyal szerződött. Nem fogsz meglepődni, nyájas olvasó, egy Ukrajnáról szóló könyv megírásáról. Megrögzött lépcsőházi gondolkodóként némi spéttel figyeltem föl csak arra, hogy a saját és az intézet jövőjére vonatkozó ötleteim kikopnak a kulisszák mögött jóváhagyott tervekől. Rádöbentem, hogy vannak kulisszák.

Igazából azonban máson járt az eszem. Volt egy fél évre szóló meghívásom New Yorkba, bejelentettem jó előre, hogy megyek, senki sem tiltakozott. Gondoltam, örülnek, ha nem látnak egy ideig, és a fizetésemet is megspórolják (a fiataloknak, természetesen). A rektor kifejezetten gratulált, hogy egy *Ivy League* egyetemen fogok tanítani, öregbítve intézetünk jó hírét. Az volt a haditervem, hogy a tengerentúlon megpihenek mint áruló, s visszajövet a

rám jellemző hanyag eleganciával fogom bejelenteni távozásom. Vagyis rájuk borítom az asztalt.

Arról már korábban is próbáltam fölvilágosítani az új vezetést, hogy miért kapnak ők egyáltalán fizetést. Áradt belőlem a dölyf, no meg a virtigli endékás érvek arról, hogy mi, régiek (már ez is száználmasan hangzott) lépésről lépésre, ha kellett, megalázkodva építettünk fel egy máról holnapra élő, tizenkettő-egy tucat bécsi lakásintézetecskéből egy nem csak osztrák földön világhírű, s nem mellékesen, pénzügyeit tekintve stabil *institute for advanced study*-t. Mi, egy maroknyi külföldi senkiházi (egy lengyel, két német és egy magyar, illetve néhány munkatársunk), a helyi értelmiség sűrű féltékenységet legyőzve és számos nagy nemzetközi donor bukszáját megnyitva tettük intézményé az intézetet. S ami igazi bűvészmutatványnak számított, eközben ellen tudtunk állni az ausztriai pártok szüntelen csábításának. Mire idáig elértem, vitapartnerem szenttelen, üres arcára pillantva biztos lehettem abban, hogy ha gondolatmenetemet száználmas frázisokkal indítottam, sikerült azt egészen siralmasokkal befejeznem. Vitáról ugyanis szó sem volt.

A hivatalvezető egy héttel elutazásom előtt az orrom alá tolt egy papírt arról, hogy kölcsönös (*sic*) megegye-

zéssel megszüntetjük munkaviszonyomat. „Úri lócsiszár” – dörmögtem magamban. Akkor se értette volna, ha lefordítom németre. Nagy műgonddal összehajtogattam és a zsebembe csúsztattam menesztésem dokumentumát. Nem sejtette, min mosolygok. Majd félreálltam, letöröltem. Csend. Rá néhány napra bejött a főkönyvelő a szobámba, most járt ott először, együttérzéséről biztosított, majd figyelmeztetett: „nem azért mondom, de ezek (itt felfelé bökött a mutatóujjával) mindenre képesek”. Jobban tenném, ha gyorsan aláírnám azt a papírt (vele készítették, onnan tudja), különben simán kitehetik a szűrőm. Bármikor megvádolhatnak ugyanis, hogy ahelyett, hogy felvenném a munkát Bécsben, valahol Manhattanben flangálok. Elöntött a nyugalom. Zsarolnak, bosszút állnak – hát mégis lennék valaki? Végig éreztem, hogy tartanak valamitől. Szó szerint azt hitték, amit Salamon Béla hülye főnökei a „ha én egyszer kinyitom a számat!” refrénú kabaréjelenetben. Nem láttak még nagyszájú slemilt közletről.

No de akarok én ezekkel harcolni, s addig is közöttük élni (netán félni)? Akarom én, hogy összes kedves kollégám a könyvtárostól az informatikusig, a sajtóstól a kutatási asszisztensemig azért húzza majd a rövidebbet, mert továbbra is velem barátkozik? Akarom én, hogy később bármelyikük is lesütött szem-

mel haladjon el mellettem, ha öszszefutunk a folyosón? Fogtam a papírt, alákanyarítottam a nevem és fölszálltam a repülőre. Amerikából – mesés metamorfózis – már békés nyuggerként tértem haza. Pontosabban Ausztriába.

Egy kockás füzet

A nyugger létoka, egyben éltető ereje, a nyugdíj, melyet – hogy ne érezze már az első percben kiközösítettnek magát – osztják földön azonnal folyósítanak. Esetemben is közel kétharmadát rögtön átutalták volt fizetésemnek, és megígérték, hogy amint a pesti nyugdíjhivatal nyilatkozik magyar szolgálati időm hosszáról, felfelé korrigálják az összeget. A decens hölgy, aki ezt közölte velem, vidáman hunyorított egyet, egyszersmind előre bocsánatot kért azért, hogy „odaát” nem biztos, hogy széleseben intéződnék majd a dolgaim. Ezt első hallásra a szokásos labanc fennsőbbiségérzet tipikus megnyilvánulásaként nyugtáztam, nem sejtettem, hogy a próféta szólt belőle. Ez több mint két esztendeje történt. Azóta folyik a huza és a vona.

Amit a bécsi nyugdíjhivatalnoknő négy kattintással intézett el a számítógépén a tulajdon orrom előtt (várakozási idő nyolc perc, eszmecsere szakszerű, hangulat *gemütlich*), azt

pesti kollégái valahol irodáik mélyén bonyolítják titokban mindmáig. Gépük nekik is van, csak épp fontos adatok hiányoznak belőle, illetve a képernyő elől az, aki kattintgatna. Az elmúlt huszonöt hónapban a negyedik ügyintézőt koptatom, mindegyik katonás, betanított udvariassággal húzza az időt. Nem csoda, a külföldi nyugdíjakról rejtélyes okokból ugyanaz az osztály dönt, mint a fegyveres erők tagjaiéről. A telefont nem veszik fel, tíz ímélemből egyre, ha válaszolnak, de abban sem nyilatkoznak arról, hogyan áll a szénám. „Már a revizor dolgozik az ügyén” – tudom meg ilyenkor, de ezt már egy éve is mondták. Egyre többet gondolok Gogolra. Volt olyan, hogy három hónap után derült ki, hiába írok az egyik, gyámolítómnak hitt asszonyságnak, ő már messze jár, kilépett az államigazgatásból. Szerencsére nem a napi megélhetésem forog kockán, egyébként is, magyar nyugdíjam várhatóan a hazai szegénységi küszöböt verdesi majd alulról. De van remény: itthoni kortársaim, kik már évek óta nyugdíjban vannak, megnyugtattak, hogy még néhány hetes nyári kiruccánásaimról, melyeket diákmunkásként a pesti proletariátussal válllvetve lazáltam végig, is tud a hatóság.

Úgy kezdődött, hogy ugyanez a hatóság szárazan közölte velem: csu-

pán három évre vonatkozóan vannak információi rólam hosszú bécsi évtizedeimből. Pedig – isten látja lelkem – havonta utaltam haza a nyugdíjjárulékot, derúlátón készülve idő napjaimra. „Tetszik tudni, milyen állapotban van a társadalombiztosítási statisztika mifelénk” – kérték szíves megértésemet a hivatal képviselői (grimasz, majd „ugyebár a rendszerváltás” kezdetű mondatok sora), de nagylelkűen hozzáfűzték: persze ha nagyon akarja, megpróbálhatja bizonyítani, hogy fizetett. Mi sem lesz egyszerűbb – dicsekedtem naivan, hisz rendelkeztem a megfelelő OTP-számlakivonatokkal és tudtam, hogy az átutalásoknak volt pesti intézetemnél is nyoma van, hisz ők közvetítették a havi tranzakciókat „fölfelé”, melyekről időnként igazolásokkal is elláttak. Igenám, de elkeveredett a kis kockás füzet, melybe az átutalásokat rögzítette a kedves Terike, aki közben nyugdíjba ment, így felváltotta Marika, aki szült, majd otthon maradt a gyerekekkel, őt Erzsike helyettesítette néhány évig, nem folytatom... (Lábjegyzet: a szabad világban léteznek hímnemű bérszámfejtők. Alighanem megfizetik őket). Senki se tudta az intézetben, hol rejtőzik ez a szemtelen füzet, melybe rajtam kívül még tucatnyi, külföldön időző kutató befizetéseit vésték be dolgos kezek, fittyet hányva az informatikai forradalomra. Állítólag pár éve még látta valaki eme értékes

dokumentumot, de azóta költözött egy jókorát az intézet, csakis azért, hogy a zsarnokság lassan múló éveiben a Vágóhíd közelében húzza meg magát, alkalmat adva ezzel egy kis teátrális mézszárlásra. A színjáték címe: Maróth halála (helyett: „A halál Maróthja”).

Volt is némi lelkiismeretfurdalásom, hogy pszilicsaré ügyeimmel zavarom le vadászásra kijelölt egykori munkahelyemet, de varázsütésre megkerült a füzet, s az intézet készségesen tanúsította, hogy fizettem, mint egy katonatiszt. Ennek már jó egy éve. Pedig a biztonság kedvéért az OTP-t is mozgósítottam, hogy pótolja néhány – költözés, válás és egyéb háborús cselekmények következtében – megsemmisült számlakivonatokat, ha a tekintetes Nyugdíjigazgatóság nem akarna hinni volt intézetemnek. Bízam a magán-szektorban, bár a Csányi-uradalom bajosan meríti ki a „privát” jelző használatának néhány fontos kritériumát, például az államtól, s annak apostoli vezérértől mért tetemes távolságról szólót. Egy-két kivonatot ugyan megtaláltak, a többi azonban állítólag tűz és víz martaléka lett (szigorúan ebben a sorrendben) valamely dohos pincében. A mágneslemezek viszont elkallódtak. A bankfiókok is többször költöztek, ugyebár a rendszerváltás... Várok hát türelemmel, hisz bármely pillanatban bekövetkezhet, hogy szá-

momra sajnálatos okokból már nem lesz szükségem nyugellátásra. Akkor meg minek a hajcihő? Lelkem nyugodt, ugyanis biztos, sőt, holtbiztos lehetek abban, hogy az állam az így megtakarított összeget, nem is kell mondanom, ugye, a fiatalokra költi majd.

Benzin és sámán

Azt mondtam, puhára estem? Bécsben mindenképpen, ennyivel tartozom az igazságnak. Egy intézetből kitessekeltek, egy másikba befogadtak. Egyetemi polgár lettem egy nagymúltú állami tanintézetben. Ha jól megnézzük, *Beamter*. Mégis hamar meggyőződtem jó ismerősöm, aki történész és német, hogy ott a helyem. Mindössze öt szó kellett hozzá: „miért nem jössz át hozzánk?” Hiúságom borzolva lett, s rögvest fényre derültem. Hitttem neki, miután éveken át nem sok jót kapott tőlem: bármit írt, én többnyire fanyalogtam. Nem csalódtam benne azóta sem, nem egy bosszúálló típus. Még szoknom kell a csikorgó bürokráciát, de úgy látom, itt senki se akar árulónak nevezni. Szabadon folytathatom kutatásaimat, kedves emberek vesznek körül, én meg ügyelek arra, hogy ne alakítsam a sokat látott öregurat, aki kéretlenül is jótanácsal látja el ifjabb kollégáit. Igazi *Wien-Wien situation*.

Hab a tortán, egész Ausztria is jobban fest mostanában, vagyis Ibiza után. Itt így számítják az időt újabban, utalva Heinz-Christian Strache lebukására egy csalivideó következtében, melyben a szabadságpárti alkancellár kapatos (belőtt?) állapotban a magyar médiát letaroló Orbánról hozsannázik, miközben egy ukrán oligarcha lányának hitt szóke hölgynek teszi a szépet nagy hangon, s pumpolja annak reményében, hogy ő is mihamarább zsarnok lehessen. Pancserszermód azt is elkotyogja, mely baráti cégeken keresztül érkezhette a lovetta. Keleti ideál, még keletibb pénzek, tudja meg az egész világ: *ex oriente stex*. Azóta zuhan pártja népszerűsége, akarom mondani, volt pártjáié, miután gyorsan kizárták belőle. Rendkívüli választásokat kellett tartani, melyen feljöttek a zöldek a konzervatívok mellé, ügyesen használva ki az alpesi választók amúgy is mély szorongását a klímakatasztrófától. Ahhoz, hogy bekerülhessenek a kormányba, persze vissza kellett fogniuk „migráncsimogató” hajlamaikat, ám ez meglepően könnyen sikerült nekik. Osztrákia népe az elmúlt években kétszer is jól vizsgázott: nem választott se államelnököt, se pártot az önkényuralmisták táborából. Hál’ isten sokat tett ezért egy bizonyos Herr Kickl, Strache egykori pártjának esze, aki szerencsétlenségére pont úgy néz ki, mint ahogy viselkedik: egyszerre

rosszarcú, intrikus és arrogáns. Belügyminiszterként megfigyelt, tisztogatott, konspirált, sebesen építve a háttérhatalmat. Manapság, hogy a *deep state* elúszott neki, azon dolgozik, hogy megkaparintsa a pártot Norbert Hofertől, aki ugyan vesztett az elnökválasztáson, de akinek Strache ballépése után ölébe hullott a hatalom az övéi között. Ez utóbbit viszont még az ág is húzza. Volt testőre elárulta, hogy főnökének évek óta a párt fizette videójátszadózásait a neten. Mi több, a bukott vezér rengeteg készpénzt, aranyat és benzint (*sic*) tartott egy tiroli panzióban (ahová akkor menekült volna, ha a NATO [*sic*] megtámadja Ausztriát), imádott sámánokkal konzultálni, valamint gyógyítónak hitt fémdarabokat hordott az alsónadrágjában.

Miközben magamban „Az ukránok szerepe Nick Elsdorf és H.-C. Strache életében” című nagymonográfia tervét ízlelgettem, azon is eltöprengtem, mely pontján bicsaklott volna meg az ibizai történet magyar változata. Már ott biztosan, hogy gyanús külföldi szponzorait Orbán saját kolostora erkélyén a széles nyilvánosság előtt szokta fogadni, és kihívja saját tévéit, amikor állami kitüntetésekkel halmozza el őket. Ha mégis titokban találkozna velük, arról nem készülhetne videófelvétel, erről saját erőszakszervei gondoskodnának.

Ha – *horribile dictu* – valahogy mégis készülné, a világ azonnal megtudná, hogy annak végén megint Soros nevet, tudniillik a szőke néember minimum roma származású és ferde hajlamú momentumos menekült, de az is lehet, hogy gyöngyöspatai iskola-kerülő, egyszersmind börtöntöltelék, aki évek óta több jogcímen is kártérítést húz szegény államunktól. Ha még ez se használna, Ádernek hazánk vízkészletének jövőjén aggódva nem lenne egy szabad pillanata sem, hogy – minek is hívják? – ja, valamiféle országgyűlési választásokat írjon ki. Egyébként is Ibiza Habonyé, s nálunk a tuvai sámán Kövér László jelenlétében táncikál a szent korona körül a Parlamentben, amint az néhány éve megesett.

Csábít a mély

Most már bevallhatom, hogy – élő anakronizmus, aki vagyok – én Pesten készültem puhára esni. Gondoltam, eltanítgatok itt még egy darabig, járogatok a könyvtárakba, s közben megírom életem nagy művét, mely mély nyomokat hagy majd mindhárom olvasójában (az egyik én leszek), továbbá a cár is vakarózni fog („*da wird sich der Zar wieder krätzen*”). Így dicsekedett a szegény bécsi zsurnaliszta, midőn leadta az orosz offenzívát éles szavakkal elítélő cikkét a szerkesztőnek az első világháború

idején. Készülődtem, készülődtem, hát mi történik? Ne aggódj, nyájas olvasó, szigorúan ukránmentes események következnek.

Kapom a hírt, hogy pesti tan-
székem derékhada, negyven körüli tehetséges tanárok, végső elkese-
redésükben azt fontolgatják, hogy engednek a Corvinus csábításának, és testületileg átvándorolnak a valamikori Közgázra. Dupla fizetésért, tágas irodáért, talán nem is rosszabb diákokért. A kifutó két évfolyamot még gondolják, azután slussz. Szíven üt a dolog, akkora a kontraszt. Tanítványaink egymás után nyerik a tanulmányi versenyeket, kapkodnak utánuk az igényesebb munkaadók, a legjobb helyeken tanulnak tovább a nagyvilágban (nemrég írta nekünk – kéretlenül – egy amerikai Nobel-díjas professzor, hogy mindig ilyen doktoranduszokra vágyott), s amit nemrég vettem észre, maguk gyártatnak tanszékünk nevét hirdető pótlókat és sapkákat, melyekben büszkén feszítenek. HENCEGEK, tudom, talán mert egy ideje sejtem: közel a vég. Tetemes lefaragások az egyetem költségvetéséből, egy fidesznyik kancellár beejtőernyőzése az intézmény vezetésébe, aki a pénzen keresztül lényegében az egész oktatási programot ellenőrizni (és befolyásolni) tudja, a felvételi keretszámok csökkentése, a tehetséges diákok külföldre menekülése, a fizetni tudó kevésbé tehetségesek beáramlása, a

tanárok óraterhelésének emelkedése, amit nem követett arányos fizetésemelés, létszámstop – mindez bőven elegendő volt ahhoz, hogy ifjabb kollégáim kezdeti lelkesedése alábbhagyjon, és komolyan mérlegelni kezdjék, visszaoldalogjanak-e oda, ahonnan néhányunkat kiutáltak, és ahová néhányunkat sose hívtak. Se '89 előtt, se utána. Nem kellett senkit sem kirúgni, nem kellett politikai helytartókat kinevezni, nem volt balhé, kultúrharc – legalábbis a tanszéken nem. Aki akarta, írogatta tovább „hazaáruló” cikkeit az unortodoxiáról. Orbánnak, Matolcsynak, Palkovicsnak és martalócaiknak, bár üzentek néha (reflexszerűen, mihez tartás végett), hogy szállka vagyunk a körmük alatt, alig kellett tulajdon arcukat adniuk a szellemi romboláshoz, a nagydarab Corvinus kicsi, ám sikeres riválisának kiiktatásához. Pontosabban ahhoz, hogy lassan de biztosan ő iktassa ki saját magát. A recept nem új, elég, ha a tanszéken eluralkodik az „egyik kutya, másik eb” legyintő pragmatizmusa. Kádár elismerően csettint a túlvilágról.

Az előzményekről korábbi levélben tudósítottam. Akkor még nem sejtettem, hogy idáig fajulnak a dolgok. Hogy nem lesz mit mondanom, amikor ilyeneket hallok: „értsd meg, két gyereket kell elartanom”, „itt se véd már meg senki

a NER-től”, „a Corvinus legalább világhírré hajt”, „jönnek azért oda jó diákok is, előbb-utóbb a tanárok is kicserélődnek majd”, „engem nem érdekel, ki ott a rektor, honnan a pénz, csak hagyjanak szabadon”, „majd hülyék lesznek kibabrálni velünk”, „végső soron magánegyetem lesz a Közgázból, nem?”. Most álljak neki kioktatni ifjabb tanártársaimat arról, hogy – még ha langyos prognózisaik valaha teljesülnének is (nem fognak) –, akkor se túl ízléses mutatvány besomfordálni, kivált a CEU száműzését követően, egy, a zsarnok tanácsadója által rektorként vezetett, illetve a zsarnok főoligarchái által közpénzből „magánosított” intézmény kapuján? Ahová némelyeket közülünk, merjük remélni, nem is bocsátanak be. Hogy megkönnyítsük az átmenni szándékozók dolgát, négyen, „öregek”, minden összebeszélés nélkül úgy döntötünk, nem tesszük próbára solidaritás-érzéküket azzal, hogy látszólag velük tartunk, csak azért, hogy a Közgáz mai urai boldogan elutasíthassák felvételünket. Látszólag, mert mi már, ugyancsak külön-külön, elhatároztuk, hogy nem mozdulunk, s ami talán fontosabb, nem fecsegünk közben se küldetésről, se pedig hit-szegésről. Legfeljebb arról, hogy mi négyen személy szerint miért nem szeretnénk ott befejezni a pályánkat, ahol elkezdtük: az öncenzúra éme-lyítő melegében.

Röpül az egyetem

Már megint az a fránya ízlés! Szerencsére kollégáink megkíméltek bennünket attól, hogy múltunkban kezdjenek vájkálni. Hogy is volt az, amikor ti tanítottatok a Közgázon vagy kutattatok az Akadémián? Igen, hajdanán, az *ancien régime* korában. Mondjátok, akkor éppen ki is volt a zsarnok és az általa kinevezett rektor, esetleg intézeti igazgató? Vagy talán az idő tájt még nem volt oly kifinomult az ízléseitek? Behúztam hát fülem s farkam, leszegtem a szocializmus idején kiművelt emberfőmet, s az ott begyakorolt mozdulatokkal álltam neki az ártalomcsökkentésnek. Például beszélgetésbe elegyedtem kedvenc tanítványaimmal, hátha enyhül a fesz a kölcsönös panaszkodás révén. Ez szülte életem egyik legfelémelőbb pillanatát. Nyájas olvasó, engeddd meg, hogy kivételesen, ne félj, mindössze egy kurta bekezdés erejéig, pátoszbba hajoljak.

Beszélgetőtársaim javasolták, találkozzunk páran, diákok és tanáraid, a Közgáz hírneves kollégiumában, hogy társalogjunk arról, van-e még remény, amikor már nincs. Ajvée, ebből a végén búbánatos sörözés lesz, sírva vigadás, magyar átok, ká-európai balsors, ó, hányszor voltam én efféle közös lazulás részese az óvilágban! Ráadásul nem szeretem a sört. Minden úgy kezdődött, mint a

hetvenes években. Üres üvegek és koszos zoknik garmadáján átgázolva kúszunk fel a lépcsőn, hogy egy homályos kollégiumi szobába benyitva néhány későkamaszt lássunk ott darvadozni. Igaz, a fülükből most furcsa kis dobozok lógtak, melyeket gépiesen nyomogattak és – láss csodát – egyikük se dohányzott. A szoba valóban nem úszott fényárban és az ott lévők tényleg nem voltak túl vidámak. Igenám, de vagy nyolcvanan gubbasztottak a rozoga székeken és azonnal közölték, hogy nem önsajnálni jöttek. „Végülis közgazdászok lennénk, keressük hát a hatékony megoldást” – jelentették ki magabiztosan – „itt van például egy a sok közül”. Ekkor néztem körül először rendesen. Alumnusaink ültek ott mind a tíz, eddig végzett évfolyamból, valamint egy tucatnyi mostani diák. Kiderült, két nap alatt verbuválták össze magukat, volt, aki Amszterdamból repült haza, aki meg nem tudott, az skype-on vett részt a társalgásban. „Tiszta sor – kezdte szövivőjük, mert ilyenük is volt –, többségünk jól keres, egy tízezres havonta nem vág földhöz egyikünket se, ennyivel tartozunk nektek és utódainknak, miért, talán nem erre van a *crowd funding* kitalálva? A NER se tart örökké, most meg vagytok egy kicsit szorulva, tekintsétek áthidaló kölcsönnek, amit nem kell visszaadnotok. Költsétek néhány ifjú, beleváló tanár fölvetelére!” Torko-

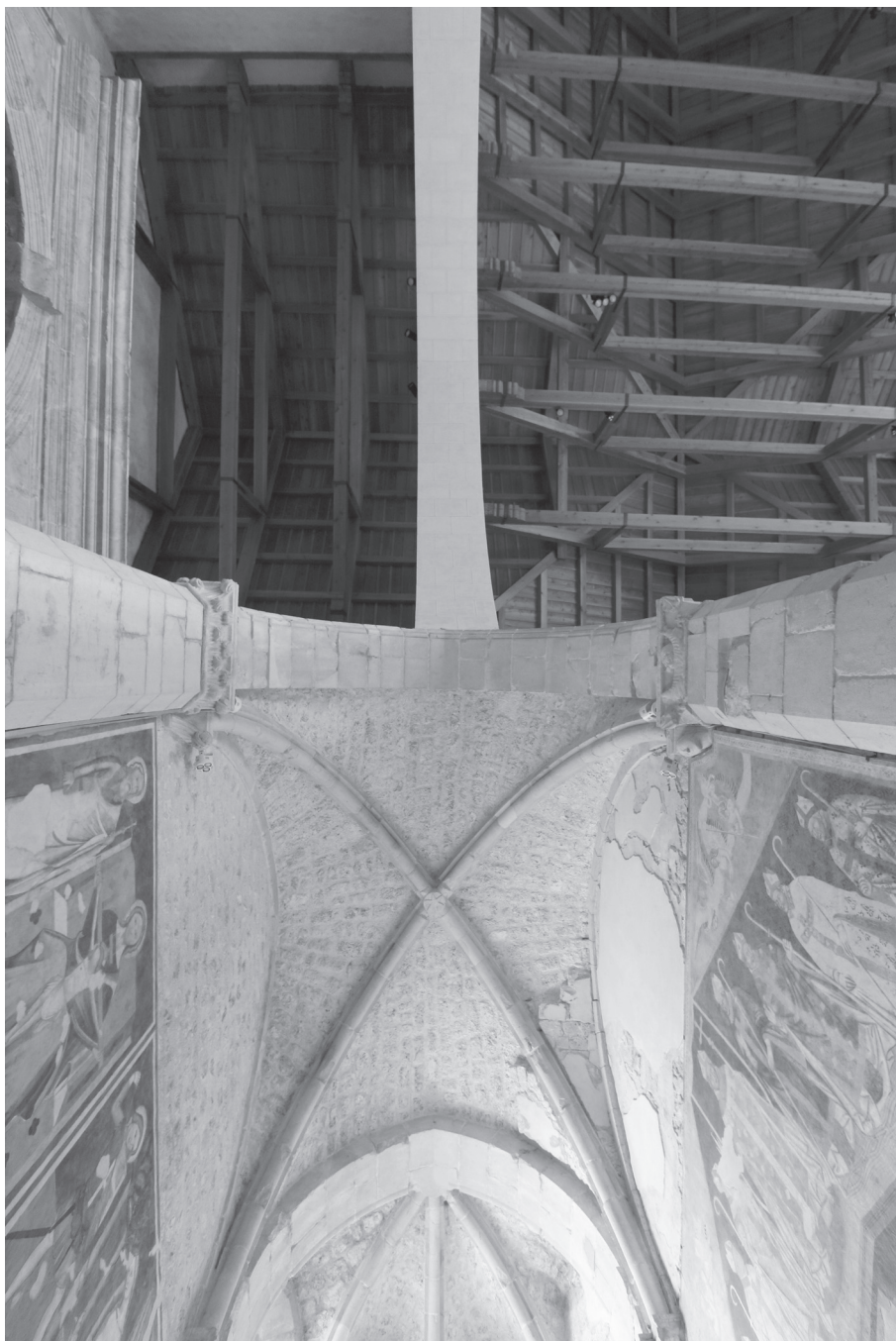
mon akadt a szó, minek tagadjam, lenyelni kívánt könnyeimtől. Botor gyermeknek éreztem magam újra, kit gondos szülei épp kiségiteni próbálnak.

Szentimentalizmusom nem ismert határokat. El is vakított néhány pillanatra. Noha szabódtam egy kicsit magamban, hogy szabad-e élni a gáláns ajánlattal, tanártársaim gyorsan visszakalauzoltak a száraz tények birodalmába. „Megható, hálásan köszönjük, de nem tudunk garanciát vállalni a befolyó összegek hű felhasználására” – mondta egyikük. „Ki tudja, nem téríti-e majd el egy részét egy hercig kis különadó vagy a zord kancellár maga? Ennyi pénzből talán egy-két fiatalabb oktató felvehető a tanszékre, de mi lesz a többiekkel? Mondjátok, ti vállalnátok munkát ott, ahol a fizetések a közadakozás kénye-kedvétől függnék?” – fűzték hozzá mások. És sorjázta tovább a gyakorlatias érvek. Bevallom, én még így is kipróbáltam volna a tanítványaink javasolta megoldást, „ki időt nyer, életet nyer” alapon, de azok érezhetően elkedvetlenedtek. Látszott rajtuk, nem számítottak arra, hogy tanáraik már ennyire belefáradtak a tovalötyögésbe, abba,

hogy folyton-folyvást költségvetési lékeket tömködnek, kunyerálnak, soha nem teljesülő ígéreteket hallgatnak, miközben azok helyett robotolnak, akiket pénz szűkében nem tudnak fölvenni, és kilástanul alkudoznak mindenféle egyetemi tótumfaktumokkal. Akár jóindulatúakkal is, akik ha akarnának, se tudnának sitty-sutty százezreket elővarázsolni a kabátujjukból. Így ha neadj’ isten valaki távozik a tanszékéről, nem akad senki a helyére cifrán nyomorogni. Passz.

Ekkor jött a Nagy Mentőötlet. Felállt egy gyerek: „megvan, semmi szükség az egyetemre, itt van ez a kollégium vagy valamelyikünk lakása, mi lenne, ha azokban folyna a tanítás ezentúl? Jó, nem akkora intenzitással, de pénz se nagyon kellene hozzá. Csak az jöjjön, akit érdekel.” Felderültek a diákarcok. Nem merem megszólalni, de végül erőt vettem magamon: „hallottak már a repülő egyetemről?” Csend, ártatlanul érdeklődő tekintetek. Másodszorra is elakadt a szavam. Ha korábban sírni, most – szégyenemben? tehetlenségemben? – üvöltöni lett volna kedvem. *It’s gonna be a long way to happy...*

Bécs, 2020 februárja

© Döbrentey Dániel: Venzone (Friuli-Venezia Giulia), Sant'Andrea Apostolo templom

Turi Tímea

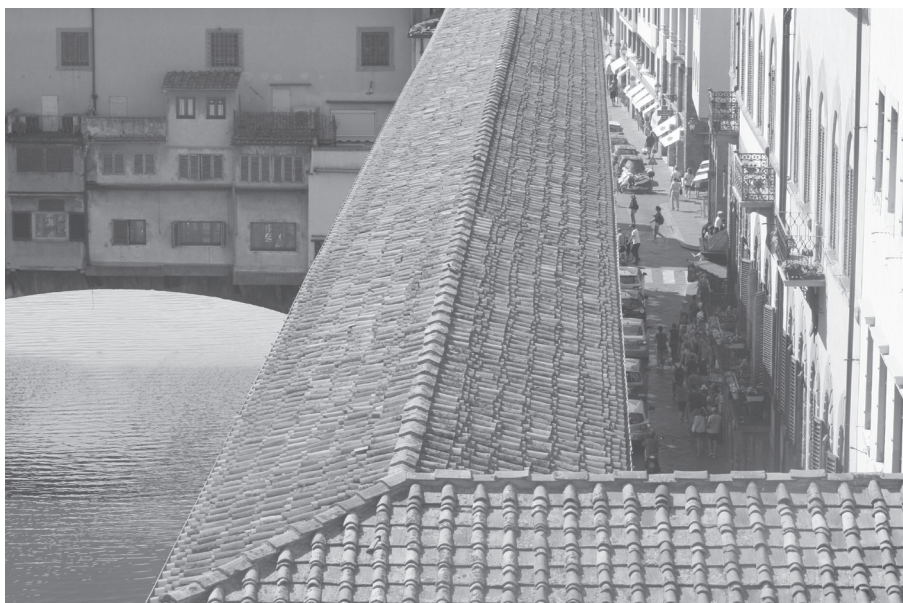
ZSOLTÁR MINDEN IDŐBEN

Istenem, ments meg azoktól,
akik végiggondolják a dolgokat.
Az út előttük egyenes, kopár.
Aki gyenge, attól eltekintenek.
Nekik van igazuk, de egyedül vannak,
legyenek akármennyien.

Istenem, ments meg azoktól,
akik nem gondolnak végig semmit.
Idétlenül nevetgélnek, felnőni restek.
Következmény számukra nincsen.
Sértettek, vállvonogatnak.

Mondanám, hogy én középen állok,
egy libikóka mértani felezőpontján,
hogy én vagyok a mérleg nyelve –
de ez hazugság.
Mert az egyik oldal valaminek a véglete,
a másik még az sem.
Ha középen állok, minden felborul.

Istenem, ments meg, arra kérlek.
Én már annyit gondolkodtam, tépelődtem,
nem mindegy, mire jutottam?
A két tábor csapjon össze a fejem felett,
de én maradjak sértetlen,
ments meg!
Ha nem másért,
neved kedvéért.

© Döbrentey Dániel: Firenze (Toscana), kilátás az Uffizi ablakából

Nyerges Gábor Ádám

HAZÁNK ASSZONYAI

Hazánk asszonyai tökéletesek. Tudják, mi kell a levesbe, alaposan, makulátlanul mosogatnak, ügyesen varrnak, szülői értekezletre járnak, sütnek-főznek, szépek. A hús, mondjuk, kicsit száraz volt múltkor. Nem baj.

Hazánk asszonyai halkszavúak, nem pörlekednek, nevelik a gyereket, polgári értékek szerint, nem kacérok, csak ha kell, elélveznek, mikor kell, ráncmentesen vasalnak. Néha más véleményre jutnak, *ötleteik* támadnak. Nem baj.

Hazánk asszonyai életünk értelmei, tejszörnyben-fürösztjük őket, munkájuk, a család egyben tartása, a tűzhely melege, mely szinte szívüktől kölcsönzi a hőt, nemzetünk lelke. Egy lyukas zokni ugyan még stoppolatlan. Nem baj.

Hazánk asszonyai nem ártják bele magukat a férfiak, a haza dolgába, de addig sem restek, dolgoznak, serények, kezük alatt ég a munka. Ismerik nemzetünk történelmét, néha kócos a hajuk. Nem baj.

Hazánk asszonyait nem verjük,
sosem bántalmaznánk, úriember, igaz férfi
ilyet sosem tesz. Elég csak utalnia rá,
jobb háztartásokban, hol tiszta az udvar
és rendes a ház, még az sem kell. Csak néha.
Sebaj.

Minden azért nem lehet tökéletes.

FELNŐNI, AZT HITTED

Az a jobb autókból előgomolygó,
túl édes illat, még gyerekkorodból
emlékszel rá. Felnőni, azt hitted,
ilyen. Émelyít. Kár szégyellni már.

Mindig szólt egy sláger, egyenvidám
giccs (de ezen ekkor még nem töprengsz el),
nyárról, szerelemről. Ez a szinted,
töprengsz. Ilyennek tűnhetsz, felnőtt szemmel.

Ilyen autókból kiszálló apák
mozdulatai jutnak majd eszedbe,
ha az ünnepi asztalt szeded le,
ahogyan méregeted a gondnokot,

hogyan reszket kezében a hólapát,
s arrogáns főnökök tekintetében
látod viszont a tiédet, éppen
azt hazudva, hogy mindenre volt okod –

ugyan. Autód sincs, nem úgy alakult.
És csak egy illatnyi nyomot hagy a múlt,
emlékeztetni, slágerédeset,
hogy végül aztán minden másképp esett.

Szöllősi Mátyás

SZÉGYENLŐS ÁLMOK

28.

emlékfoszlányok M-nek

Milyen különös, hogy a rád-ébredés
elsősorban szemlehungyást takar.
A szíved nehéz volt. Betegen jelensz
meg számomra először, abban az egykor
volt cselédlakásban, a kastély legalsó
szintjén, a lihegő-párás kert mélye
mögött, ami nemcsak számomra volt
dzsungel-gyerekkor, más tévelygők
számára is. Hányan vesztek el délutánokra
ott, s közülük hányan nem találják magukat
azóta sem. Örültél érkezésemnek, és én nem
értettem, mit jelent a találkozás, vagyis hogy
vagy még, és leszel, számomra is,
több mint két évtizeden át. Olyan, de nem is
csak olyan, hanem az, sőt, leginkább ő,
aki holdtalan éjszakákon sem téved el
sosem, s aki egy eltávozott iránti szerelmet
folytonosan ziháló mellkasban dédelget.
Titkokat bízál rám, melyekhez már akkor
kevés voltam, mégis több annál, mint ami most,

nélküled vagyok. Mindig elejétől a végéig voltál,
újra és újra azokban az elbeszélte történetekben,
láthattam szemedben a bizalom örökkévalóságát,
s hogy még a halál sem legyőzhető.
Folyton számolni tanítottál. Metsző racionalitásod
kétségbeejtő volt hited mértékéhez mérten,
miközben arcod korán és gyorsan mélyülő
barázdái túl voltak a tökéletességen.

27.

emlékfoszlányok egy testvérnek

Látom apró kezéd ráncos redőit néhány
nappal eljöveteled után, s hogy még rendes
körmöd sincs, amivel megkarmolhatnád
gyámoltalan arcomat. Eleinte könnyű volt
szeretni téged. Átélni, hogy az éjjel visítása
nem bennem ölt testet végre, s mindhiába.
Nem mondhatni, hogy később nem volt bennem
harag, irigység, amit csupasz látványod tett csak
súlytalanná időnként, hogy aztán újraéledjen
néhány beteljesületlen gyermeki vágyban,
nem értve sehogysem, honnan az érzés, hogy téged
jobban szeretnek körülöttünk akárhányan.
Volt elég időm megfigyelni téged a korai
időkben, mégis, minél inkább ismerni véltelek,
annál jobban féltem, hogy elsőként is
második leszek, míg nem egyszer csak
váratlanul járni, majd beszélni kezdteél.
A mi jelentése egyszerre érdekelni kezdett,
ahogy az is, neked bizonyos szervekből miért
van másmilyen, s a kérdés: több vagy-e és szebb-e?
Elfogadni, hogy egy, az enyémhez nagyon hasonló
tekintet is lehet csábító és kékes, s hogy téged mégis
talán tisztább és biztosabb utakra vezet rá szemed
két, jóval szűkebb résen át. Persze volt értetlenség is.

Megbocsátás, ha tévednénk. Megannyi kérdés,
amire azóta sem tudjuk a választ, és néhány
félelmetes fölismerés, mely azt mutatja,
szótlan másságunk végül is egy látszat csupán.
Volt gyűlölet, jól emlészem, egy-egy ökölbe
szorított kézben, könnyörtelen és önfeledt nevetés,
annyi pofon játékból, kímélet és kínszenvedés.
Volt indulat, mi ellők, majd visszaránt, mert végre
voltál te, aki nem csak boldog életet, de valódi
halált is kívántál nekem.

© Döbrentey Dániel: Párma (Emilia-Romagna), a dóm harangtornya és a keresztelőkápolna

Tatár Sándor

LEHET HAZUDOZNI ÖSSZE-VISSZA

[aber]

A szerencse: repedtsarkú.
Még ha az aranyhajával meg a
Loreley-szopránjával megtéveszt is egyeseket.
Csak azzal megy el (és sejtethjük,
meddig marad vele), aki vastag, mint egy szumó-harcos.
Az évszakok megbízhatatlanok.
Fehér karácsonyok csak a képeslapokon
meg a családi fotóalbumokban; nyáron
feszt járattani kell a klímát, aztán jön a
lelkiismeretfurdancs (illetve a propaganda-kartácstűz),
hogy így a környezetrombolás meg
úgy az ökológiai lábnyom!
Vagy éppen csontvelődermesztő hajnalok
augusztus végén. Szépséges
hószirmok májusban. Aszály, növény- és állatcsontvázak,
lakmározó keselyűk. Sárլavinában hempergő autók,
tornádószárnyon röpködő háztetők.
A játé gépek sok helyütt betiltva,
de a parkolóórák étvágya csillapíthatatlan.
Az élet felejtethető, mint egy műanyagpohár-
ból ivott automata-kávé.
A*

* költészet. Ez mindennek a legalja. Ezért is van itt a helye.

SZAVAK

Nincsenek szavak.

Nincsene szavak

Nincsen szava

Nincse szav

Nincs sza

Ninc sz

Nin s

Ni!

TÉNYEK

A tényekkel nincs vitám.

A tényekkel nincs vitá•.

• tényekkel nincs vitá•.

• tényekke• nincs vitá•.

• tényekk•• nincs vitá•.

• tényekk••• nincs vit••.

• tények•••• nincs vit••.

• ténye••••• nincs vit••.

• ténye••••• nincs vi•••.

• ténye••••• nincs v••••.

• ténye••••• nincs •••••.

• tény••••• nincs •••••.

Nyomok

RÉSZLETEK*

Ismérv**

Egyre többször merül fel köztünk csak úgy. Mintha épp az apró dolgokra figyelnénk, utánuk nyomoznánk.

Gyakran a fesztelen és a ritka vezet a legmesszebbre. Hallunk, mondjuk, egy történetet, mint azét a katonáét, aki késve érkezett a sorakozóra. Nem sorakozik katonás rendben, hanem odaáll a tiszt mellé, aki „ezen keresztül” nem vesz észre semmit. Amellett, hogy szórakoztató az elmesélt történet, még azt is eléri, hogy nem tudunk szabadulni a benyomás alól: mi volt ez; itt mégiscsak történt valami; na igen, a maga módján játszotta ki. Egy benyomás, mely nem hagy nyugtot a hallottak felől. Benyomat az élet felszínén, emiatt hasad fel e felszín, talán.

Jó, ha elmesélve is gondolkodunk, röviden ennyi. Mert oly sok minden nem intéződik el azzal, hogy megesik, még ha szépen is számolnak be róla. Hanem itt egészen különös módon inkább arról van szó, a dolog arra mutat vagy abba az irányba hat, hogy ez az eset nem mindennapi. Az efféle történeteket nem pusztán elmeséljük, hanem azt is számon tartjuk, hogy mi keltett bennük feltűnést és felfigyelünk arra, hogy mi is zajlott le ekkor. A megtörtént esetekből származik az ismérv, amely nem ilyen lenne egyébként; vagy egy már létező ismérv alapján tekintünk nyomnak és példának kisebb eseteket. Arra a Többre vagy Kevesebbre utalnak, amit elbeszélve kellene

* A fordítás a következő kiadás alapján készült: Ernst Bloch: *Spuren*. Erste Ausgabe, Cassirer: Berlin, 1930. Neue erweiterte Ausgabe, Suhrkamp Verlag: Frankfurt am Main, 1969.

** *Das Merke*. Uo. 16–17.

elgondolni, majd elgondolva ismét elbeszélni; ami azért nincs összhangban a történetekkel, mert mi sem vagyunk összhangban semmivel. Egyes dolgok csakis az ilyen történetekben ragadhatók meg és nem tágasabb, magasabb stílusban; avagy aztán így sem. Nos, itt megpróbáljuk folytatni az elbeszélést és felismerni, hogy miként kelt feltűnést e dolgok némelyike; a műkedvelő módján, az elbeszélés során felismerésre jutva, az elbeszélést elgondolva a felismerésben. Ezek az élet apró egy-s-másai, amiket nem feledünk. Manapság sok minden hanyatlóban van. De még él a régi ösztön, hogy történeteket hallgassunk, jókat és kevésbé azokat, különböző hangnemben, más-más időkből, figyelemre méltóakat, melyek csak akkor érnek véget, miután megszűnnek felkavarni. Keresztül-kasul követjük a nyomokat, fejezetenként, melyek úgyszólván csak a vázat osztják fel. Mert végül minden ugyanaz, amire csak rábukkanunk, és ami csak feltűnést kelt.

Hallgatás és tükör*

Van egy kissé érzékeny barátom, aki mindenkre élesen tekint, magára már kevésbé. Egyszer olyan aprólékos alaposan szidta le az asztaltársát, hogy teljességgel saját magát fecsegte ki. Ezért hát azt kérdeztem tőle, milyennek képzelné el önnön szobájának a lakóját, ha nem ismerné, és csupán csak a cipőjéről meg a nadrágjáról következtethetne a kilétére. Ideges barátom ajkai remegni kezdtek; több minden jelenhetett meg a lelki szemei előtt, mint ami a szándékomban állt, vagy amiről tudtam. Tartalmában ezzel aligha vethető össze, fennkölt és mégis összefügg vele, Hérodotosz beszámolója, és ahogy arra később rájöttem, más írók némiképp eltérő, de tömör tudósítása is egy olyan jelenségről, amely nyilvánvalóan közel áll a barátom sötét hálófülkéjéhez és mindannyiunkéhoz, és amely méltónak bizonyult arra, hogy tudósítsanak róla, annyira árnyaltan, amiként következik. Az utolsó egyiptomi fáraót, Pszammetikot a győztes perzsa hadvezér, Kambüszesz elé vezették a tragikus kimenetelű pelusiumi ütközet után; a fáraó az odavezető úton elsőként lányával mint rabszolgával találkozott, és hallgatásba merült, majd a fiával, akit éppen a halálba vonszoltak; s a fáraó rezzenetlen maradt. Ám amikor megpillantotta egyik, a seregében szállítószolgálatot teljesítő katonáját megkötozött kézzel, akkor felzokogott és erőteljesen panasolni kezdte a sorsát.

* *Schweigen und Spiegel*. Uo. 108–110.

Miért sírt a király, és miért ilyen későn? Ezt kérdeztem a mindenkire élesen tekintő barátomtól. Világos volt, hogy itt valami olyasmire bukkantunk, ami minket is érint, és igen hasznos felismerésekhez vezethet. Egyszer csak ez a régről felidézett történet itt volt a saját házunkban, a saját szobánkban, ahol élünk. A legegyszerűbb magyarázat szerint a katona látványa volt az utolsó csepp a szenvedés poharában. De ez túl kézenfekvő ahhoz, hogy valószínűnek tarthassuk; a történet egy fáraóról szól és nem egy közönséges emberről. Egy másik magyarázat szerint talán inkább azért fejezte ki ilyen későn a fájdalmát, mert elrejtette, a büszkeségtől vezetve magába zárta. A büszkeség pedig láthatóan jelentősen meg tudja növelni a fájdalominger, a fájdalomérzet és a fájdalom kitörése között eltelt idő hosszát. Ha egy edényhez hasonlítjuk a fájdalomingert, akkor már egy hétköznapi megrázkódtatás alkalmával se lesz meg a fedele, az csak később kerül elő; az inger és a fájdalomérzet csak utólag fedik le egymást. És a fáraó hatalmas tragédiája okozta megrázkódtatás különben is inkább egy vonat-szerencsétlenséghez hasonlítható, ha élhetek ezzel a posztumusz képpel; a vagonok egymásba csúsznak, olyannyira, hogy a fiú csak a katonánál villan be hirtelen, és a tulajdonképpeni fájdalmas dallam egészen más ütemben csendül fel. De ez a magyarázat sem tűnik a legjobbnak, mert a fáraót illetően mindent a nagyurat megbénító büszkeséggel magyaráz; ilyen mélyen pedig aligha érintené meg a viselkedése a későbbi olvasókat, mint amiként az megesik. Ez a magyarázat túlságosan is esetlegesnek láttatja a katonát, túlságosan is áttevődik a hangsúly a hangsúlytalan ütemrésze, amelyen felzeng az elsöprő fájdalom. Nem valószínűsíthetjük-e inkább azt, így egy harmadik magyarázat, hogy a saját Most- és Ittlétünk árnyai játszanak itt is szerepet, nyomasztó-elhomályosító, elhallgató és halogató szerepet? Olyannyira, hogy adott esetben a tőlünk távol eső, igazán távol lent a szemhatáron meghúzódó jobban tükrözi a saját állapotunkat, vagy többet mond el rólunk, mint a hozzánk túl közel álló, a saját lányunkkal és fiunkkal egyetemben. Maga a fáraó, aztán a saját vérei, a lánya és a hozzá még közelebb álló trónörökös fia, közvetlenül átéltek és közvetkezésképpen a hallgatási övezetben maradnak; de amikor ezt áttöri a katona, az igazán távoli, a csak idegen és mégis valamiképpen hozzájuk köthető tapasztalás, akkor *a fáraó üvölteni kezd*. Mint ahogy mindenki felüvöltene, még egy szerencsésebb élethelyzetben is, ha valaki mást pillantana meg a maga helyén, és összekötne az élethelyzetét, és a beárnyékolt létezés érzetének felfokozottságát ezen elidegenítő pillantással. Saját, önmagában is örökké kritikus helyzetünk tükrévé válik a megkötözött katona, akin egyébként semmi feltűnő sem

akad. Senki sem mondhatja magát szerencsésnek a halál kapujában, de a tükreben aztán még annyira sem.

Láthatatlanná tévő módszerek*

Hazatért a csavargó ifjú, amikor egy igazán jó rejtkehelyre volt szüksége. Senki nem sejtette, hogy otthon van és így megúszhatta a hajtóvadászatot. Útközben könnyen észrevették volna, mert egyszer itt volt, máskor meg ott, amiként jól el is tudjuk így őt képzelni. Amikor egy angol hajó először közelítette meg a Fidzsi-szigeteket, akkor ugyanígy nem vették észre az ottaniak, bár lényegesen messzebb is volt amaz ifjúnál. Nemcsak, hogy nem is gyanították a bennszülöttek ezt a hajót, de még csak be se került a látókörükbe, noha ennek inkább valami más oka volt. A szigetlakók csak a kenut vették észre – amint azt Georg Forster megírta a Cook kapitány útjáról szóló könyvében –, de a hajót nem, amikor az a sziget körüli sziklazátonyoktól akadályoztatva lehorgonyzott a nyílt tengeren, majd kirakott egy kenut, mely nagy dérrrel-dúrral a partra rontott. Ugyanis a kenut, lehetett az mégoly elegáns, félig-meddig hasonlítani tudták a saját esetlen, egyetlen fatörzsből készült csónakjaikhoz, arról legalább volt fogalmuk, legalábbis külalakra. Ám ezzel szemben semmilyen fogalmuk sem volt a nyílt vízen tartózkodó nagyszerű vitorlás fregattról, nem voltak képesek megmászni az összehasonlítás kötélgátsóját, szó szerint a látóhatár alatt maradt a hajó, túl az észlelési horizontjukon. A kultúrák közös vonása a felingerelt Babitt** vaksága, amikor szembe találja magát egy, a látókörén kívül eső új alkotással.

Az efféle vakság természetesen szándékosan is előidézhető. Ha jóllakatjuk a tekintetet, mielőtt még elérhetne a céljához. Amikor 1871-ben Párizs elé értek a porosz katonák, ekként idéztetett elő művi vakság bizonyos tárgyakra, újfent egyfajta fregattrá, de egy igazán rendkívüli, egy műalkotásra. A *Mona Lisáról* van szó, a poroszoknak azt szabadott a legkevésbé megkaparintaniuk. Nem csupán átvitték a Louvre-ból az Invalidusok Dómjába, hanem még ott is áttörtek egy falat, emögött kialakítottak egy kis lomtárat tele mindenféle kacatokkal, lim-lommal, leselejtezett templomi padokkal stb., és látszólag százéves porréteggel a padlón. A kiütött fali nyílást újra

* Mittel, nicht gesehen zu werden. Uo. 110–111.

** Sinclair Lewis *Babbitt* c. regénye nyomán: sikeres telekügynök, az észak-amerikai nyárs-polgár karikatúrája.

befalazták, nem túl lelkiismeretesen persze, csak éppen annyira, hogy azért odacsalogassa a zsákmányesőket az alig titkolt rejtekhelyre. Erre sor is került néhány nappal később: vassisakos katonák nyomultak be, és tényleg nem találták meg a *Mona Lisát*. Ehelyett felfedeztek a szoba közepén egy – melleleg szintén eredeti – tervrajzot az Orléans-i erődítményről, melyet mindaddig még nem sikerült bevenniük, és elégedetten megálltak a tervrajznál, látszólag elérvén a céljukat. Néhány lépéssel odébb, az ablak alatt arccal a falnak támasztva menekült meg a *Mona Lisa*, észrevétlenül, miközben a behatolók távoztak. Ha itt egy Mária-ábrázolásról lett volna szó, talán azt mondhatták volna régi idők kegyes jámborai: Mária megsegített minket, saját maga segítette meg magát. Hideg fejjel láthatatlanná tehető a dolgok, amiként ugyanígy máskülönben láthatóvá is: a mohó pillantás elterelhető a fő dolgról, ha valamivel idejekorán kielégítik. Ebből persze kevésbé szerencsésen jöhetnek ki a leesett állal bámészkodók, akik épp megfélemednek a legjobbról, átsiklanak felette. Másrésztől azonban *Mona Lisából* ugye elég kevés van, és – enyhén szólva – jobb egy utánozható kenu, vagy akár még egy elterelő erődítmény-tervrajz is, mint a semmi.

Patyomkin aláírása*

Patyomkin hercegnek akadtak olyan órái, amikor egy lelket se engedett be magához. Halálos csend honolt ilyenkor a szobájában, senki sem tudta, hogy mi történhet odabent. Az ügyek álltak, jó dolga volt a tanácsosoknak, a meghallgatások szüneteltek, ködbe burkolózott a csúcs. Egyszer azonban különösen sürgős iratok érkeztek, éppen akkor, amikor túl sokáig eltartott a közbizalom. Bár ezeket el lehet intézni a kormányzó nélkül is, de az aláírása nélkül nem. Az előszobában várakoztak a tanácsosok, egyikük sem mert benyitni a herceghez, féltek attól, hogy elveszítik az állásukat vagy száműzik őket. Mígnem egy fiatal hivatalnok, Petukov nevezetű, meglátta pályafutása nagy lehetőségét. Felkapta az iratcsomót, és egy mozdulattal belépett vele a kormányzóhoz, anélkül, hogy kopogott volna; Patyomkin kócos hajjal, meredt tekintettel kuporgott a félig besötétített szoba egyik sarkában és a körmét rágta. Petukov szó nélkül letette elé az iratokat, tollat nyújtott a kormányzónak, az kivette az öklét a szájából és sorban aláírta az egyik intézkedést a másik után, üres tekintettel maga elé meredve. A hivatalnok kirozott

* *Potemkins Unterschrift*. Uo. 118–119.

a szobából: Győzelem! A kormányzó aláírta az összeset! – és felmutatta az iratsomót. Futárok siettek oda, hogy szétvigyék a rendeleteket Moszkvába, Kijevbe, Odesszába, a főkormányzókhöz. Ám mielőtt lezárták volna a kazetát, az egyik idősebb hivatalnok még egyszer kiemelte az ügyköréhez tartozó iratot. Meglepődött, elővette a többi papírt is és felmutatta: bizony, mind alá lettek írva. Minden egyes ügyirat végén ott állt Patyomkin saját kezű aláírásával: Petukov, Petukov, Petukov...

Hasonlóan számol be a történetekről Puskin, s így nem pusztán a legfélelmetesebben ábrázolta a melankólia lelkiállapotát, a mélabús töprengést, mely a ködben vágkál, a fejet a névtelen homályban, amely egyszerre csak Petukov nevét ölti magára, mert valami legalább megmozdul, a fejet az áthatolhatatlan fényben, mely még szürkébbre festi a nevek mindegyikét, Petukov vagy Patyomkin, egyre megy. Hanem mivel a történet *Patyomkin hercegről* szól, a legszerencsésebb férfiről, a kegyencről, s mivel még a tulajdonképpen boldog emberek is (nem csak a zsarnokok) kissé mélabússá válhatnak az életük csúcsára érve (a becsvágyók és az álmodozók könnyebben lesznek mániákusok), ezért kiderül belőle, hogy milyen kevés csúcs van már ama köd felett, ami az ember. A neve és a jelleme gyakran csak szigetként húzódik meg benne, egy talán szilárdabban kiemelkedő szigetként, mint a Patyomkinoké, de mind egyre beborulhat ezen a szigeten, akár a Hebridákon. S hogy igen, ez, amit már régtől égnék nevezünk, legyen bár a legboldogabb idők módja szerint festve, némelyeknél tartósan, az attól függ, mégis csupán a tekintetek kertészete, és e tekintetek alig látnak ki az ittlét ködéből, a beteljesedés gyászából.

Függelék: A senki földje*

Némelyik emberhez különösen közel állnak az élettelen dolgok. Az üveg, bár törékeny, de tiszta, a kövek oly rendíthetetlenek és hallgatagok. A fiatalos érzület egyenesen vonzódik mindehhez, másként, mint a középkorúak gyűjtögető kedve. Ahogy másként van ezzel az aggkori fősვნისე is, előtte már közömbössé vált az élet és csak fel nem engedő merevsége maradt meg. Nem is a szerkentyűkről beszélünk itt, hiszen őket életre keltjük, és úgy tűnik, mintha valamennyire egyet is értenének ezzel. Mégiscsak inkább

* Anhang: *Das Niemandsland*. Uo. 188–190.

kutyák, semmint macskák, hűségesnek látszanak, és mi is azok vagyunk hozzájuk, nem többek.

Ellenben sajátos módon vonzanak magukhoz a valóban idegen, élettelen dolgok. A kristályok sokarcúak, nem szabadulhatunk ettől, sugárzóak, kis oszlopaik nem evilágiak. Színük a mélyből tör elő, ahová senki se lát el; a fény színesre és élénkre festi őket, de van, amit visszatartanak magukba. Csak a zománc kékje bír valamit ebből a nappali éjszakából; máskülönben olyan távoliak a kristályok, és egyszerre olyan lenyűgözően közeliak, hogy még csak nem is érezzük ördöginek őket, az orchideáktól vagy a kígyóktól eltérően. Jóval durvább, de talán mégis ölelőbb, hívogatóbb, nyomasztóbb a rajtunk kívül létező *tág* vidék, különösen ott, ahol szétáradnak vagy a magasba törnek az „élettelenység” tömegei, és magukhoz vonzzák a tekintetet. Ettől a fiataloknak furcsa módon gyakran az az érzése támad, hogy mellékesek, nem azt érzik, hogy jelentéktelenek a hozzájuk hasonlókhöz vagy egy magasabb rendűhez képest, hanem egyenesen értékét veszti minden, maga az emberi is. Minden ténykedésük csekélylyé silányul a hegyekhez és a csillagokhoz képest; hátat fordítanak itt mindennek, még magának az emberi titkoknak, céljaink titkainak is. Az emberi nagyságot és az emberi alkotásokat mindezek ellen kijátszani különösen értelmetlenné tűnik, teljesen helytelennek; hiszen még a nagyság szemlélete is rajtunk kívülről ered, és azonmód alulmarad a magas hegyekkel, még inkább a végtelen űrrel szemben. Az élet küzdelmei mintha vízcseppbe záródnának; az üstökös hangyasavat szóró csóvája kioltja szűk tudatunk egészét, mely még pislákol egy aprócska zugban, és maga is csupán egyike a rejtett értelmű dolgoknak, akként is, ami, és akként is, amire irányul. A földi lét minden nyomát végtelen éjszaka foglalja keretbe, előre felé és hátra is, egyénre szabottan és mindenekelőtt kozmikusán is. A világegyetemhez írt levelet röviddel az öngyilkossága előtt egy tizennyolc éves fiú – könnyen meg lehet őt érteni; eltörpülő életünk és az óriási nyugalom ellentétében benne rejlik szinte minden, kivéve néhány növényt, állatot és embert. Pán megpihelve, nyugodtan számolt le a tizennyolc évvel, meglehet, gorgói tekintettel. Bizonyosan fel is frissítjük általa testünket, különösen egészséges a test és a Magas-Alpok közti térség, mint ha nekünk teremtették volna; a tágasság megtisztít a négy faltól. De éppen ez az egész természetbarátság vonz az élettelenhez, amint az értéknélkülihez is, majd belép a dermedt megmámorosodottságba. A pusztán csak emberi értelemtartalom átka, hogy rossz helyzetben van, képtelen megvalósítani, olyan, amilyen, nem ölt álarcot, bár lázonghatunk ellene. Ámde a tizennyolc évest egészen más átok sújtotta: a csillagos égbolt kerete, nem az értelemé; az óriás

Rémkirály csalogatta, és árnyékában értelmetlenné vált az egész élet. Éppen ellentett oldalról közelített most a rettegés, mint a Rémkirály történetében: mégpedig a vonzódás felől; magával vonzotta őt a vihar, a leszálló köd, az őszi legelők, sőt az együvé válás akarása a folyóval, a hangával, a hegygel, a tengerral, a halállal, a csillagos égbolttal, a senki földjével. Mindent megtettek az emberek, hogy el ne nyelje őket ez a borzadály; a pogányok kedveskedtek neki, a keresztények egy gyermeket helyeztek fölé. Mégis szédítő ez a tömeg, még ha át is látjuk: a végtelen fényévek, melyekkel még egy darabka kenyéret se lehetne venni aranyra váltva; a semmi, mely az egyre fogyó hegyi levegővel veszi kezdetét és a végtelenbe nyúlik, mégpedig újra és újra a semmibe.

Emlékeztető: Egyszer egy bölcs barát* ezt a kérdést kapta: lehetnek még-oly mélyek és bölcssek is a beszélgetéseink, de milyen némák a kövek és mennyire nem indíthatjuk meg őket; milyen hatalmas a világmindenség és milyen szegényes ehhez képest Szent Péter-templomjaink „magasa”; vajon mit szólna a föld maga, ha egyszer felnyithatná a száját Lisszabontól Moszkváig, és csak néhány őszi szó dörgedelmét kiálthatná szét, orfikusan? Erre azt felelte a bölcs barát, a kultúra lokálpatriótájaként: a pofon nem érv, és a föld? hát, valószínűleg csupa badarságot szólna, hiszen nem olvasta Kantot és Platón-t sem.

FORDÍTOTTA SIMON-SZABÓ ÁGNES

* Lukács Györgyről van szó.

© Döbrentey Dániel: Bari (Puglia), óváros

© Döbrentey Dániel: Piacenza (Emilia-Romagna), Szent Ferenc templom

Petőfi, a „Király”

AVAGY MIT NEM SZERETEK A '48-AS PETŐFI SÁNDORBAN

Bevezetés

A kérdésfelvetés egy kicsit magyarázatra szorul, hiszen Petőfivel, a zseniális költővel, a magyar irodalmi nyelv egyik megújítójával semmi bajom; sőt, nagyon szeretem a verseit. Úgyszintén „elvagyok” Petőfivel, a radikális ifjú forradalmárral is, noha nézeteivel nem mindig értek egyet, de tisztelem a választását. De igenis bajom van Petőfivel, az emberrel, a „politikussal”, illetve a katonával is. Mert e kettő (három) szerepében a költő szerintem már korántsem nyújtott olyan teljesítményt, amely megsüvegezendő lenne; sőt. Ennek ellenére végig 1848–1849-ben nagy hangon ítélt meg másokat, a nyilvánosság előtt kifigurázta őket; míg a vele kapcsolatos, jogos észrevételeket vérig sértődve utasította vissza; legtöbbször holmi „niemandnak” titulálva a bírálót. A korábbi irodalomtörténet meg jobbára szépen „felült” Petőfinek, és a hálátlan

közvéleményt, illetve a kortársakat kárhoztatta azért a valóban méltatlan helyzetért, amelybe a költő 1849 nyarán került; sőt, lényegében a segesvári csatamezőn elszenvedett hősi haláláért is. Pedig szerintem Petőfi sanyarú sorsáért csak egyvalaki felelős: saját maga. De az önkritika (ahogy általában a zseniknél ez megszokott) alighanem teljesen hiányzott belőle. Ám ez még nem indokolja, hogy az utókor is rá, mint valami „érinthetetlen idolra” tekintsen. Ha ugyanazzal a szigorú mércével mérjük a költőt mi is, mint amivel ő mért másokat, bizony, érdekes eredményekre juthatunk.

A fordulópont: 1848. március 15.

Petőfi 1848 előtti pályájával nincs semmi gond. Az útkeresés problémái teljesen természetesen fiatal korban, így Petrovics Sándor kac-

karingói is érthetőek, amíg Petőfi Sándorra nem változik. 1848-ban már beérkezett ember: élethivatását megtaláló, ismert költő; anyagilag is megáll a maga lábán; magánélete is rendeződött, boldog fiatal feleségével. És persze radikális, forradalmi nézeteinek megfelelő közegben: a pesti Ellenzéki Körben, illetve a Pilvax kávéházban forog. Aztán felvirradt a nagy nap, 1848. március 15-e, ahol a költőt valóban vezérszerepben találjuk. Petőfinak jelentős része van a nap eseményeiben, a pesti forradalom sikerében, és teljes joggal érezhette úgy, hogy pályájának a csúcására érkezett. Ahogy írja is *15-dik március, 1848* című versében:

*Egy ilyen nap vezérsége
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsősége,
Teveled sem cserélek!*

Ám a csúcsról, ha nem vigyáz az ember, már csak egy irányba vezethet az út: lefelé. És noha korábban még józanul azt írta a naplójába: „*Én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem...*”, a nagy diadal után a költővel szemlátomást elszaladt az a bizonyos páratlan ujjú patás. Ennek a nyomai már a fenti versben is megtalálhatók: minden érdemet csak a pesti ifúságnak, és persze magának tulajdonított, amely ugyebár 24 óra alatt megindította a „magyar sors” száz éve kátyúba ragadt szekerét...

Ennek igazságáról csak annyit, hogy a reformkor két évtizedes előkészítői munkáját nem lehetett megspórolni: kellett ennyi idő, hogy a nagy jelszavak és gondolatok az emberek jelentős része szívében-lelkében kicsírázzanak, illetve anyagilag is meg erősödjön az ország a rá váró nagy erőpróbára. Maga a pesti forradalom is a pozsonyi országgyűlés Kossuth Lajos vezette ellenzéke inspirálására, annak támogatására szervezett akcióból nőtt ki, noha továbbfejlesztésében, illetve a pillanat megragadásában a pesti ifúság szerepe valóban megkérdőjelezhetetlen. Másrészt: a m. kir. Helytartótanács, illetve a cs. kir. budai főhadparancsnokság épp elegendő katonai erővel (kb. 7000-8000 fő és a cs. kir. 5. tüzeztábor lövegparkja) rendelkezett ahhoz, hogy a már március 14-én tudott „ribilliót” a következő nap csírájában elfojtsa. Így hiába érezte azt az ifúság „és ki állott volna ellen?”, hamar megtanultak volna futni a jó fiúk a macskaköveken, ha a cs. kir. hatóságok bevetik a katonaságot.¹ Azonban a március 13-i bécsi forradalom, illetve a régi vezetés bukása elbizonytalanította a helyi cs. kir. apparátust, így ugyan 14-én arra utasította a városi hatóságokat, hogy az esetleges rendzavarások ellen érelyesen, ugyanakkor „*ildomos és előrelátó vigyázattal*” lépjenek fel, de a katonaság bevetésétől (hacsak azokat, illetve az állami épületeket nem éri

támadás) el szándékozott tekinteni. Így lett hát vértelen a pesti forradalom, amely mind az európai, mind az országos eseményeket tekintve „egy szem a láncriban”; fontos szem ugyan, de csak egy. Másfelől: Petőfi valóban vezére volt az ifjaknak, de csak az egyik. Az előkészítésnél ott volt Irinyi József, Irányi Dániel, Vasvári Pál és Jókai Mór; aznap, 15-én pedig Vasvári és Jókai ismét jelentős szerepet játszott. Petőfi így inkább „primus inter pares” volt, sem mint kizárólagos vezető. De ezt ennek az alig 25 éves, addig sem mindennapi öntudattal rendelkező ifjúnak ugyan hiába magyarázták. Petőfi ettől kezdve „beleragadt” a vezérszerepbe: elhitte magáról, hogy „mindent” ő csinált, nemzete vezetésére hivatott, és innentől kezdve joga, sőt kötelessége hallatni a hangját, és bírálni mindenkit, aki nem ért vele egyet, hiszen az ő útja az egyetlen igaz út. Minden későbbi probléma nézetem szerint ebből a „hitből” származott.

Petőfi, az ember és a politikus: Vörösmarty és a képviselőválasztás

Közben Pesten pörögnek tovább az események: a március–április lázas izgalomban telik. Petőfi, aki még március 15-én tagja lett a pesti Rendre Ügyelő Választmánynak, egyre jobban beletalálja magát a népvezér

szerepébe. Kardosan, tollas kalappal, kokárdával felékesítve jön-megy a három-négy naponta összehívott népgyűléseken, beszédeket tart, és kiváló szónoknak bizonyul. Egyelőre ő is támogatja a rend fenntartását, de kezd a meggyőződésévé válni, hogy csak intenie kell, és „a népnek árja” elsöpör mindenki mást, ha ő úgy akarja. A pesti radikális ifjúság állandó „izgágasága”, forradalmi öntudata ugyanakkor már kezdi idegesíteni a békésebb embereket. Tompa Mihály május 5-i levelében így fogalmaz: *„...e hazamentő óriásokkal nincs lelked, hogy egy okos szót válts. ...Petőfi-vel pedig éppenséggel lehetetlen beszélni...”* Ez pedig idővel visszaüthet, és vissza is fog ütni. Petőfi pedig amúgy is híres radikális nézeteiről, amiket nyíltan képvisel is. Előbb a választójog kapcsán a cenzus eltörlése mellett érvel, majd amikor megérkezik az új, igencsak szigorú sajtótörvény-javaslat Pozsonyból, felháborodottan annak nyilvános elégetését javasolja, amelyet egy csoport fiatal március 22-én nagy tömeg előtt meg is valószínűsít. Tehát alig egy hét telt el március idusától, és a radikális fiatalság máris a magyar országgyűlés ellen fordult. Pedig mindkét javaslat semmi mást nem céloz meg, mint a rendet: aki választ, vagy aki politikai lapot alapít, az szavaiért és döntéseiért saját magával, illetve vagyonával álljon helyt. Egyelőre kompromisszummal sikerül áthidalni a problémát, de ez

csak megerősíti Kossuthot abban az elhatározásában, hogy a törvényhozó munka lezárultáig az országgyűlés semmiképpen ne költözzön Pestre. Nemcsak az idővesztés, hanem a miatt is, nehogy a radikálisok által egyelőre uralt pesti tömeg bábjává válhasson. Mert Pozsonyban a gróf Batthyány Lajos vezette új kormány politikusai jól tudják, milyen vékony jégen járnak. A bécsi „kamarilla” ugyan egyelőre meghátrált, de mind az államhivatalnoki kar, mind a hadsereg a kezében van, és ha túlfeszítik a húrt, akkor véres napok következhetnek, amikor Magyarország egyelőre csak a rövidebbet húzhatja. A nemzetiségek már mozgolódnak, és az is egyre világosabb, hogy az új magyar kormány kinevezésével egy időben miért került „rekordgyorsasággal” cs. kir. tábornoki rangban az évekig üresen lévő horvát báni méltóságba a helyi nemzeti mozgalom „hőse”, Josip Jellačić báró, aki rögtön minden kapcsolatot megszakít a magyar vezetéssel, és látványosan kizárólag Bécshez igazodik. Idő és rend kell, hogy az új magyar vezetés egyáltalán saját erőre teheszen szert. Ám a pesti ifjúság csak a fővárosig lát el, és még mindig azt hiszi, hogy elég az „istenadta népet” fellelkesíteni és rohamra küldeni a „gyűlölt reakció” ellen, aztán minden jó lesz. Ám a szabadságharc alatt majd rengetegszer bebizonyosodik: lehet bármilyen nagy és lelkes a népfelkelők

tömege, egy jól vezetett, megfelelő létszámú reguláris katonaság egyetlen sortüze is elég, hogy az egész társaság szanaszét szaladjon, hogy aztán még Kossuth „varázsszavára” se álljon meg (lásd Schwechat²). Korábban a fiatalokat, illetve Petőfit tartották „látóknak”, és a politikusokat „vakoknak”. Ám valójában Batthyány és köre mérte fel jobban a lehetőségeket.

Ebben az ingatag helyzetben Petőfi és társai nyílt radikalizmusa, köztársaságpártisága és királyellenessége nem hiányzott a törvényhozás lezárulása után április közepén a fővárosba költöző új magyar vezetésnek. A frissen alapított *Marcius Tizenötödike* és más lapok hasábjain a költő akadály nélkül megnyilvánulhat, és a röplapokon terjesztett *Királyokhoz* címzett verse aztán ki is verte a biztosítékot. Az egy dolog, hogy Petőfi született republikánus volt (ahogy Aranyinak írta: „csak királyt ne végy hősödnek, még Mátyást se. Az is király volt, s egyik kutya, másik eb.”³), de ez a fellépés is minimum rosszul időzített. V. Ferdinánd király saját kezű leiratban kérte a szerző elítélését az új magyar sajtótörvény alapján, de az aktát a kormány sikeresen elfektette. Ám már a vezetés türelme is fogyóban volt. Deák Ferenc igazságügy-miniszter például a hónap végén már így írt: „S mind ezekhez; a

(bal)szél még itt Pesten, egy sereg fiatal újságírónak hangos, de üres deklamációja, kik úgy szólnak, mintha ők volnának egyedül az egész nép, és pedig erős nép; folyvást energiát, hatalmat, erős föllépést hirdetnek, mindent kevesellnek, gáncsolnak s akarva felejtik, hogy az energia támogatására a hangos szó nem elég, oda anyagi erő is kell, ez pedig, fájdalom, nincs, és teremteni sem igen lehet a jelen körülmények között!” Kossuth pénzügyminiszterként hasonlóan fogalmaz: „az ilyen szenvedélyes, pezsgő vérű, meggondolatlan fiatal legények után komoly politikusnak nem szabad indulnia”. Noha a kormány valóban nem kommunikálta nyíltan minden lépését (ezt egyes, titkos kamarilla-ellenes húzások miatt nem is igen tehette), és valóban főként a régi „pecsovics” szakemberekkel töltötte fel az új minisztériumokat (szakmunkákat ugyanis még akkor sem lehetett a csupán jelszavakhoz értő ifjakra bízni, csak bevált hivatalnokokra), egy idő után bele is fáradt abba, hogy állandóan bizonygatnia kell az igazát, és napjában legalább két-három radikális hírlap nyilvánítja kvázi „honarulásnak” a tevékenységét. Május 10-én aztán kiderült, mennyire hajszálon függött „március idusának” vértelensége. Az előző időszakban már a nekik nem tetsző személyek ellen a sokadik „macskazenét” tartó radikálisok ezúttal a cs. kir. budai főhadparancsnokság vezetőjét, Ignaz Lederer altá-

bornagyot célozták meg. Az agg, császárhű katona valóban akadályozta a pesti nemzetőrség felfegyverzését, de a többiekkel ellentétben ő ütöképes katonai erő felett is rendelkezett, amit ezúttal be is vetett. Noha a katonai előkészületek híre korábban Pestre is eljutott, a radikálisok ennek ellenére bátran „fellovalták” a népet „egy kis tüntetésre”, mert a katonák majd úgysem mernek löni... Nem is lőttek: a 24 cseh vértés és a 48 magyar(!) gránátos kardlappal, szuronnyal és puskatussal percek alatt szétverte a több száz fős tömeget, amely közel két tucat súlyos sebesültet hagyott a kövezeten (ebből egy fő pár nap múlva bele is halt sebeibe). Ezzel mindenki előtt világgossá vált, hogy az uralkodó május 7-i leirata ellenére⁴ a hadsereg még nincs a magyar kormány kezében, és alárendelése újabb lépéseket követel meg. A felháborodás mindenesetre óriási volt: mindenki vizsgálatot, illetve a felelősök megbüntetését szorgalmazta, de a radikálisok még tovább mentek. Május 11-én a *Marcius Tizenötödike* már lényegében a kormány lemondását követelte; a nagy május 12-i népgyűlésen pedig Petőfi így nyilatkozott kormányt elítélő beszéde végén: „A kutyámat sem bízám illy Minisztériumra.”

Ez egyértelműen fordulópont volt: a minisztériumnak, és a lakosság többségének most lett elege mind Petőfiből, mind a radikálisok-

ból. A költővel és társaival szemben ellen-sajtóhadjárat indult (ennek legmarkánsabb mondatai a következők: „Vagy talán most az a rend, hogy ki mennyit lármáz, annyi joga és befolyása van?” „De uraim, aki még káplárnak [Petőfi katonaként megmaradt közlegénynek] sem volt jó, abból lenne ám még csak igazi miniszter!”), a közvélemény többsége pedig szépen elfordult a költőtől. Így május 15-én még az is előfordulhatott, hogy (a BM rendőri osztályának némi „rásegítésével”) Petőfit és Pálffy Albertet, a *Marczius Tizenötödike* főszerkesztőjét a Pilvax „Forradalmi Csarnokában” hazaárulónak bélyegezték. Ő maga ugyan a Jókai Mór és jómaga által szerkesztett lapban, az *Életképekben* próbálta álláspontját finomítani, és meggyőzni igazáról a közvéleményt, de már késő volt. A többség pontosan annak látta már, akinek mindig is mutatta magát, és ami valójában is volt: radikális forradalmárnak, és ebből nem kért többet.

Petőfi is érezte, hogy népszerűsége a fővárosban hanyatlásnak indult, és ezért a vidék felé fordult: előbbi, május 27-i cikkében jelezte, hogy régi tervét megvalósítva indul az új országgyűlési képviselőválasztáson. Okát szokott szerénységével így indokolta: „...*fanaticus lelkesedés kell, hogy világítson a nemzet előtt, mint világított Mózes bujdosó népe előtt a tűzoszlop a pusztában.*” Ez utóbbi nyilván ő lenne, aki persze „nem

dicsvágyból vagy önérdékből” óhajtotta ezt. A fővárosi baloldali sajtó támogatásával neki is indult szűkebb pátriájának, a Kiskunságnak, hogy Szabadszálláson követte választassa magát. A költőnek igazi, a választók helyi problémáit felölelő programja nem is volt, csak úgy általában a népért akart harcolni; viszont *A Kiskunokhoz* intézett röplapja több félreérthető, a saját szavazóit sértegető kitéltet is tartalmazott. A leggyilkosabb a következő volt: a költő olcsó népszerűsége tehetne szert, ha dicsérrné választóit. „*Hanem azt korán se várjátok, mert akkor szemtelenül hazudnám. Március 15-kéig az egész Magyarország nagyon szolgálékú, kutyai alázatosságú ország volt, és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utolsókhöz.*” Valljuk meg: ezzel az emelkedett hangú szöveggel még a mai, felvilágosult korban se lehetne választásokat nyerni. Ez az utóbbi kitétel is azt bizonyítja, hogy Petőfi már mennyire elrugaszkodott nemcsak a realitásoktól, hanem szülőföldjétől is. A különböző szabadságjogokkal rendelkező Jászkun kerület lakói ugyanis büszkék voltak kiváltságaikra, és amikor I. Lipót császár azt elvéve 1702-ben az egész területet a Német Lovagrendnek adta bérbe, szívós munkával 1745-ben kiváltották magukat, és visszaszerezték kiváltságaikat. Vagyis aligha voltak „szolgálékűek”. Így már nem kell hozzá nagy képzelőtehet-

ség, hogy a választókerület központjában, Szabadszálláson az ellenpárt, Nagy Károly (aki nem csupán a „pap fia”, hanem ügyvéd, főjegyző, a kerület egyik biztosa; egyszóval ismert és sikeres ember is volt), illetve helyi, befolyásos pártfogói hogyan tudták ellene fordítani a közvéleményt. Azt terjesztették róla, hogy republikánus, a király és a minisztérium ellensége (ez eddig mind igaz volt), valamint a horvátoknak, oroszoknak el akarja adni az országot (ez persze hazug rágalom volt). Így hiába utazott június 14-én, a választást megelőző nap a költő személyesen a városba, az ellenpárt a helyi nemzetőrség bevetésével, illetve a helybeli választók egy részének a korban szokásos itatásával/etetésével teljesen uralta a terepet június 15-én. Petőfi először tapasztalhatta meg, hogy az „istenadta népnek” másik arca is van, amire személyes varázsa teljesen hatástalan, így lényegében „kiseprűzték” feleségével együtt a helységről, mire vidéki támogatói is szétoszlottak. A szabadságra hivatkozó Petőfinek pedig azt vetették oda, amit talán pár héttel előbb maga is fennen hangoztathatott: *„Az a szabadság, hogy aki nem tetszik a népnek, azt kikergetik a városból.”* Petőfi és támogatói természetesen megtámadták a követválasztást, ám a kérvényt a BM (manipulatív módon) egy napra elfektette, és ez alatt a képviselőház igazolta Nagy Károly képviselőségét. A költő pró-

bálkozott mindennel: röplapszórással a képviselőház üléstermében, sajtóhadjárattal, Nagy Károly párbajra hívásával, illetve ismételt vizsgálat is, de elegendő tanú (és felsőbb támogatás) híján végül alulmaradt. A képviselők és a többség véleményét leginkább a következő idézet foglalta össze a legjobban: *„Sajnáljuk, (hogy e) mindennapi politikai bohózatot (mármint a korteskedést; a fenti eszközökkel a reformkorban és '48-ban is mind a reformerek, mind a konzervatív oldal sűrűn élt) annyira elkeseredve szívére vette. Egyébiránt a Petőfi el nem választását országgyűlési jelentékeny veszteségnek éppen nem tartjuk: mert mi őt lant mellett, s népgyűléseken és forradalmi fellépéseknél tartjuk saját helyén állani és működni, de az elfogulatlanságot igénylő országgyűlési tanácskozásoknál éppen nem. Ő nem tud tanácskozni, ő csak ön vasfeje szerint határoz.”* A költő tehát nem jutott be az országgyűlésbe (a sors „fintora”, hogy aztán Nagy Károly is inkább a radikálisok táborát erősítette); helyette megírta *Az Apostolt*.

Az egykor olyan erősnek tűnő pesti radikális ifjúság 1848 nyarára a partvonalra szorult, és legfeljebb kívülről tudta támogatni az országgyűlés kisszámú radikális képviselőcsoportját. Petőfi is csak a lapokban nyilvánult meg; ugyanakkor a július

elején megnyíló népképviselői országgyűlés eseményeit végig figyelemmel kísérte. Mivel időközben kitört a Délvidéken a szerb felkelés, a legfontosabb tárgy a magyar katonaság ügye volt. Hogy a költő hol állt, azt már a Lenkey-huszárszázad szökése ügyében való megnyilatkozása is jelezte.⁵ A *Lenkei százada* című versében egyértelműen a huszárok mellett foglalt állást, és elítélte a dezertálást hivatalból elutasító hadügyminisztert, Mészáros Lázár tábornokot. Ez az ügy azonban a lehető legrosszabbkor jött az itt állomásozó, a Lajtán túl sorozott cs. kir. alakulatokat éppen a birodalom idegen tartományaiban lévő magyarországiakra kicserélni szándékozó, a bécsi szervekkel tárgyaló magyar kormánynak. Végül sikerült kompromisszumos megoldással lezárni az ügyet (a század „büntetésből” a délvidéki frontra került), és az alakulatcserék is folytatódtak.

Petőfi újabb nyilvános fellépését a magyar haderő felállítása körüli nagy augusztusi vita okozta. A július 11-én megajánlott 200.000 újoncból a képviselőház nagy része honvédezászlóaljakat akart szervezni, míg Mészáros Lázár elsősorban az itthon lévő magyar seregre és huszáralakulatokat akarta hadilétszámmal feltölteni, és csak a maradékból honvédalakulatokat szervezni. Az egyik oldal azzal érvelt, hogy a május közepétől felállított 10 honvéd-

zászlóalj jól vizsgázott a harctéren; míg Mészáros arra hivatkozott, hogy így hamarabb lehet sok kiképzett és bevethető sorkatonára szert tenni. Csak volt egy bökkenő: az első honvédezászlóaljak felállítását a kormány a nemzetőrségi (XXII.) törvény egyik „joghézagát” felhasználva rendelte el, noha világosan látszott, hogy nem önkéntes „ad hoc” nemzetőri alakulatokról, hanem reguláris egységekről van szó. Márpedig reguláris fegyveres erőt V. Ferdinánd hozzájárulása nélkül nem lehetett állítani törvényesen, mivel a hadsereg ügye az áprilisi törvények szerint is uralkodói felségjog maradt. Bécs utólag, fogcsikorgatva elfogadta a „trükköt”, de világosan jelezte, hogy ez még egyszer elő nem fordulhat. Így az országgyűlésen csak olyan törvényt volt célszerű betervezni, amit az udvar még valószínűleg szentesít is. Ezt sikerült megértetni a képviselők többségével, így ismét kompromisszum született augusztus 23-án: az első kb. 45.000 újonc fele a sor, fele a honvédcapatok feltöltését szolgálja. Az már más kérdés, hogy a szentesítés végül így is elmaradt.

A radikálisok persze tiltakoztak: a kormányt és a parlamentet hazaárulással vádolták, a hadügyminisztert párbajra hívták ki, stb. stb. Petőfi is felháborodottan írt a délvidéki táborban szolgáló nemzetőr barát-

jának, amelyben Mészárost „őrült marhának” nevezte, a tervezetét ha-zaárulásnak, majd így folytatta: „Ha mindent elbeszélnék, mindnyájan, akik alant vagytok, fölrohannátok, és először is a minisztereket és az országgyűlést ir-tanátok ki, mert szabadságunk és leendő nagyságunk legmegrőgzöttebb ellenségei itt vannak Pesten.” Másutt egy hírlapi cikkben így fogalmazott: „Felszaba-dultunk a Metternich-kompánia alól, s kaptuk a Batthyányi-minisztériumot. Erre ugyan elmondhatni, hogy: eben gu-bát. Amaz tetteivel törekedett vesztünk-re, emez tétlenségével fogja vesztünket okozni. Mi haszna, hogy a mód külön-böző? az eredmény egy.” Az augusztus-ban a közvélemény növekvő feszült-sége láttán már egy új forradalmat vizionált Aranyak írt levelében: „Én hiszem, hogy egy roppant forrada-lom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelveim.” „Akkor az-tán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá 9 embert (ti. Batthyánt és nyolc miniszterét, köztük Kossu-thot, Deákot, Széchenyit!)” A nagy nyilvánosság figyelmét azonban csak a Vörösmarty Mihállyal való vitája keltette fel.

Vörösmarty ugyanis tökéletesen megértve a kormány érveit, a több-séggel szavazott a katonaaállítási tör-vény kapcsán. Petőfi ezért szerkesz-tőtársa, Jókai távollétében és jóváha-gyása nélkül (a lapot 1847 óta Jókai szerkesztette, csak 1848 áprilisában vette be társszerkesztőként Petőfit)

augusztus 22-én prózában és vers-ben (Vörösmartyhoz) is megtámadta az *Életképek* hasábjain a korábban atyai jó barátjaként tisztelt, és neki tényleg sok segítséget nyújtó idő-sebb pályatársat. Ezekből két rövid, jellemző idézet:

*Íme a sas, ha itt alant van
A földön, milyen nagy madár,
S olyan kicsiny, hogy alig látszík,
Midőn a fellegekben jár.
Te fõnn valál nagy, s lenn kicsiny vagy;
Az ember ily csodát nem ért. –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.*

A próza talán még kifejezőbb: „Szí-
vem sajog és vérzik, de kérlelhetetlen
maradnék, ha elvérzeném is bele. Bru-
tus talán sírva szúrta le jótevõjét, apját,
Caesart, de leszúrta. Hogy Vörösmartit
elítélem, nagy áldozat, melyet szívem
tesz elveimért, de bármilly nagy ez az
áldozat, kész vagyok és mindenkor kész
leszek sokkal nagyobbakat is tenni ér-
tetek szentséges elveim!” Vörösmarty
szeptember 6-án a Kossuth Hírlapjá-
nak oldalain válaszolt, és világosan
kifejtette nézeteit, majd hozzátette:
Petőfi elítélte Vörösmartyt „elvékért,
mellyeket Vörösmarty meg nem taga-
dott. Ez legalább is igen nagy elbizako-
dásra és könnyelműségre mutat. S mi a
legfõbb baj, gyakran okos és becsületes
emberek is felülegesen ítélnék kicsiség-
nek látszó dolgok felett, de minden felü-
legesség mellett ítéletõket egész határo-

zottsággal szokták kimondani.” Végül egy kétsorossal válaszolt:

*Légy buzgó, de szerény, bírónak még te
kicsin vagy.
Élj, küzdj és munkálj s várd el ítéletedet.*

Petőfi röviden válaszolt is erre, amelyben lényegében kikérte magának Vörösmarty hangnemét, amelylyel vele, „Március 15-e hőseivel” mert beszélni. Az összecsapásnak még két komoly következménye volt. Jókai, akinek tudta nélkül jelent meg a fenti írás, nyilatkozatban határolódott el attól. Petőfi pedig erre végképp szakított korábbi barátjával: „Én nem tudom, hogy mennyi hálaival tartozik Vörösmartinak, de azt tudom, hogy amennyivel tartozik Vörösmartinak Jókai, tízannyival tartozik énnekem, ha egyebért nem, már csak azért a több mint baráti, több mint testvéri, több mint atyai szeretetért is, melyet rá hosszú éveken át pazaroltam... Az imént vádolt engem feledékenységgel, s ő felejt el, hogy ő az én tanítványom, az én kis öcsém volt, hogy ő az én szárnyaim alatt nőtt fel. Egyébiránt, jól teszi, ha elfelejti; s felejtse el még sok mást, kívánom az ő javára, különben sok lelkifurdalást fog szenvedni az életben.” Jókai határozottan válaszolt: „Ami a hála dolgát illeti, velem jótéteményt senki a világon, Petőfi a legkevésbé sem követett el. Én barátságomat nem szoktam kölcsönbe adni, melyért kamatot várok... Én ezentúl sem mulasztandok el egy alkalmat is, mely-

ben Petőfivel szívességet követhetek el, s mint eddig nem nyertem érte viszonzó szívességet, úgy ezentúl sem fogok várni, sőt ha azért nekem Petőfi ismét csak kíméletlenséggel fogna fizetni, azt neki előre megbocsátom. Ő arról nem tehet; ő úgy született.” A másik következmény pedig az volt, hogy Petőfi radikalizmusa miatt az *Életképek* előfizetői lassan elpárologtak; a lap pedig, amelyért Jókai annyit dolgozott, lényegében csődbe ment, és december végén megszűnt; példáját aztán a cs. kir. megszállás után a többi irodalmi lap is követte.

Így érkezünk el tehát 1848 szeptemberéhez, amelyben Jellačić betörése után kitört a nyílt háború, és Petőfi számára is végképp megnyílt a tér, hogy a hon védelmében tevélegesen is részt vehessen. A következő fejezetben kiderül, hogy a költő, aki (mint láttuk) nem ismert se barátot, se jóakarót, se tiszteletet a kormány és a miniszterek iránt, ha „szentséges elveiről” volt szó, vajon áll-e szavának, és megfelel ama magas mérceinek, amellyel ő mért másokat?

Petőfi, a katona

Petőfi valóban volt katona, hiszen 1839 és 1841 között a cs. kir. 48 (Gollner, majd Ernő) sorgyalogezred kötelékében szolgált; így a gyalogsági kiképzést valóban végigcsinálta. Az már más kérdés, hogy nemhogy káp-

lári, de még a legalacsonyabb altiszti rendfokozatot, az őrvezetőit sem érte el, és betegsége, valamint testi gyengesége miatt leszerelték, noha obsitja szerint „tiszteségesen és becsületesen szolgált”. Ennek ellenére költészetében végig jelen van a harc, a „világszabadságért” való küzdelem, amelyben tevőlegesen is részt akart venni, vállalva akár a hősi halál kockázatát is (*Egy gondolat bánt engemet*). Így aligha csodálhatjuk, hogy amikor 1848. március 15-én a pesti polgárőrségből megalakult a helyi nemzetőrség, akkor annak tagjai közé lépett, ahol közfelkiáltással főhadnaggyá (később századosná) is választották (a nemzetőrség századosig maga választhatta meg a tisztjeit). Ám ez még a „spontán” nemzetőrség időszaka. Az áprilisi törvények szentesítése után azonban megkezdődött a „törvényes” nemzetőrség megszervezése, amely már cenzushoz kötött. E nem „baráti körben” Petőfinek már koránt sincs akkora respektje, mint volt, így csak egyszerű közlegény lett a pesti nemzetőrség IV. zászlóalja 4. századában. Ezzel nagyjából el is vesztette az érdeklődését a nemzetőrség irányában. Noha például Szemere Bertalan belügyminiszter úgy próbált jó példát mutatni, hogy hivatali órái után mint köznemzetőr, maga is fegyverrel a kezében teljesített őrszolgálatot (ebben is van manír, nem is kicsi), a költőről ilyesmit nem tudunk. Az, hogy a reguláris

sorezredekben mint cs. kir. alakulatokban nem bízott, így be sem próbált lépni egyikbe se, az a fentiekből világos.

Ám amikor a szerb fenyegetés miatt a kormány május 16-án elrendeli az első 10 honvédszászlóalj felállítását, amelyet a kortársak kezdettől az önálló magyar haderő alapjának tartottak, azt gondolnánk, Petőfi rögvest jelentkezett önkéntesnek. Ő azonban ekkor még politikusi ambíciókat dédelgetett, meg amúgy is rossz volt a véleménye a kormányról, így nem is állt be egyik alakulatba se. Egy Petőfi azonban valóban belépett, mégpedig a költő István öccse, aki 1848 júniusában állt be a 6. honvédszászlóalj 4. századába mint egyszerű önkéntes, közlegénynek. Végigszolgált a szabadságharcot, és a világosi (szőlősi) fegyverletételnél már százados volt; mégpedig mindenfajta protekció nélkül, a maga tehetségéből. Vagyis a „képesség” benne volt a családban.

A szeptemberi vészjósló napokban a radikálisok ismét aktivizálták magukat: az Egyenlőségi Társulat, amelynek vezetőségébe Petőfi is bekerült, szeptember 9-én szervezni kezdte a forradalom védelmére a maga önkéntes csapatát, az ún. „Egyenlőségi ezredet”. Ebbe Petőfit megint közfelkiáltással századosná választották; ő maga pedig az Újépületnek

nevezett kaszárnyában folyó tüzerki-képzést látogatta; egyfajta tüzértan-folyamon vett részt. A dolog egyetlen szépséghibája, hogy a BM által amúgy is „ferde szemmel” nézett csapat végül sosem alakult meg. Viszont a fővárosi polgárság egy részét már igencsak irritálta, hogy miközben az ország már „kvázi” hadban állt, a radikális értelmiség legszájasabb része még mindig Pesten „mentette a hont”. Véleményüket Vahot Imre, a neves (ugyanakkor pályatársaira kissé irigy, és gonoszkodásra, valamint manipulációkra is hajlamos) szerkesztő álnéven (nehogy a buzgó ifjak felháborodásukban összevagdalgják) így foglalta össze a *Nemzetőr* hasábjain szeptember 10-én: *„Sándor öcsém, te minden versedben a szabadságnak elnyomói, ellenségünk vért szomjazod, te keservesen panaszkodál, hogy nem akkor születted, midőn alkalma volt a magyarnak dicskoszorút szerezni a harmezőn. Íme, most nyakunkon a háború, minden ép karra szüksége van a hazának – te katona voltál, gyermeked nincs –, s roppant kardod, mellyel a márciusi napokban annyira csőrömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik. No de azért édes öcsém, nem irigylem költői babérodát.”* Ezt a szöveget korábban egyes irodalomtörténészek úgy aposztrofálták, hogy a gyáva Vahot ezzel szakította el a költőt terhes feleségétől, és hajtotta neki a hősi halálnak. Pedig a szerző lényegében semmi mást nem tett véleményem szerint, mint utalt

arra: ideje már, hogy a másokat oly nagy hangerővel bíráló Petőfi is tetteivel álljon helyt korábbi szavaiért. A költő talála is érezte magát (*Golyók szíván, kardok csengenek; Hallod-e szív, szívem!*; persze mindkét versben inkább bírálói hitványságát hangsúlyozta), de azért annyira nem törte össze magát, hogy mielőbb a harctérre érjen. Miközben a horvát hadsereg Pest felé nyomult, Petőfi előbb a *Marczius Tizenötödike* hasábjain szeptember 15-én megjelent cikkében élesen bírálta a kormányt, majd 20-án proklamációt tett közzé az Egyenlőségi Társulat nevében, melyben élet-halál harcra szólította fel a nemzetet, aztán minden jogosítvány nélkül (csupán az Egyenlőségi Társulat „megbízásából”) a fővárost elhagyva Erdélybe távozott, hogy a Székelyföldön „felvilágosítsa a népet”, illetve Erdődön biztonságba helyezze a feleségét annak szüleinél.⁶ A román felkelés miatt azonban a költő az erdélyi határszélnél tovább nem jutott; így a környékbeli fő- és alispánok figyelmét hívta fel arra, hogy teljesítsék kötelességüket, és mielőbb verjék le a lázadást. Maga is ebben kívánt részt venni (hogy így felesége mellett maradhasson), de erre elég erő híján ekkor nem került sor. Végül barátja, Teleki Sándor, a „vad gróf” győzte meg arról, hogy az egyik, közelben szervezendő új honvédszászlóaljba lépjen be. Így Petőfi október elején visszatért a fővárosba.

Az ekkor az országgyűlés és Batthyány miniszterelnök által elrendelt toborzás, majd lényegében kvóta szerinti kötelező sorozás következtében tömeghadsereggé váló honvédségben kétféle úton juthatott tisztiranghoz az ember. Aki korábban szolgált, vagy éppen ekkor volt katona a cs. kir. haderőben, azt egyvel magasabb rendfokozatban vették fel a honvédségbe; vagyis aki pl. őrmester volt, abból hadnagy, azaz tiszt lehetett. Ez Petőfi számára ki volt zárva, hiszen korábban csak egyszerű cs. kir. baka volt; így legfeljebb őrvezető lehetett volna. A másik út az volt, hogy a tisztihánnal küszködő honvédség örömmel fogadta az értelmiséget, amely tagjai előképzettség nélkül is azonnal hadnagyok lehettek, mivel a HM bízott benne, hogy aránylag hamar beletanulnak a mesterségbe, és gyorsan leteszik a tisztivizsgát. Ez az út nyílt meg Vajda János, a kezdő költő, az egyik márciusi ifjú előtt is, amikor 1848 szeptemberének végén jelentkezett a honvédségbe. Ő azonban bírt annyi önkritikával, hogy önkéntesként csak közlegénynek lépett be a 24. honvédszászlóaljba, és csak a következő év tavaszán érte el a hadnagyi rendfokozatot. Petőfi-nek ugyanakkor szemlátomást nem voltak ilyen skrupulusai: elvégre korábban megválasztott százados volt a nemzetőrségnél, majd egy valójában soha meg nem alakuló önkéntes alakulatnál, és március idusa óta tudta

magáról, hogy született vezető! Így korábbi ismerőse, a Pest vármegyei első alispán, ekkor már befolyásos OHB-tag Nyári Pál ajánlására október 15-én honvéd századossá nevezték ki a debreceni 28. honvédszászlóaljhoz. Figyelembe véve az előzményeket, ez inkább a költő nevének szóló, megelőlegezett bizalom volt az általa korábban annyit bírált hadügyi adminisztráció részéről, amely tényleg bízott benne, hogy Petőfi jó tiszt lesz.

A frissen kinevezett százados még egyszer felkereste feleségét, majd 1848. október 23-án Debrecenben jelentkezett a 28. honvédszászlóalj parancsnokságán, ahol megkapta a 2. századot (itt képzett tisztek és altisztek segítették), és elkezdődhetett a kiképzés, felszerelés és felfegyverzés. Rengeteg dolga között Petőfi levelezett, verselt (*Tiszteljétek a közkatonaikat!, Szeretlek, Kedvesem!*); aztán úgy három hét múlva meg is unta az egészet. Legalábbis erre utal, hogy amikor november 10-én megérkezett a parancs, hogy 17-én induljon a 28. honvédszászlóaljzöme a Délvidékre, a „frontra”, Petőfi rögtön szabadságot kért 1849. január végéig. Hogy pontosan mi történt, az jó kérdés. Maga a költő arra hivatkozott, hogy gyermeke megszületéséig szeretne felesége mellett lenni, őt biztonságban tudni. Ámde 1.: Ha Petőfi a fe-

leségét akarta biztonságba helyezni, azt már októberben, honvédségbe való jelentkezése előtt megtehetette volna, hiszen a román lázadás már akkor is „tevékenykedett”. 2.: Nyilván a zászlóaljban másoknak is volt terhes feleségük, esetleg gyermekük. Ha ők vállalták így a kivonulást, a katonai szolgálatot, akkor Petőfi miért nem? Nem érezte át a költő, hogy felelőssége nemcsak családja, hanem a rá bízott legénység (a versben általa olyannyira tisztelt közkatonák) irányába is ugyanannyira köti? Hogy neki kellene leginkább elől járnia a jó példával, miszerint a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszót valóban komolyan veszi, és amikor „hí a haza”, ugyanúgy teszi a kötelességét, mint az utolsó béreslegényből lett honvédbaka? Nem arról van-e inkább szó, hogy Petőfi rájött: a mindennapi adminisztrációval, sok kis bürokratikus feladattal járó csapat-tisztai szolgálatot nem neki találták ki? Hiszen egy századot irányítani nem csak annyiból állt már akkor sem, hogy az ellenség előtt elordítja magát valaki: Hajrá, legények!

Mindenesetre Petőfi elküldte szabadságengedélyét a fővárosba a HM-nek, majd megpróbálta áthelyeztetni magát a zászlóalj ideiglenesen helyben maradó 2. osztályához. Ezt azonban Hrabéczy Miksa őrnagy, zászlóaljparancsnok az alakulatnál fennálló tisztihányra hivatkozva nem engedélyezte; ugyanakkor egy

plusz napot adott a költőnek, hogy folyó ügyeit elintézhesse. Ennek letelte után Petőfi valóban elindult Debrecenből, de nem délre, kivonuló zászlóalja után, hanem keletre, Erdőd irányába, engedély nélkül. És itt álljunk meg csak egy szóra. Ahogy a költő még augusztusban Vörösmartynak írta: „*bármilly nagy ez az áldozat, kész vagyok és mindenkor kész leszek sokkal nagyobbakat is tenni érte-tek szentséges elveim!*” És most Petőfi katona, sőt tiszt, akit köt a fegyelem, és a hazája szabadságáért indulhatna harcolni. Ami a költő korábbi megnyilatkozása szerint (*Szabadság, szerelem!*) előbbre való a szerelménél, azaz lényegében a családnál is.

Hát itt volt a nagy lehetőség, hogy a költő „szavának álljon”, és megmutassa: nemcsak bírálni tud másokat, hanem „elvszerűen” cselekszik is. Ehelyett „elrohant” a valójában vesztélyben nem is lévő feleségét „megmenteni”, majd ezután még jó másfél hónapot tartózkodott mellette. Férfiként, férjként, leendő apaként természetesen érthető a viselkedése, de századosként kötötte a katonai fegyelem. Aztán meg: más nem verte korábban a mellét nyilvánosan, hogy mennyire hű az elveihez... Véleményem szerint itt ért véget a „nagy mutatvány”: Petőfi „elbukott” a vizsgán, és innentől kezdve semmi joga sem volt másokon kö-

szörülni a nyelvét. Vagyis: „A király meztelen!” (Ez csúnya megjegyzés részéről az „ősrepublikánus” Petőfivel szemben, de ahogy korábban is láthattuk, a költő valóban bírálhatatlannak, érinthetetlennek tartotta magát március idusa óta; ez pedig egy „király”, és nem egy polgár fő jellemzője.)

Petőfi mindenesetre előbb Erdőn tartózkodott felesége mellett, majd decemberben családját Debrecenbe költöztette, ahol 15-én végre megszületik a fia, Zoltán. Közben a hadügyi adminisztráció feltűnően „kesztyűs kézzel” bánt az ügygel: húzták-halasztották a dolgot, majd némi hatásköri vita után 1848. december 26-tól 1849. február 1-ig engedélyezték számára a fizetés nélküli szabadságot. A költő közben tovább verselgetett, és szép, lendületes költeményekben biztatta honfitársait az önfeláldozásra (pl. *Csatadal*). Nem bánt meg semmit (bár *Az egész világ a harcmezőn* című költeményében felbukkan némi önkritika, ám ott is inkább újszülött fiára hivatkozott...), mivel egyik közeli barátjának, Orlai Petrich Somának így írt: „Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de ezért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörölöm moraliter az

élők sorából.” Vagyis: bár Petőfi követett el kötelességmulasztást, még ő fenyegetőzik! Egyes ismerősei és barátai valahogy nem voltak kibékülve ezzel a módszerrel, és levelekben, cikkekben figyelmeztették kötelességére. De a költő ilyen „nyomoru férgekkel”, meg a jelentéktelen véleményükkel „*cudar gaz rágalom*”, többé nem foglalkozott; hiába: „Aquila non captat muscas.”

Ám Petőfi „igazi vezérnek” született, és ezt tudta is magáról. Ezért 1848. december 24-én levéllel fordult az OHB és az ország elsőszámú vezetőjéhez, Kossuth Lajoshoz per „*Tisztelt Polgártárs!*” megnevezéssel. Ebben kifejtette, hogy az ország igazából csak a megfelelő vezérek hiányától szenved. „*Ha sejtésem nem csal – s az én sejtéseim nem szoktak csalni – ...egyike leszek azon vezéreknek, kiknek Magyarország szabadságát fogja köszönni. Azért kérem Önt, nevezzen ki engemet őrnagynak, hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhassem a hazamentés nagy tra-goediájában.*” Még hozzátette, hogy a kinevezését 1849. január 1-re datálják; és ha ez mégsem lehetséges, úgy kapitányként, vagy közkatonaként is kész a hazát szolgálni.⁷ Szép levél. Világos: ha valaki századosként elhagyja a harcba induló egységét, az rögtön megérdemli, hogy őrnaggyá léptessék elő. Nyilván Petőfi is tisztában volt azzal, hogy „reputációja” a frontra induló alakulata elhagyása

miatt (történjék az akármilyen indokkal) a 28. honvédszászlóalj közben harcot és egyéb sanyarúságokat vállaló tiszti és legénységi állománya szemében javíthatatlan sérüléseket szenvedett, és nem szándékozott visszamenni e körbe, hogy ott aztán az alakulat tagjai mintegy „erkölcsi hullaként” tekinthessenek rá. Ezért akart másutt működési tért keresni magának, és mivel a függelmi viszonyokat is nehezen viselte, önálló vezér akart lenni. Anélkül, hogy a harcúterén bármit is bizonyított volna.⁸

Hogy Kossuth mit szolt mindehhez, azt nem tudjuk, de Petőfit a hadügyek akkori irányítójához, Vetter Antal vezérőrnagyhoz küldte, valamikor 1849. január 10–13. között. Vetter, aki akkor a HM táborkari (vezérkari) osztályának vezetője, és Mészáros távollétében helyettes hadügyminiszter is volt, épp azzal foglalkozott, hogy a visszavonuló magyar seregekkel a Tisza vonalán megállítsa a cs. kir. csapatok offenzíváját. Ez a kicsit „száraz stílusú”, de kiváló kiképző-, táborkari- és csapattiszt, aki 1848 kora őszén még személyesen, karddal a kezében vezette zászlóaljait a golyózáporban a szerb sáncok bevételeire, ekkor éppen az alakulataiktól ilyen-olyan ürüggyel eltávozó, Debrecenben „hemzsegő” tiszteket szándékozott visszaküldeni a frontra. Így tehát elképzelhető,

hogy ilyen „előélet” után mekkora „örömmel” fogadta az őrnagyi rangra és önálló vezérségre áhító, a szolgálatmulasztás után lényegében a felesége szoknyája mellől érkező, öntudatos poétát. Hogy pontosan mit mondott, azt nem tudjuk, de valószínűleg „kiosztotta” Petőfit a katonai kötelességek tárgyában. A költő természetesen vérig sértődött, és így írt Kossuthnak január 13-án: *„azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilisálatlanabb emberek a világon. A história bizonyossága szerint némely emberek arra vannak kárhoztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást és méltatlanságot szenvedjenek, s én ezek közé tartozom. Ugy hiszem, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem praetensiót, hanem tényt mondok) a magyar nép között az én dalaim voltak a szabadságharc első leckéje, megjelenése előtt híret sem hallotta ennek az eszmének, a mellyért most harcol; és ezért nem volt egyéb jutalmam, mint folytonos megalázások, de soha még csúfabbul senki nem bánt velem, mint Vetter.”* A szöveg világosan mutatja Petőfi ez időre teljessé váló „mértékvesztését”: szerinte 48-ban mindennek ő az origója; nélküle még forradalom és szabadságharc se lenne. Persze, hogy megsértődik, amikor valaki (mint Vetter) legalább katonai szolgálatával kapcsolatban

szembesíti az igazsággal: legyen bármekkora költő is, most csak egy a „lógós” tiszték közül; vezérszerepre pedig ne is gondoljon.

Mivel Vetternél így felsült, ezért Petőfi visszavett igényeiből, és újra Kossuthhoz fordult, hogy vezényelje Erdélybe, Józef Bem tábornok keze alá. Az érvelés az előbb idézett levélből most is figyelemreméltó: *„ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember.”* Ez is érdekes: Petőfi, aki december 24-én még oda akarta küldetni magát, ahol a legnagyobb a baj, most hirtelen arra az egyetlen hadszíntérre kérte magát, ahol éppen sorozatos magyar győzelmek születtek, hiszen Bem már visszafoglalta Észak-Erdélyt, és Nagyszében felé közeledett. Ha mindezt azért tette, hogy *„mellette (mármint Bem mellett), mint magányember tanulhassam a katonáskodást, s ha megtanultam, le fogom róni tetteimmel e kölcsönt, mert nekem meggyőződésem, hogy egyike leszek a haza megmentőinek”*, az még érthető. De az első, fő érv mégis az volt, hogy a többi hadszíntéren a magyar csapatok vereséget szenvedtek (*Vesztett csaták, csufos futások!*), vagyis gyalázatot hoztak a magyar névre. Ez is világos: nem a költő vesztette el katonai becsületét, amikor századosként ki sem ment a harctérre, hanem azok, akik kiálltak, felvették

a harcot a túlerővel, és alul maradtak a cs. kir. reguláris hadsereggel szemben. Érdekes, költőien „szép” gondolat, nem? Kossuth mindenesetre most közbenjárt érte a HM-nál, és Petőfit mint a 28. honvédszászlóalj számfeletti századosát, egyelőre futári minőségben, 1849. január 17-én áthelyezték az erdélyi hadsereghez.

A költő még aznap útnak indult a kormány Bemnek küldött levelezésével, és január 25-én már meg is érkezett a tábornok szelindeki főhadiszállására. Erdélybe való áthelyeztetése szerencsés döntésnek bizonyult Petőfi részéről. Az erdélyi hadsereg tisztí és személyi állománya kezdettől tisztelettel viszonyult hozzá (még aznap fáklászenével köszöntötték), mivel 1848. március 15-i, pesti forradalomban vitt szerepe, versei, dalai már eljutottak az országrész lakosságához; megosztó április–augusztusi szereplései, illetve a harctértől való addigi távolmaradása körülményei viszont nem. A tisztikarban, illetve a tábornok törzskarában is számos jó ismerőse volt; a legfontosabbnak pedig gróf Teleki Sándor őrnagy, hadbiztos bizonyult, akivel itt „csontosult meg” barátságuk. A fő szempont azonban az volt, hogy Józef Bem vezérőrnagy személyében Petőfi végre megtalálta azt a forradalmi hadvezért, akit feltétel nélkül tudott tisztelni, illetve követni. A kissé

mogorva lengyel hadvezér és a radikális magyar költő között kialakuló mély, őszinte barátságnak; sőt, szinte „apa–fiúi viszonynak” (ami talán természetes az idős, család nélküli tábornok, illetve a fiatal, rajongó poéta között) azonban alighanem az volt az alapja, hogy nagyon hasonló személyiséggel rendelkeztek. Mindkettő zseni volt a maga területén; nagy elhivatottság-, küldetés-, és öntudattal rendelkeztek; mindkettő roppant céltudatos és elvhű tudott lenni; mindkettejüknek félelmetes temperamentuma (hirtelen haragja) volt; és végül mindegyikükből majdnem teljesen hiányzott az önkritika, így a bírálatot se nagyon viselték el, viszont mindig tudtak valakit hibáztatni, ha valami nem sikerült.⁹

Egyszóval: minden kedvezett ahhoz, hogy Petőfi katonaként „új életet” kezdjen, és valóban magához, illetve a nemzet költőjéhez méltó szerepet vegyen a szabadságharcban. Bem a saját törzsébe osztotta be a poétát segédtisztként, így az általa amúgy is terhesnek érzett, adminisztrációval járó csapatszolgálat alól felmentve, Petőfi valóban olyan katonaéletet élhetett, amit mindig is szeretett volna. Jó társaságban üthette el az időt, verselt, levelezett, illetve az összecsapások, ütközetek alkalmával Bem mellett, illetve a tábornok utasításait parancsörtisztként közvetítve az alakulatokhoz, a golyózáporban is „megfürödhetett”.

Hogy bármilyen „vezetői szerep” kicsit „magas” neki, az február 4-én, a vízaknai ütközetben derült ki. Aznap az erdélyi hadsereg a megerősített kisvárosban először visszaverte a cs. kir. csapatok támadását, majd maga indult rohamra. Bem, aki maga vezette előre a centrumot, Petőfit a jobbszárnyra küldte azzal a parancssal, hogy azok a csapatok is támadjanak. A költő, aki némileg késve, civil ruhában, nyergeletlen lovon ért ki a csataterre (hja, kissé sokáig tartott az éjszakai kártyacsata a többiekkel...) mindenáron bizonyítani akart, így a jobbszárnyra érve átadta a tábornok utasítását, majd kivonva kardját, maga vezette rohamra a honvédeket. Ám eközben a cs. kir. hadsereg bevette a tartalékait, és előbb a Bem vezette hadközepep futamította meg, majd a magyar jobbszárnyat is bekerítéssel fenyegette. Ezt észlelve a szárnyparancsnok, gróf Bethlen Gergely ezredes elrendelte a visszavonulást; Petőfi viszont továbbra is a rohamra buzdította a honvédeket, így a magyar harcrend szétszakadt. Bethlen azonban képes volt rendezni a sorokat, és csapataival rendben visszavonulva, fedezni a vert magyar sereg hátrálását. A költőt viszont elfogta a pulykaméreg, és egyenesen az ezredeshez lovagolva heveskedve számon kérte, hogy ezt ugyan hogy merészelte. Bethlen azonban nyugodtan leszerelte Petőfit, mondván, az is Bem utasítására történt. Min-

denesetre a közzététel – ami a költő közvetlen harcirányításba való engedély nélküli, rossz beleavatkozásán, a változó helyzet figyelmen kívül hagyása mellett is minimum függetlenség sértés volt, mivel egy százados kiabált egy ezredessel a sorállomány előtt – belejátszott abba, miszerint Bem végül meggyőzték alparancsnokai: mindenkinek jobb, ha a továbbiakban Petőfit csak futárként, a kormánnyal való kapcsolattartásra használja. Az ütközetet egyik „tábori levelében” – melyet hivatalos tudósításként Erdélyből rendszeresen küldött Debrecenbe a kormány hivatalos lapja, a *Közlöny* számára – a költő a szokásos „tárgyilagossággal” kezelte: szerinte Bem csak azért szenvedett vereséget, mivel az „ellen” tízszeres túlerőben volt.¹⁰

Petőfi ezt követően Bem környezetében végigcsinálta a Vízaknától Dévág tartó „nagy visszavonulást” (*Négy nap dörgött az ágyú*), amely során Szászsebesen egy latin-német szótárt is „rekvirált”, majd február 8-án Déváról a tábornok újabb futárfeladattal Debrecenbe küldte. A román felkelők által ellenőrzött vidéken Petőfi egy különítmény tagjaként jutott át, és 1849. február 14-én érkezett meg az ideiglenes „fővárosba”. A költő itt teljesítette feladatát: átadta a küldeményt, az esedékes tábori levelet a szokásos,

Bemet dicsőítő stílusban megírta a *Közlönynek*, meglátogatta a családját, levelezett a barátaival. Aztán február 16-án csúnyán összekapott a hadügyminiszterrel.

Mészáros Lázár, aki cs. kir. ezredesből lett vezérőrnagy és magyar hadügyminiszter 1848 tavaszán V. Ferdinánd akaratából, kezdetől a radikális ifjúság célkeresztjében volt. Vasvári Pál egyszerűen „*Radetzký kutyájának*”, Petőfi „*őrült marhának*”, illetve „*seregrontó kocsisnak*” nevezte a valóban monarchikus érzelmű katonatisztet, aki minden igyekezete ellenére sem tudott sikeres hadvezérré válni a szabadságharc folyamán. Viszont elsőrangú szervezőnek bizonyult mind a hadügyminisztérium, mind a honvédsereg élén, és a kormányhoz, valamint a hazához való töretlen hűségével egyfajta igazodási pont volt számos hozzá hasonló karakterű, szaktudásuk miatt a honvédsereg számára nélkülözhetetlen tiszt számára. Ezért Kossuth és az OHB egészen 1849 ápriliséig, a trónfosztásig ragaszkodott a megtartásához. Mészáros maga sem kedvelte a radikálisokat, és tudott arról, milyen kevésre tartják személyét, illetve tevékenységét Petőfi és társai. Ez, valamint a poéta katonai „előélete” már előrevetítették egy esetleges összeesküvés lehetőségét, amikor Mészáros a költőt február 15-én a debreceni térparancsnoksággal berendeltette jelentéstételre a HM-

hoz. A fő ok ugyanakkor az lehetett, hogy Mészáros információkhoz szeretett volna jutni az erdélyi katonai helyzetről, mivel Bem elsősorban csak Kossuthal levelezett, és a HM-ot csak adminisztratív ügyekben kereste meg; irányítási és tájékozási jogkörét pedig teljes egészében negligálta. Másrészt a 28. honvédszászlóalj is szeretne volna már feltölteni Petőfi helyét, vagy újra látni a századost az alakulatnál. Így került sor a találkozásra február 16-án, amikor Petőfi szokott viseletében, azaz egyenruhában, karddal, viszont nyakravaló nélkül, kigombolt ingnyakkal ment be a minisztériumba. A találkozás pontos részletei nem ismertek, de valószínűleg a költő jelentéstétele után a miniszter felhívta Petőfi figyelmét, hogy legközelebb magától is látogassa meg a HM-ot, mint százados pedig hajtsa végre a parancsokat, illetve előírás szerint viselje az egyenruhát, nem, mint „*à la Hamlet*”, utalt csípősen Mészáros a poéta korábbi színészi pályafutására, mivel különben méltatlanná válik arra. A költő mindezt fegyelmezetten végighallgatta; csak hazaérte után öntötte el az indulat, amihez egyes visszaemlékezések szerint kedves felesége is hozzájárult, amikor arra ösztökölte, hogy mint a nemzet koszorús költője, ne tűrje el a „*vén copf, a vén kotnyeles ízetlen beavatkozását*”. Így aztán február 17-én Petőfi levélben fordult a hadügyminiszterhez, amelyben kö-

zölte, hogy lemond rangjáról, mivel az öltözködése miatti további leckéztetéseket nem hajlandó eltűrni. Ebből a levélből is érdemes két jellemző mondatot idézni: „*Én tettem annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem... Önök letéphetik rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona;*” Ezek a sorok azért érdekesek, mert egyrészt ismét jelzik, hogy a „nagy egyenlőségpárti” Petőfi megint előjogokat követelt volna magának, illetve – noha Mészáros egyáltalán nem szólította fel lemondásra – kapitányi rangjának elvesztését a költő rögvest a miniszter nyakába is varrta. Mészáros fel is dühödött a levélben – különösen azon, amit Petőfi a honvédtiszti ruha egyébként úgyis elvesztett becsületéről írt, amit per sze ő kevés társával együtt igyekezett „visszaszerezni” – és február 18-án a *Közlönyben* meg is jelentette azt kommentár nélkül. Erre a költő február 20-án a *Marczius Tizenötödike* hasábjain leköszölte *Nyakravaló* című versét, amelyben nyíltan kifigurázta Mészárost, és gúnyosan utalt annak hadvezérként 1849. január 4-én Kasánál elszenvedett, valóban súlyos vereségére. Ezt követően maga a miniszter sem érezte különösebb szükségét annak, hogy a költőt továbbra is a hadsereg soraiban tartsa: február

21-én kiállította elbocsátó levelét, és aznap utasította a 28. honvédszászlóaljat arra, hogy a tisztikarból törölje a nevét. Noha az ügyet a radikálisok is igyekeztek felhasználni Mészáros ellen, akit Eszék magyar kézen lévő erődjének február 14-i kapitulációja miatt amúgy is le akartak mondani, hamar kiderült, hogy Magyarország nem Erdély. Mind a debreceni hivatalnoki és értelmiségi körökben, mind a tisztikarban csak visszatetszést szült Petőfi akciója: többen nyíltan tiltakoztak ellene (ifj. Szász Károly szerint: Petőfi „most közelebről egy hitvány nyakravalóért odahagyta kapitányságát, s általában gondolatlan és sületlen ember”, Hunfaly Pál képviselő szerint: „Petőfi ...piszkolódik Mészáros ellen. Hja, nagy hazafi!”), Jókai lapjában, az *Esti lapokban* pedig ellencikk jelent meg Mészáros és a honvédség védelmében. Kossuth pedig szintén megvédte miniszterét, és a Mészáros ellen folyó radikális sajtóhadjáratot irányító Csernátoni Cseh Lajosnak ez az akció az OHB-nál az elnöki titkárságon betöltött hivatalába került. Mindenesetre Kossuth az állás nélkül maradt Petőfire is tekintettel volt: február 20-án civil, de hivatalos futárként ismét Erdélybe, Csány László teljhatalmú kormánybiztoshoz, illetve Bemhez küldte, ahová a költő február 22-én indult el Debrecenből.

Petőfi február 26-án Kolozsvárra leadta a rá bízott küldeménye-

ket, majd néhány napi betegeskedés után március 2-án Medgyesnél csatlakozott újra Bem táborához. A tábornok, aki ekkor itt éppen harcban állt az Anton Puchner cs. kir. altábornagy vezette cs. kir. erdélyi hadtest főerőivel, az ütközet március 3-i elvesztése után Segesvárra vezette vissza csapatait. Petőfi mindvégig mellette volt, így valószínűleg volt ideje elpanaszolni a lengyel hadvezérnek a HM vele szemben elkövetett „méltánytalanságát”. Bem pedig valószínűleg ígéretet is tett arra, hogy a költő sérelmét mihamarabb orvosolni fogja, mivel március 7-én, amikor a tábornok futárként ismét Debrecenbe küldte, Petőfi már újra honvédegyenruhában feszített. (Ez már csak azért is érdekes, mivel a lemondása következtében ezt nem viselhette volna.) Talán ennek köszönhető, hogy ezúttal sem Kolozsváron, sem Debrecenben nem időzött sokat (nehogy a helyi térparancsnokság esetleg lefogassa a honvédegyenruhával való visszaélés miatt), és a küldeményeket is jobbára közvetítők útján juttatta el a címzetteknek. Ezt követően egészsége helyreállítása végett hosszabb ideig Nagyszalontán tartózkodott Arany és a saját családja körében, majd csak március végén indult vissza Erdélybe, ahol április 1-én érkezett meg Bem új főhadiszállására, Nagyszebenbe.

A tábornok ugyanis közben zseniális manőverrel elfoglalta az erdély-

lyi cs. kir. erők központját, Nagyszebent, majd március végén a cs. kir. és a cári csapatokat is kiszorította Erdélyből. Ezzel az országrész a román felkelők által ellenőrzött Erdélyi Érchegeység, illetve a cs. kir. helyőrségek által védett Gyulafehérvár és Déva erődjei kivételével magyar kézre került. Bemet ezért az OHB és az országgyűlés altábornaggyá léptette elő, illetve megkapta a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályát. Pozíciója így nagyon megerősödött, és ezt többek között arra használt fel, hogy a HM, valamint a közte feszülő vitás kérdéseket (így Petőfi ügyét is) a maga javára döntse el. Ennek folyamányaként április 3-án ismét századosná és segédtsztté nevezte ki Petőfit, majd ezt április 10-én a HM-nek is felterjesztette; megfejelve még azzal, hogy április 9-én a költőnek adományozta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát. Noha egy tábornoknak joga volt századosig előléptetni a tisztjeit (utólagos HM jóváhagyással), maga a honvédtisztté való kinevezés miniszteri jogkörnek számított. Mivel azonban a HM ekkor igyekezett jó viszonyt ápolni a sikeres, Kossuth által kiemelkedően támogatott Bemmellel, ezért inkább „lenyelte a békát”, és csendben tudomásul vette Petőfi reaktiválását. A kitüntetéssel hasonló volt a helyzet, noha a III. osztályt elsősorban a harctéren mutatott személyes bátorságért lehetett

kiérdemelni, és a költő tagadhatatlanul bátran (sőt néha vakmerően) viselkedett a csatamezőn. Végeredményben pedig Petőfinek – noha esedékes tábori levelében látszólag közönyösen tudósít ismételt tisztikinevezéséről, a kitüntetést pedig teljesen megérdemeltnek veszi – ismét nem „sikerült” közlegényi minőségében szolgálatot vállalnia a honvédseregben, hiába esküdözött korábban ugyebár.

1849 áprilisa mindenesetre a költő hadseregbeli szolgálatának talán legsikeresebb hónapja. Ekkor elsőszámú segédtsztt Bem mellett, akinek az OHB-val és Kossuthtal való levelezését is ő tisztázza le; tisztirangját visszakapta; sőt, még kitüntetésben is részesült. A tábornok oldalán Petőfi részt vett Gyulafehérvár körülrzásában, majd a sikeres áprilisi bánási hadjáratban, ahol egészen Temesvár cs. kir. erődjének a bekerítéséig együtt volt Bemmellel. A költő tevékenységével elégedett lengyel hadvezér itt május 3-án őrnaggyá léptette elő kedvenc segédtszttjét, akit ezután újra Debrecenbe küldött futárként. Noha a törzstisztt előléptetések esetében a tábornokok már csak előterjesztéssel élhettek, és az csak a HM jóváhagyásával lépett érvénybe, a demokrata, holmi rendfokozatokra szavakban fittyet hányó költő mégis már őrnagyi rangjelzéssel ellátott, új egyenruhájában, megérdemelt törzstisztt mivolta tel-

jes tudatában érkezett meg a nagyszalontai kitérő után Debrecenbe május 6-án, ahol kifejezetten hűvös fogadtatásban volt része Kossuth kormányzóelnöki irodájában; majd még aznap újabb botrányos jelenetre került sor a HM-ban, amely ezúttal tényleg véget vetett Petőfi katonatiszti pályafutásának.

Történt ugyanis, hogy az április közepén a Bánságba benyomuló Bem még Kossuthtól olyan ígéretet kapott, miszerint hadműveleteihez felhasználhatja az ekkor Arad erődjét ostromló, gróf Vécsey Károly tábornok vezette V. hadtest csapatainak egy részét is. Mivel a lengyel hadvezér a hadművelet elején igencsak szétszórta a saját csapatait, így a további előrenyomuláshoz erősítésekre volt szüksége. Ezért – Vécsey tudta nélkül – parancsot küldött az V. hadtest legközelebbi különítményének, hogy csatlakozzon hozzá, és magától Vécseytől is csapatokat kért. Vécsey, akit mind Kossuth, mind pedig a HM elfelejtett tudósítani arról, hogy együtt kell működnie Bemmel, a lengyel hadvezér hozzá intézett kérésére egy dandár erejű egységet el is indított Bemhez; viszont a tudta nélkül elrendelt különítményt visszahívta, parancsnokát pedig leváltotta. Ezt közölte is a lengyel tábornokkal. Bemet erre úgy elfogta a pulykaméreg, hogy előbb

április 20-án, majd 23-án is levélben jelentette fel Vécseyt Kossuthnál, és előbb a tábornok leváltását indítványozta, majd utóbbi levelében egyenesen hazaárulással vádolta meg, valamint „gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek” nevezte. Ráadásul a két levelet letisztázó Petőfit bírta meg azzal, hogy az április 23-i levelet jelentesse meg az erdélyi hadsereg felhivatalos lapjában, a kolozsvári *Honvéd* hasábjain, amely április 28-án meg is történt. Ebből óriási botrány kerekedett: mind Kossuthot, mind a hadügyi vezetést kínosan érintette az ügy, amely a többivel ellentétben ezúttal a nyilvánosság elé is került.¹¹ Rövid távú következményként pedig Vécsey, miután megkapta a HM alárendelő utasítását, mindenben engedelmeskedett Bemnek addig, amíg (véltetőleg május 3-án) kezében nem került a *Honvéd* vonatkozó száma; aznap ugyanis csapatai egy részét egyszerűen kivonta a lengyel hadvezér alárendeltségéből. Bem erre május 4-én újra feljelentette Vécseyt Kossuthnál, és újra indítványozta leváltását. Kossuthnak nem csekély erőfeszítésébe került, hogy kibékítse a feleket; így végül Vécsey megmaradt pozíciójában, Bem pedig május közepén nyílt levelet tett közvé a *Honvédban*, amelyben félreértésnek nevezte az ügyet, és visszavonta az árusági vádat.

Viszont mind Kossuth, mind a HM úgy sejtette, hogy nem a lengyel

tábornok, hanem környezete egy túlbuzgó tagja szivárogtatta ki ezt a szolgálati levelet a nyilvánosságnak, és ezt a személyt az „izgága” Petőfi-ben vélték feltalálni. Ezt a gyanút csak megerősítette, hogy május 3-án a költőhöz közel álló *Marczius Tizenötödike* Debrecenben is leköszölte a cikket (valójában a *Honvédből* való átvétellel), amelyet innen vett át aztán a többi debreceni és pesti lap. Így amikor május 6-án Petőfi Debrecenbe érkezett, egyenesen a „kiszivárogtatási botrány” közepén találta magát. Kossuth az ügy kinyomozásával a HM-ot bízta meg, amelynek éppen ekkor került az élére Klapka György tábornok mint helyettes hadügyminiszter. Klapka Mészáros Lázártól és a HM személyzetétől már értesülhetett Petőfi katonai „előéletéről”, korábbi botrányairól, és a jelenlegi gyanúról, ezért berendeltette a költőt a térparancsnoksággal, és egyenesen szembesítette a vádakkal. Petőfi hiába védekezett azzal, hogy Bem parancsára tette közzé a levelet, előélete miatt Klapka egyszerűen nem hitt neki, és vizsgálati fogságba helyezte addig, amíg a tábornoktól az igazolás meg nem érkezik. Hasonlóképpen megróttá az őrnagyi egyenruha jogtalan viselete miatt; megtiltotta neki, hogy mint a hadsereg tagja, politikai-katonai ügyekben nyilatkozzon; illetve orvosi igazolást kért tőle, mivel Petőfi feleségével együtt gyógykezeltetése céljából akart elvi-

leg Pestre utazni. A költő – aki ebben az ügyben javarészt vétlen volt – természetesen nem tűrte el, hogy egy vezérőrnagy „goromba, pökhendi, felháborító” módon beszéljen vele, és ne higgyen az ő tisztí becsületszavában, ezért már ott helyben lemondott tisztí rangjáról, feltehetőleg nem szabályos körülmények között.

Így május 7-én a magát már civilnek tartó Petőfi mindenféle engedély nélkül el is utazott a feleségével együtt a fővárosba, amelyet amiatt is minél előbb fel akart keresni, mivel értesült róla, hogy édesapja elhunyt, édesanyja pedig beteg. Aznap azonban előbb *Egy goromba tábornoknak* című versében engedte ki a gőzt, amelyben egy teljesen jelentéktelen személyiségnek állította be Klapkát, a tavaszi hadjárat egyik megtervezőjét és az I. hadtest több ütközetben is sikeres parancsnokát, aki csak „kalaplevéve” beszélhetne a „Költővel”. Aztán május 8-án Szolnokról újabb levelet írt a tábornoknak, amelyben igazságtalannak nevezte a miniszter-helyettes eljárását, felháborítónak a nyilatkozási tilalmat (ez a költészetére természetesen nem vonatkozott), és megjegyezte, hogy a fentiekért békeidőben párbajban „*lelöttem volna önt mint a verebet*”. Ám most, háborús időkben erre nincs lehetősége, ezért hazafiasságból „*némán, szerényen*” hagyta ott azt a hadsere-

get, amelyben nem hisznek az ő tiszti becsületszavában. Ám a vádak ellen védekeznie kell, ezért Klapka vagy elismeri a *Közlönyben* Petőfi őrnagyi kinevezésének jogosságát, és engedélyezi betegszabadságát, vagy ő megírja az egész esetet, és annak legkisebb következménye az lesz, hogy a vezérőrnagy elveszti „*a magyar nemzet előtt minden igényét a humánus és illedelmes ember*” címére. A költőtől a már szinte „megszokott” fenyegetőzésén viszont Klapka háborodott fel, és május 10-én egy levélben tervezte tájékoztatni az ügyről a budai várát ostromló Görgei Artúr fővezért azzal a kitételrel, hogy Petőfit – aki bár tiszti rangjáról lemondott, de ez még hivatalosan nem fogadtatott el, így még mindig katonának számít – ha felbukkan Pesten, fogassa el. Az viszont már kérdéses, hogy a fenti levél valóban el lett-e küldve a címzettnek. Közben ugyanis megjött Bem igazolása arról, hogy valóban ő rendelte el a közzétételt, illetve, hogy őrnaggyá léptette elő Petőfit, aki tényleg betegszabadságot kért tőle. Így Klapka egyelőre függőben hagyta az ügyet.

Ami ennyiben is maradt volna, ha a tábornokot nem szólítják Pestre az ügyei, illetve Petőfi is áll szavának. Ám május 15-én a tábornok Görgei főhadiszállásán összefutott az ott felbukkanó költővel, aki pesti ügyei intézése közben valószínűleg egy kis puskaport akart ismét szagolni, ám

lemondása ellenére továbbra is őrnagyi egyenruhában volt, és mivel az elrendelt vizsgálat is tartott még, Petőfi elvileg még civilként sem hagyhatta volna el Debrecent. Klapka ezért teljesen jogosan tartóztatta le a költőt, akit viszont a családi okokra (édesanyja súlyos betegsége) való tekintettel Görgei – aki szerette Petőfi költészetét, és imponált neki öntudatos fellépése is – még aznap szabadon engedett. A költő felháborodását május 17-én egy levélben öntötte ki Bem tábornoknak, és noha a lengyel hadvezér igazolása után a HM végül jóváhagyta Petőfi őrnagyi kinevezését, engedélyezte betegszabadságát, és felmentette a vádak alól is, ő már eldöntötte, hogy kilép a honvédségből. Ezt azzal indokolta, hogy nem tud egy olyan hadsereg tagja lenni, amelynek a minisztere nem hisz egy tiszt becsületszavában. Ráadásul Klapka lefogatta, és jelezte neki (alighanem első indulatában), hogyha nem Petőfi lenne, sértegető leveléért legszívesebben felköttené. Saját hibáiról teljesen megfélemlkezve, vérig sértődve írta: „*Ily jutalmakat kapok hazámtól hét évi szakadatlan fáradozásaimért! S kik adják? nyomorult sehonnaiak, akik még semmik voltak akkor, amikor én már valami voltam, s akik megint semmik lesznek, amikor én még mindig valami leszek.*” Ez az idézet újabb bizonyíték arra, mennyire elszakadt már a „sértett apostol” pózába belemerevedő költő a realitásoktól.

Petőfi most az egyszer végig is viszi kilépési szándékát: tisztí lovát, felszerelését eladja, május 28-án pedig hivatalos kérelemben is jelzi, hogy kilép a hadseregből. Ezt június 11-én a *Közlönyben* is megjelenteti (természetesen ellenfeleit megvető jelzőkkel illetve, magát pedig a „kötelességteljesítés bajnokának” beállítva), ám a HM végül csak június 28-án adja ki a leszerelő iratot. Vagyis az „ügy” lezárása és tisztázása után a hadügyi adminisztráció több lehetőséget is adott Petőfinak a katonai szolgálata folytatására, ám ő sértett büszkeségből nem élt ezekkel. Ezt június 20-án Bemnek írt levelében így magyarázta: *„azt az egyenruhát, melyben én ártatlanul olyan égbekiáltó méltatlanságokat és megaláztatásokat szenvedtem, nem tudom többé viselni anélkül, hogy ne piruljak a dühtől s erőszakosan fel ne tépjem sebeimet, melyek halálos fájdalmakat szereztek nekem. Hazámat tollammal fogom szolgálni, nem kardommal, azzal a karddal, mely talán dicsőség nélkül volt, de mocsok nélkül is, s melyet kitéptek kezemből.”* Ismerős kép: „az ártatlan, tiszta költőt” természetesen egyedül a „nyomorult sehonnaiak” akadályozták meg a haza további fegyveres szolgálatában.

A hátralévő két hónapban Petőfi jobbára tényleg a partvonalra került: 1849 nyarára alig néhány barátja marad, megélhetés végett verseit próbálja megjelentetni a lapokban, kevés sikerrel. Öntudata azonban

töretlen: Bem 200 forintos kölcsönét visszautasítja. Végül június első felében a sokat szidott kormányhoz fordul: egy versét (*A honvéd*) a minisztériumnak ajánlja fel, amelyet az el is fogad, és 25000 kinyomtatott példányban meg is rendel június 16-án, és ki is fizet a költőnek egy komolyabb összeget: kb. 1250 forint értékben. Persze, a kérő levél hangvétele a szokásos: *„ha más nemzet tagja volnék, nem szorultam volna rá, hogy én tegyem ezt az ajánlatot, mert nekem tette volna azt a nemzet”*. Kossuth egy népgyűlés erejéig ismét igénybe venné Petőfi „lelkésítő szónoklatait”, ám az orosz betörés tárgyában tartandó, július 1-re tervezett gyűlés a hadihelyzet hirtelen bekövetkező romlása miatt végül elmarad: a kormány a főváros elhagyására kényszerül, amit Petőfi július 11-én Aranyhoz írott levelében egyszerűen gyávaságnak minősít. Ám az ellenség közeledtére hamarosan a „bátor költő” is elhagyja családjával a fővárost, és előbb Mezőberénybe megy Orlai Petrich Somához, majd Bem újbóli kérésének engedve Erdélybe távozik. Július 22-én családját Tordán hátrahagyva a lengyel hadvezér felkeresésére indul, akivel július 25-én Berecken ismét találkozik. Bem újra maga mellé veszi, és mintha mi sem történt volna, ismét őrnaggyá és segédtisztjévé nevezi ki. Ám a költőnek se fegyvere, se lova, se egyenruhája nem volt, a tábornok pedig kímélni akarta,

ezért arra utasította, hogy maradjon Marosvásárhelyen. Petőfi azonban újfent megrendelte őrnagyi atilláját, majd követte a sereget, és Székelykeresztúron át július 31-én Gyalóky Lajos tábornoki százados kocsián a segesvári csataterre érkezett. Noha semmilyen felszereléssel nem rendelkezett, mégis közvetlenül a harc vonal mögül nézte, illetve jegyezte az ütközet eseményeit. Így jóformán semmi esélye sem volt, amikor délután 5 óra körül az orosz lovasság támadása áttörte a magyar harcrendet, és a sereg futni kezdett. A gyalogság jelentős részével együtt vélhetőleg ő is valahol Fehéregyháza mögött vesztette életét menekülés közben. Halála is méltó volt hozzá: fegyelmet nem tűrő személyisége ezúttal szeretett tábornokának parancsát is felülírta; ez pedig lényegében egyenesen vezetett az általa versben már óhajtott hősi halálhoz.

Összegzés

Mit is mondhatnék zárásul? Petőfi Sándor, a XIX. század első felének kimagasló magyar költője, radikális forradalmára nem volt könnyű személyiség. Míg költészetét mindenki elismerte, és forradalmár minőségét is tiszteletben tartották kortársai, addig az ember, a politikus és a katoná mivoltát már korántsem övezte osztatlan elfogadás. Ám ebben az őt

körülvevő társadalom csak kevésbé hibáztatható; a fő okként magának a költőnek a személyisége jelölhető meg. Petőfi, ez az öntörvényű zseni az ellentétek embere volt: egyenlőséget hirdetett, de a szabályok nagy részét magára nézve nem tartotta kötelezőnek; hitt a testvériségben, mégis lenézte kortársai és a társadalom egy jelentős részét; elvi okokból dobott el barátságokat, jó ismerősöket, miközben maga mégis úgy cselekedett, ahogy akkor éppen jónak látta; republikánus volt, mégis bírálhatatlannak tartotta magát, akár egy király. 1848. március 15-e nemcsak a nemzet sorsát, hanem az övét is meghatározta: akkor olyan magasságba emelkedett, amitől megszédült, és elvesztette józanságát s mértékletességét; ez pedig törvényszerűen hozta magával bukását, elszigetelődését is. Csak néhány, a végsőkhig kitarító ismerőse számára maradt meg a régi, barátságos költőnek: a többség 1849 nyarán már csak egy izgága, mindenkinek beszólogató, sértő és egyben sértett személyiséget látott benne, aki jobbára csak terhére van mind a politikai, mind a katonai vezetésnek. Hősi halála azonban revidálta a vele kapcsolatos nézeteket, és hamarosan teljes joggal a Nemzeti Pantheon tagja lett. Ám véleményem szerint ettől még (költészetével ellentétben) teljes 1848–1849-es tevékenysége, és személyisége minden vonása nem tartozik osztatlanul és bírálhatatlanul oda.

BIBLIOGRÁFIA

- 1848–1849. *A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerk.: Hermann Róbert. 2. kiadás. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2009.
- A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdünk mi sem dicsőség- sem díjért” Szerk.: Körmöczy Katalin. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2000. 71–116., ill. 117–184.
- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. kiadás. Heraldika, Budapest, 2000.
- Hermann Róbert: Goromba tábornokok, goromba költő. A Bem–Vécsey- és a Klapka–Petőfi affér. In *Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfi-ről*. Szerk.: Szilágyi Márton. PIM–Budapest, 2014. 122–187.
- Hermann Róbert: A „nyakravaló-ügy” – új értelmezési keretben. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 2016. 3. szám, 643–670.
- Kedves Gyula – Ratzky Rita: *Csataterek Petőfi*. Timp, Budapest, 2009.
- Kovács István: *Bem tábornok. Az örök remények hőse*. Magyar Napló, Budapest, 2014.
- Petőfi Sándor *Összes Költeményei*. Szerk.: Szász Imre. I–II. kötet. Szépirodalmi, Budapest, 1960.
- Szabadság és halál 1848–49. Szem- és fültanúk híradásai*. Szerk.: Varga Domokos. Hét Krajcár, Budapest, 1998.

JEGYZETEK

---

1. Csak úgy példaként: 1849 márciusában a fellázadt, közel 40000 fős Brescia városát, amelyet 2-3000 fegyveres olasz felkelő védett, Julius von Haynau altábornagy, a nevezett „hiéna” kb. 2600 cs. kir. katonával és 4 ágyúval foglalta vissza lényegében két nap alatt egy barikádokkal telerakott, sűrűn beépített városban, a védőknek abszolút kedvező utcai harcokban. Ennyit egy „ad hoc” felkelés esélyeiről...
2. 1848. október 30-án Schwechatnál a cs. kir. tüzérség tüzebe került önkéntes mozgó nemzetőrök, rendes nemzetőrök és népfelkelők meginogtak, majd megfutottak, és ezzel az egész magyar sereget is magukkal rántották. Az őket megállítani akaró Kossuthot pedig megélezte, aztán szaladtak tovább...
3. A költő mai szemmel nézve igencsak véleményes történelem-szemléletére jellemző, hogy amikor 1848 előtt megismerkedett az akkor még csak jogász-kodó Görgey Istvánnal (Görgei Artúr tábornok öccsével) Pesten, utóbb szemére vetette, hogy a Görgey-család szepességi ősei Károly Róbert oldalán harcoltak az 1312-es, az Aba család tartományúri hatalmát megdöntő rozgonyi csatában a „szabadság ellen”. Vagyis Petőfi szerint az országot darabokra szakító, a polgárháborút évtizedekre állandósító, egymással marakodó tartományurak képviselték a „szabadságot” a békét végül megteremtő, az államot egyesítő, és a külföldi területszerzésektől megvédő királlyal szemben.
4. V. Ferdinánd 1848. május 7-i leirata értelmében a magyarországi cs. kir.

főhadparancsnokságok, illetve az itt állomásozó cs. kir. alakulatok a magyar hadügyminisztériumnak (vagyis a magyar kormánynak) tartoztak engedelmességgel.

5. A 6. (Württemberg) huszárezred ezredesi 2. százada 1848. május 28-án szökött meg galíciai állomáshelyéről, hogy Magyarország védelmében harcolhasson.
6. Közben apja, a betegséggel küzdő Petrovics István valóban a Vasvári Pál vezette, önkéntesekből álló „Fővárosi csapat” zászlótartója volt októberben a Pákozdi után Jellačić hadát üldöző magyar seregben, amint *A vén zászló-tartóban* gyönyörűen meg is van írva. Az már jó kérdés, hogy a vész idején kedves idősebbik fia miért a másik irányba távozott?
7. Ez utóbbit, az egyszerű közlegényi szolgálatot sűrűn emlegeti majd később is, ám ellentétben az öccsével, Vajdával vagy Arannyal (utóbbi mozgósított köznemzetőr volt Arad ostrománál), az egész szabadságharc alatt valahogy nem tudta megvalósítani...
8. Erre is akad közeli példa: Vasvári Pál minden katonai előképzettség nélkül lett százados, illetve Rákóczi-szabad csapat parancsnoka, de ő előbb felállította és megszervezte az alakulatát; ennek elismeréseképp lett tiszt, valamint csapatvezető, nem rögtön vezér szeretett volna lenni a „semmire”, mint Petőfi.
9. Vajon tudta a költő, hogy miután Bem előzetes felderítés nélkül, „menetből” rontott neki 1849. január 21-én a cs. kir. hadsereg fő erdélyi támaszpontjának, a megerődített Nagyszebennek, és súlyos ember-, valamint anyagi

veszteséget elszenvedve kudarcot vallott, Kossuth-hoz írott jelentésében mindenkit hibáztatott, beleértve a saját katonáit is, akiket egyszerűen csak gyávának nevezett? Valószínűleg nem, de Petőfi rajongása hamar odáig ment, hogy Bem (akárcsak jó-maga) minden bírálaton felült állt; így a Szeben alatti vereséget már február 3-án így magyarázta a költő egyik „tábori levelében”: „...nem az ellenség hanem a fatum kényszerített hátrálni”. Vagyis Bem mindig győz, és ha nem, akkor minimum a „végzet” a hibás, de a tábornok sosem...

10. Valójában „csak” kétszeresen; és amennyiben a lengyel tábornok védelemben maradt volna a sáncok mögött, jó eséllyel elhárítja a támadást, ahogy az Szelindeknél korábban kétszer már sikerült neki. De ő tábornoki tisztjei és alparancsnokai kérése ellenére kitört a nyílt terepre, ahol a cs. kir. főlény érvényesülhetett. Mindez ismét több száz katonájába és jóformán az összes ágyújába került az erdélyi hadseregek.
11. A szabadságharc rabiátusabb hadvezérei (pl. Bem, Damjanich János, Perczel Mór) a velük egyet nem értő, vagy csak nekik nem szimpatikus tábornoktársaikat eddig is sűrűn illeték dehonesztáló jelzőkkel az OHB-hoz írott leveleikben, csak ezek eddig nem kerültek nyilvánosságra. Bem Vécseyvel kapcsolatos véleménye viszont épp azután jelent meg, hogy a kormány Vécseyt a bácskai hadtest megmentéséért kitüntette az Általános (Hadi-Polgári) Érdemrend II. osztályával; így az eset duplán kínos volt a magyar vezetés számára.

A történetek és a történelem visszavétele

OSZTOJKÁN BÉLA: *ÁTYIN JÓSKÁNAK NINCS, AKI MEGFIZESSEN*

Osztójkán Béla 1997-ben megjelent, *Átyin Jóskának nincs, aki megfizessen* című nagyregényéről szerzői előszavában azt írja, hogy műve, noha ízig-vérig fikció, mégis tanúság, mely egy korról, egy közösségről, egy helyről szól, és egyben azt is vizsgálja, milyen történetek, múltbeli események hatottak abban a korban, illetve miként hat tovább a megjelenített korszak a jelenkorban. A rétegződő, múltba nyúló és máig ívelő történeti emlékezet tárul fel előttünk ebben a könyvben.

A regény tanúsága az ötvenes évek elejére-közepére fókuszál, a legkevésbé reprezentált, és leginkább perifériára szorult csoport, egy szegénységben élő, faluszéli, északkelet-magyarországi roma közösség nézőpontjából. Azt emeli a szépirodalmi tanúság tárgyává, amiről olykor szó esik történeti-szociológiai szövegekben, ám valójában nincsen róla tudásunk. A Rákosi-éra által kiszolgáltatottá tett közösségek sorá-

ban a romák története a jogi-szociális-gazdasági-politikai kisémmizést éppúgy élénk tárja, mint azt, hogy a hatalom hogyan fosztja meg emberi méltóságának maradékától is azokat, akiket társadalmi selejtnek, zavaró elemnek tekint.

Az irodalmi szövegek tanúsága túlmutat a tények bemutatásán, a faktikus funkción, de túlmutat az emlékezettörténet archeológiáján, a felszínre hozott rétegek megjelenítésén – a szépirodalmi tanúbizonyosság az emlékek elbeszélésének módjával szólít meg bennünket a legérzékletesebben, s elsősorban azáltal szembe-sít történeti narratíváink utóéletével és állapotával, hogy milyen eszközökkel hozza létre a szöveg a fejtés és az emlékezés hálóját. Osztójkán Béla mesteri módon teszi plasztikussá a legösszetettebb emlékezeti folyamatokat, az elhomályosuló és kielemedő emlékek dinamikáját, a tudás töredékességét, a tények kibírhatatlan súlyától való elfordulást

s a fantázia felé való odafordulást ebben a gazdag szövetű regényben. Ezt többek közt a mágikus realizmus eszköztárának és regényfogalmának alkalmazásával is lehetővé teszi Osztóján: ezáltal jelzi a szöveg, hogy ahol a tudás megszakad, ahol az emlékek irdatlan terhe már elviselhetetlen, ahol a felejtés és tagadás átírja a történeteket, ott a fantázia, a regék, a mesék terébe lépünk át, és ezek a különböző típusú szövegek éppen úgy érintkeznek a közös és személyes emlékezetben, mint ahogy az *Átyn Jóskának nincs, aki megfizessen* regényszövetében.

Osztóján Béla recepciójában, ahogy ezt Lakatos Menyhért estében is megfigyelhetjük, műveinek nagyságánál erősebben hat közéleti szerepvállalása, és eltakarja azt a tényt, hogy nemcsak a kilencvenes évek egyik legizgalmasabb regényét, a roma identitás alakulását és Magyarország ötvenes-évekbeli történetét feldolgozó lebilincselő munkát, a magyar mágikus realista történelmi regény egyik alapművét köszönhetjük neki, hanem páratlanul értékes lírát és novellisztikát is. Azt gondolom, hogy különösen látványos a magyar irodalomtörténeti amnézia esete akkor, amikor éppen egy olyan irodalmi műfajba tartozó alkotásról van szó, melyre általában különösen odafigyel az olvasóközönség (vagyis egy fikciós-történelmi regényről), s az a mű éppen olyan alapkérdéseket

boncol, amelyek most a legaktuálisabbak (huszadik századi múlt-narratívák, emlékezettörténet).

Az *Átyn Jóskának nincs, aki megfizessen* számtalan pontos dátum-megjelölést tartalmaz – mintha krónika lenne, és mintha ezáltal megtudhatnánk azt, hogy az ábrázolt északkelet-magyarországi cigánysori közösség életében mi mikor történt. Ám a dátumok gyakran misztikus eseményekhez kötődnek, olyanokhoz, melyeket azután több szereplő nézőpontjából, több verzióban ismerünk meg. Nem alakul ki pontos tudásunk arról, hogy a mítoszverziók közül végül melyik kanonizálódik a közösség emlékezetében, s arról sem, hogy a történelmi tény és a fantasztikus tény között mik az összefüggések, hogyan lesz egyikből a másik. Sem a faktuális valóságot, sem a mítikus valóságot nem ábrázolja visszakereshetőként és rögzíthetőként Osztóján. Azt viszont bemutatja, hogy milyen hatalmas az igény a főszereplő közösségben arra, hogy értsenek, tudjanak. A történelmi tudás gyökeres igényéről is szól a regény, arról, hogy minden közösség és minden individuum tisztában akar lenni vele, hogy honnan jön, mi határozza meg a mindennapjait, és mik a kilátásai. A hatalom képviselői Osztójánál mindent megtesznek azért, hogy ezt a tudást megtartsák a maguk számára, így tehát az egzisztenciális ellehetetlenítés eddig

felsorolt típusai mellett episztemológiai bizonytalanságot is generálnak. Érdekes jelenetei a regénynek, amikor maguk a hatalom képviselői sem tudják, mi történik pontosan (például amikor a két rendőr-szereplő maga se tudja, kik teszik tönkre a cigánysort védő gátat, s legendákat, vándor-mítoszokat alkotnak és alkalmaznak a tettesek beazonosítására). Az egyéni tudáshiány hordozója a regény főszereplője, a Mojna nevű kisfiú, aki nem tudja pontosan, hogy kije is Harangos Eszti, a nevelőanyja, s hogyan halt meg az apja, és milyen volt édesanyja, aki a szülésbe halt bele. A regény másik főszereplőjének mondhatjuk a felülről kinevezett, de közösségének sorsát teljes mértékben átérző vajdát, Bábi Jós-kát, aki a maga ötven évével sokmindent tud és ért, sokmindent átélt. Ő néha még óvja is az övéit attól, hogy megértsék, milyen erők határozzák meg a sorsukat. De ő is éppúgy ki van szolgáltatva a történelmi és társadalmi tudást birtokló és bitorló hatalomnak, mint a többiek.

Már a legelső bekezdésben ennek az összetett szövegvilágnak a hatókörébe kerülünk – Osztóján már a regény elején elhelyez egy dátumot, de ezt mitikus történetekkel köríti, és voltaképpen visszavonja a pontosságát azt az ígéretét, amit az időmeghatározás hordoz. És egyből találkozunk a főbb szereplők családi kapcsolatainak leképezhetetlen

bizonytalanságával, tehát azzal a tudáshiánnyal, ami olyannyira szükségessé teszi az ismeretlen tények helyének a fantázia-szülte történetekkel való kitöltését:

Abban az időben, amikor először hallotta, hogy jövőre vége lesz a világnak, senki sem gondolta komolyan, hogy a cigánysori tóba zuhanó, valóságos földrengést előidéző csillagdarab – amelynek becsapódását a fiú nevelőanyján, Harangos Esztin kívül senki nem látta, és amely ezerkilencszázötvenöt június másodikán szakította át a légteret – egy évvel később csakugyan akkora felfordulást fog teremteni a telepen, amekkorát emberi szem nem látott még. Abban az esztendőben, amikor kis rokona füle hallatára Harangos Eszti a csillaghullást megelőzően először jövendölte meg a gonosz eljövételét, nemcsak hogy azt a majdan bekövetkező, végítélettel is felérő, ámde – véleménye szerint – „közönséges mesterkedések eredményeképpen” reájuk zúduló csapásnak a megjóslását nem hitték el ennek a különc, istentelenül vénséges cigány asszonynak, hanem még annak a bizonyos éjszakának a folyamán a csillagos égről lepottyánó, izzó vastömegről szóló kora reggeli híradását is eleve kétkedve fogadták, pedig baljóslatú jövendölésének már azon a hajnalon voltak szemmel látható, kézzel fogható bizonyítékai: azon az éjszakán ugyanis a cigánysori tó közvetlen közelében lévő házak, a csillag-

hullást követő szörnyűséges pillanatokban összeomlottak egy szálig.

Az 1955-ös pontos dátum a nyitó bekezdésben a világvégével íródik egybe. A szöveg eleje és az idők vége találkozik: a pontos mikrotörténet (ígérete) és a legrandiózusabb mítosz. Osztójkán zseniálisan kapcsolja össze egymással a legtávolabbi végleteket, hogy már a regény kezdetekor érzékeltesse, egy végletek közt élő, avagy végletes helyzetbe szorított közösséget fog bemutatni.

Harangos Eszti hasonló szerepben jelenik meg Osztójkán regényében, mint Lakatos Menyhért hatalmas nevelődési regényében, a *Füstös képekben* – mely egyben az évszázados anticiganizmus és a roma holokauszt indukálta széthullás gigantikus elbeszélése – a nagymama. Mindketten egy elmúlt világ képviselői és ismerői, akik az általuk örökött történetek töredékeit továbbadják a fiúknak, a harmadik generációnak. De maguk sem találják helyüket a megváltozott körülmények közt, és az általuk továbbörökített mesék sem segítenek orientálódni. Ugyanakkor egy vonzó, magával ragadó s a maga módján – ellenőrizhetetlenül – igaz univerzumot képviselnek a regényekben.

Osztójkán műve, szemben Lakatoséval, nem ígéri azt, hogy olyan meséket nyújt át az olvasónak, melyek akár a roma eredetmítosz helyébe állíthatók. Bár maga Lakatos is

kitér rá, hogy a szépirodalom terén részben kívül eső feladat lenne ez, mégis, Lakatos prózájának meséit értelmezhetjük javaslatként is arra, hogyan lehet kreatív módon pótolni a hiányt. Mintha mégiscsak a szépirodalomba helyeződne át a mesemondás, a rege-áthagyományozás tradíciója, pontosabban, az ez iránt elkötelezett művészetbe. Mindazonáltal Lakatos is jelzi, hogy a koherens mitikus világkép helyett az, amit ő nyújt, töredezett és anakronisztikus. Osztójkánál mindig ironikus tónus egészíti ki a mesemondást. Ő mintha azt jelezné, hogy a mesék sűrű szövete ugyan rekonstruálható, de a mesemondáshoz tartozó otthonos atmoszféra már nem. Megsemmisült annak a kultúrának az óvó egysége, mely a meséken keresztül szemlélte és beszélte el az időt. Pedig Osztójkánál sokkal több mítosz, mese, rege, legenda íródik be a regényszövetbe, mint Lakatosnál. Élteti a történeteket generáló fantáziát, de azt az iróniát is, amely a fantasztikus szövegeket idézőjelbe teszi.

Nemcsak Harangos Eszti emlékezik a régi mesékre és hiedelmekre, hanem a vén Tóbiás Gyula is, akinek a háza a regényben a közösség egyik szellemi középpontja:

Ez a rendes nevén Tóbiás Gyulának nevezett öregember (kivéve, amikor részeg volt) igen nagy tekintélynek örvendett a telep népe előtt. Téli idején

az ő háza volt a leglátogatottabb hely a soron; esténként ide gyülekeztek a cigánysor fiataljai, volt, aki csak azért kereste fel azt a rogygyant, kidőlt-bedőlt, fülledt kis odút, hogy a többiekkel együtt elüthesse az időt, más pedig, hogy itt találkozhasson választottjával, nem azért, mintha erre nem akadt volna a cigánysor szegleteiben más mód. Ebben a kis házban egyébként megfértek a „kis cigánysoriak” és a „nagy cigánysorról” érkezők egyaránt.

Télen tűzrevalót vittek a vénembernek, aki ezért szívesen látott mindenkit, sőt késő éjszakába nyúló, hosszú, ősrégi történeteket mesélt cserébe. Azt tartották róla, hogy kilencszáz mesét tud kívülről, ezenkívül fejből tudja a fél világ történetét is, kezdve a régmúlt teremtéstől, a majdan bekövetkezendő pusztulásig, s bár ezeket a történeteket gyakran háborzongató részletességgel adta elő, tetszett hallgatóinak.

A hosszú téli estéken olykor Bábi Jóskaival együtt maga Kinglő Jóska is szívesen látogatott el az izgalmas történeteket mesélgető Tóbiás Gyulához, és ilyen alkalmakkor nem egyszer tette fel neki a kérdést: – Ugyan, apó – kérte szívélyesen –, ha már ennyire tudsz mindent, legyél szíves, mondd el nekünk a mi történetünket is. Mondd el, légy szíves, mi volt ez-ideig a cigányság sorsa, hogyan voltunk a nagyvilágban?

– Nem voltunk mi, fiam, sehogy!
– válaszolta mindannyiszor a kíváncsiskodó Kinglő Jóskaénak Tóbiás Gyula, s közben káromkodott egyet-

egyét, hol bolgáruul, hol pedig románul kezdte szidalmazni a világot, de a végén cigányul vagy magyarul folytatta. – Nekünk, fiam – folytatta lemondóan – nincs mit mondani magunkról. Ha volt is valaha, akkor azt elvitte, elragadta tőlünk az idő. Elnyelte az ingovány, bezáródott a sírokba, amelyekbe leszálltak a régi öregek, apáink, nagyapáink és ezeknek minden emlékezni tudó ága. Én is már csak annyit tudok mondani, amennyit így esténként elmondhatok nektek, de hát ezek vagy voltak, vagy nem...

Tóbiás Gyula háza mindig nyitva van az érkezők előtt, és ott él tovább a történetmesélő hagyomány. De maga Tóbiás is azt panaszolja ezekben a bekezdésekben, hogy múlóban van a világ, amikor a mesék múltról való tudásként értelmeződhetnek. Amit ezután elmond, a magyar anticiganizmus hagyományának alap-története, a romákkal szembeni vérvád narratívája: az, hogy cigányok segédkeztek Dózsa György kivégzésénél. A kérésekre, hogy mondaná el „a mi történetünket”, épp az ellenkezőjével felel: a legsajátabb helyett a legidegenebb történetet beszéli el, a megbélyegzés hamis meséjét.

A történelmi bűn vádja néhány oldallal később, egy másik történetben megismétlődik, amikor Bábi Jóska, aki két világháborúban is szolgált, a második háború idején a fronton megszólítja horthysta szá-

zadparancsnoka. A romákat kollektíven elítélő történeti bűnmese és a zsidókkal szembeni vérvád közötti összefüggést a regény a történelmi sorsközösségbe ágyazva gondolja tovább akkor, amikor a tiszt immár arról faggatja Bábi Jóskát, hajlandó lenne-e rátámadni Horthyra:

A százados arca idegesen megrándult. Mintha legyet vagy szúnyogot hessegett volna, hadonászni kezdett. Szavait később így folytatta: Szóval, neked is a begyedben van a Kormányzó úr?

– Nincs énnekem a begyemben, százados úr – legyintett Bábi Jóska. – Hogyan is lehetne, amikor felesküdtem rá, meg felesküdtem szent Magyarországra is?

– Arra, amit kérdeztem – köhintette el magát újra a százados –, miért nem válaszolsz hát?

– Mert a kormányzó úr Őfőméltósága rosszat cselekedett, Isten bocsássa meg neki. – Bábi Jóska megköszöri a torkát. – Eladta a cigányságot – folytatta. – Minden cigányért egy fillért kér a németektől. Azok meg, amint hallom innen-onnan, viszik is rendre, ami az övék. A zsidókat odaadta ingyen, a cigányokért meg darabonként egy fillért kért. Hogy van az, százados úr, hogy amíg én itt, a nagy orosz pusztaságban harcolok meg tapickolok hóban-sárban, odahaza eladják a családomat?

A százados e szavak hallatán elfordította a tekintetét a cigány katonáról.

Mielőtt azonban magára hagyta volna a tudatlannak hitt bakát, válaszképpen ezt mondta neki:

– Ez, fiam, amit most mondtál, hazugság. Horthy Miklós sose tenne ilyet. Jobban teszed, ha nem gondolsz vele. Orosz kémek terjesztik.

Bábi a visszaemlékezésekor már tudja az igazat, hogy mi történt deportált családtagjaival, és a beszélgetéskor nyilvánvalóan tudja a tiszt is, aki ezt a tudását inkább letagadja – úgy tűnhet, szégyenkezik a baka előtt.

Bábi a regénynek az az alakja, aki tudatosan, és egyben tudattalanul – álmaiban, képzeletében – rekonstruálni, értelmezni és őrizni igyekszik a történeti múltat. Rajta keresztül ismerkedünk meg azzal a nemesi családdal, akiknek a birtokához tartozott egykor a cigánysor. Ő próbálja meg egymástól megkülönböztetni a romákat folyamatosan vegzáló karhatalmi erőket – „zöldek voltak-e, vagy kékek”, kérdezi magától egy alkalommal, vagyis rendőrök vagy háttárőrök voltak-e a támadók, de „errefelé mindegy”, teszi hozzá. Ő az, aki tisztában van Sztálin halálának időpontjával és jelentőségével. De nincs egészen egyedül, az emlékek megoszlanak a közösség sorsáért felelősséget érzők között. Bandula, Kingló Jóska mellett egy időre átveszi a bebörtönzött vajda irányító szerepét. Az ő visszaemlékezéséből tudjuk meg annak a politikai okait, hogy 1949 előtt miért

nem építettek gátat a telep védelmére, 1949 tavaszán pedig miért húztak fel mégis hirtelen szabályozható zsilipet – azt, amelyet a karhatalom bosszújaként '55-ben ismeretlen szolgálateljesítők megnyitnak, hogy a romák házait elmossa a víz.

Horthy és Rákosi alakját a mesék is őrzik, a múlt nyomán kisarjadó emlékezeti folklór, amiről tudjuk, hogy nem a kreativitás élteti legfőképpen, hanem a magyarázatok, a koherens narratívák iránti igény. Az egyik történetben Jézus rá akarja venni Rákosit, hogy védelmezze és segítse a romákat – hiába. A másik történet egy fájdalmas emlékből ered. Harangos Eszti családját az újonnan kijelölt román-magyar határ szakította ketté. Az erdélyi bevonuláskor áldással és virággal akarta köszönteni a vidékükön áthaladó Horthyt, de a szimbolikus jelenetben a kormányzó nem válaszolt a cigányasszony köszöntésére. De megjelenik Harangos Eszti álmában, és gyógyfőzetet kap tőle.

A történelmi emlékezet mesékbe való beleíródása, homálynak, felejtésnek való kitettsége ugyanazt a tudáshiány-érzetet hozza létre az olvasóban, mint amit a regény ábrázolni kíván. Szeretnénk megismerni a magyarországi roma közösség sorsát, de nem tudjuk visszakeresni, szorongással tekintünk az ismeretlen tényekre, kérdéseink sokasodnak. Tudáshiányunk pontosan mutatja, hogy miként lett láthatatlanná a ma-

gyar roma közösség: több évszázados történetüket kiírta magából a kollektív magyar történelmi tudat, s Osztojkán, Lakatos igyekeztek megalkotni a művészeti be- és visszairást, jelezve ugyanakkor a brutális szakadást, törtélelét, amit a roma közösségnek kell elszenvnednie. Osztojkán regényében a palimpszesztte íródo történetek és az „eredeti”, kanonikus verziók közötti viszonyra, a változási folyamatokra visszakövetkeztethetünk abból, ahogyan a teológiai narratívák átalakulnak a közösség saját történeteivé, ugyanakkor pedig beleilleszkednek a regény egészét meghatározó iroikus foglalatra: a hit sem jelent immár biztos tudást a reményről és a jövőről – nem véletlen, hogy a könyv a világ végétől, a harag napjától való misztikusa félelemmel kezdődik. Harangos Eszti intim kapcsolata a nem felelő, elforduló Jézussal, könyörgései, megszólító monológjai tagolják a regény egészét. Jézusról közben több történetet is olvasunk, 1948-ból s az ötvenes évekből.

A könyv egyik fontos történet-szála a telepi halastó létrehozásának és elvesztésének narratívája. A tavat a romák takarították ki, ők telepítették bele növényevő és ragadozó halakat. Ez volt élelemellátásuk és megélhetésük alapja. Aztán a hatóság eltiltotta őket a tótól, a párttitkár körülkerítette azt, hogy ne közelíthessék meg, mondván, hogy az a téesz birtoka. A másik, dermesztően

szívszorító történet pedig az, amikor az egész roma közösséget rávették arra, hogy költözzenek át Békevárosba, mert ott lesz számukra munka és lakás. A hatalom jelezte: a telepen nem maradhatnak, tehát más választásuk nincs. Majtényi Balázs és Majtényi György kötete, a *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010* részletesen foglalkozik az ötvenes évek erőszakolt asszimilációjával, amikor a helyi termelés felszámolása után a romákat a nagy szocialista építkezésekre vagy üzemekbe kényszerítették dolgozni, sokszor lakhelyüktől távol eső körzetekbe. Ezzel párhuzamosan „nem fejlesztendőnek”, vagyis felszámolásra várónak jelölték meg olyan településeket, ahol romák éltek. A rendőrség nem változott az eszközökben, az ellehetetlenítés folyamata ebben az időszakban számtalanszor brutális volt. Osztójkán Békevárost részben fegyvenctelepként, munkatáborként ábrázolja, s ez egybeesik azzal, ahogy a hatalom akarta az államszocialista (kényszer-) munka eszközével átnevelni az osztályidegennek tekintett cigányságot.

Békeváros a halál helyszíne, nem a munkáé és az új életé. Bábi itt egyből akasztófával, temetetlen holtak koponyáival találkozik. A munkára alkalmatlanok pusztulásra vannak ítélve. Bár Osztójkán nem mondja ki, Harangos Esztiben a légerek emlékélt kelti életre ez az újabb büntetőkolónia, és az ötvenes évek képei

hirtelen a holokauszt emlékképeivel íródnak össze:

...a pincehelyiség ablakai alatt hatalmas robaj, túráztatott teherautómotorok dübörgése hangzott fel hirtelen. Ezt követően peckes, kopogós léptekkel kék munkaköpenyes, fekete tányérsapkás férfiak és nők jelentek meg az ideiglenes hálóterem bejáratánál. Tapsolva jelezték jövetelük célját:

– Ébresztő! Fölkelni! Asszonyok és öregek a gyerekekhez, a férfiak pedig gondoskodjanak a személyes holmiktól. Akin rajta van a felsőruha, vegye le! Aki pedig anélkül aludt az éjjel, kösse batyuba, hozza ki az épület elé! Gyorsan, gyorsan!

Amikor eltávoztak, Harangos Eszti odalépett a vajdához:

– Na te sánta ördög, ugye, nem hallgattál rám!

– Mi lelte magát? – Bábi Jóska eltaszította magától a vénasszonyt. Harangos Eszti izgatottan, a haját tépdesve futkosott a szalmazsákok között. Később a pincehelyiség egyik ablakához rohant. Erőlködve kapaszkodott fel a párkányig, káromkodva kiköpött rajta, végül visszaereszkedvén, csontos, száraz öklét a magasba emelve, neki-esett a vajdának:

– Megaszalnak minket, rogyon rád az ég! Nézz ki, micsoda masinákat állítottak az ablakok alá! Beleterelnek minket a gyomrába, és csak akkor eresztenek ki belőle, ha már olyanok leszünk, mint a napon szárított szilva.

– Magát, öreganyám, már nem kell megaszalni – felelte Bábi Jóska. Odalépett az ablakhoz, aggodalmasan kezdte fürkészni a felsorakozott, doboz alakú szürke teherautókat. Kérdések özönével árasztották el az asszonyok:

– Mit akarnak a gyerekekkel? Miért kell a batyukat kivinni?

Bábi Jóska a válaszadás helyett nyugalmat színélve szipákolni kezdett. Úgy tett, mintha taknyos lenne az orra; kezefejét el-elhúzta a bajusza fölé, végül elkiáltotta magát:

– Csend legyen, a kutya istenit! Nem hallja az ember a saját szavát. – Megfordult, Kanalas Péter ott állt mögötte; szótlán volt, aszerint, ahogy az éjszaka folyamán megparancsolta neki.

– Miféle gépek azok ott kint? – kérdezte tőle.

– Nem gépek – válaszolta az egykori békevárosi rab. – Fertőtlenítő kocsik.

Bábi Jóska azt hitte Kanalas kijelentésétől, botrány támad a pinchelyiségben. Harangos Eszti ricsajozásától pedig vérszemet kapván, egyenesen fellázad a többi asszony is; nekirontanak a fekete tányérsapkás nőknek és kitépdesik a hajukat, hogy a férfiak botokat vagy kést ragadnak, és akkor jaj mindenkinek, aki kék köpenyt visel, vagy fején hordja az állami közegészségügy fekete tányérsapkáját – ám tévedett: öregek és fiatalok egyaránt csöndes mosolygással vagy türelmetlen izgalommal dobálták magukról az odahaza sebtiben felöltött, kivételes alkalmakra tartogatott legjobb ruha-

darabjaikat, s miképpen az egészségügyisek meghagyták, batyukba kötven sorban kicipelték az épület elé.

Nem csupán a holokausztemlékezetből ismert, álcázott pusztító gépezet emléke elevenedik itt meg, hanem az az évszázados fegyelmezési hagyomány is, aminek a romák ki voltak téve: elkülönítés, kényszermosdatás. Az egymásra rétegződő traumákra csak egyetlen választ ad a közösség: nem vesz tudomást a nyilvánvaló kényszerítésről, megaláztatásról, és együttműködik. De 1953-ban a cigánysor lakói az első adandó alkalmal hazamennek. Úgy szegülnek ekkor szembe a hatalom által nekik előírt sorssal, mint a regény végén, amikor ahelyett, hogy beletörödnének az árvízbe, Mojna és Átyin Jóska közreműködésével felrobbantják a zsilipet. A telep megmenekül a történet szerint, de sejtjük, csak átmenetileg. Ahogy az áradó víznek nem lehet ellenállni, úgy a hatalom pusztító erejének sem. A regény zárata katarikus, átmeneti diadal – lenne, ha volna valaki, aki megfizethetné Átyin Jóska jóságát, segítségét, amiért robbanóanyagot adott a kétségbeesett romáknak. De sem a földön, sem az égben nincs olyan, aki ezt megtehetné, mondja a regény Átyin Jóska halálakor – a címével. Amikor a mű végére értünk, Osztojkán visszaküld bennünket a címhez, a kezdethez, újra. Nincs előrelépés és nincs kiút.

Főbűnünk a banán – „egy évad a pokolban”

A *Bűnös évad* komor témákat sejtet, ám az egyes bűnök megítélésének változása az évszázadok folyamán mégis felszabadító (is) volt, ugyanis a különféle bűnök súlyosságának felmérése, bizonyos emberi gyengeségek bűnként való tételezése meglehetősen ingatag terület az európai kultúrában és a művészetekben is. Rendszerbe fogni és rangsorolni is csak bizonyos korszakok, ideológiák tudták, megítélésük azonban fennálló világnézetek, társadalmi rendszerek, társadalmi folyamatok, hagyományok függvénye, és a vallás, a morál jegyében megformált, írott vagy hallgatólagos viszonyulásmódok elsősorban társadalmi gyakorlatokban és diskurzusokban tükröződnek, a jog inkább csak „követi”, kiegészíti a bűnösség és a bűnfelfogás „logikáját”.

A *Bűnös évad* Halász Rita művészettörténelemmel együtt tartott Lakásszemináriumunk harmadik sorozata volt, amelynek során egy-egy külön estét szántunk főbűneinknek és azok irodalmi, képzőművészeti reprezentációjának.

A középkori keresztény egyház által kardinálisnak nevezett bűnök esetében mindezt azért is fontos hangsúlyozni, mert főbűnökön a bűnök forrását, kútfejét kell érteni, amelyek nem feltétlenül önmagukban súlyosak, hanem a „valódi” bűnök, vétkek kiindulópontjai, origói. Már az egyes bűnök megnevezésével is adódnak problémák, nem csak a magyarban. Az egyházi tanításokban kevésbé jártas fül számára egészen mást jelenthet a lustaság és a lelki restség vagy a büszkeség, gőg, kevélység hármasa, illetve a kapzsiság és fösvénység ellentétes irányból képezik „ugyanazt” a bűnt. A torkosagra használt francia gourmandise kifejezés például olyan mértékben módosult az évszázadok folyamán, hogy a francia szakácsok és ínyencek egy csoportja 2003-ban beadvánnyal fordult a pápához a francia kifejezés módosításáért, és a „glouttonerie”-t javasolták a falánkság vétkének kifejezésére. A szóhasználat buktatói mellett az is kétségtelen, hogy az

egy-egy bűnök nem is pontosan azt jelentik, amit a hétköznapi életben, a felszínen gondolunk róluk, hogy kialakulásukban és megítélésükben milyen erős szerepet játszottak világnézetek, kultúrák, legfőképpen a kereszténység középkorban megfogalmazott dogmái. Később a maga igényei szerint formálta át ezeket a polgári társadalom, az újkori erkölcs, filozófia és művészet, majd a pszichológia, illetve a 20. század sorsfordító eseményei, emberi-társadalmi kiégései változtattak még egy nagyot a bűnök megközelítésében. Érdekes nyomon követni, hogy az egyes bűnök milyen újabb vonásokat, társadalmi jelenségeket olvasztottak magukba a fogyasztói társadalmak túlburjánzása, a globalizált világ új, félelmetes jelenségei és trendjei következtében. Talán a kapzsiság, a kevélység és az irigység van jelen a legerőteljesebben mai életünkben: tőzsdecápák, hatalomra törő, ahhoz az örület határán is ragaszkodó politikusok, öntetszelgő médiasztárok. A test bűnei, a bujaság és a torkosság pedig nemcsak a túlfogyasztás és az elhízott társadalmak, a globesity kérdései miatt érdekesekek (amik már eleve az orvoslás, egészségügy területére terelik a középkorban még a mérték és önmegettartóztatás hiányaként bűnösnek értékelt féktelen táplálkozás kérdését), hanem a test túlzott középpontba állítása, a testkultusz, a társadalom és a média ál-

tal „előírt” testképekkel, valamint az ezekkel erősen összefüggő táplálkozási zavarok miatt is. A koplalás ugyanis pontosan a zabálás fonákja: fogyasztás és fogyás ugyanannak az éremnek a két oldala.

Az, hogy egy-egy főbűnre milyen műalkotások segítségével fókuszálunk, nem mindig kézenfekvő, időnként túl nagy a kínálat: a szűkítés, a néhány igazán találó mű kiválasztása okoz fejtörést, olykor azonban túl kevés valóban érdekes műalkotás adódik az adott témában, illetve az is előfordul, hogy ami az irodalomban gazdag lehetőségeket kínál, az a képzőművészetben nehezen megfogható, vagy fordítva. A *Bűnös évadban* rendszeres segítségünkre volt Johannes Cassianus középkori szerzetes, egy a sivatagi atyák közül, aki *De institutis...* (A keleti szerzetesek szabályairól) című művében „bevezette” a bűnöknek, gonosz sugallatoknak az osztályozását. Nála egyébként még nyolcan voltak, a szomorúság is közéjük tartozott. Hozzá hasonlóan követhetjük Nagy Szent Gergely pápa *bűn-ügyi* útmutatását is. Ő a kevélységnek szentel kitüntetett figyelmet a bűnök rendszerében, és ő olvasztotta össze a lustaság és a szomorúság bűnét, s később ez utóbbi vált dominánssá, a lelki restség ugyanis fásultságból, kedvetlenségből, elkeseredésből fakad. Az adott vicium súlyosságát és frappáns büntetését Dante bugyraiban és *Purgatóriumá-*

nak köreiben is ellenőrizhettük, a főbűnök ikonográfiájához pedig többek közt Hieronymus Bosch 7 főbűn-sorozata, Cesare Ripa *Iconologia* című könyve, amelyben aprólékosan bemutatja a saját korszakában és az előző korokban használatos ábrázolási módokat, illetve Gustave Doré *Isteni Színjáték*-illusztrációi nyújthatnak kiindulópontot. Hol jobban, hol kevésbé inspirálók *A hét főbűn* című sorozat (Typotex Kiadó) egyes kötetei, ezek mindegyike korunk társadalma felől is vizsgálja és értelmezi a bűnöket.

Nem mindig a legkézenfekvőbb szerzők és művek a legizgalmasabbak egy-egy bűn kapcsán, klasszikus és kortárs párosítása szintén felfedhet újabb „bűnjeleket”. Térey János *Protokoll* című műve – már csak a műfaji transzformációk miatt is – a felesleges ember, az oblomovizmus és a spleen nyomában képviselte a restséget. (Egyértelműen kínálkozna például: Molière komédiája a fősvénység-kapzsiságnál, Móricz *Tragédiája* a torkosságnál, illetve a kevélységnél a *Büszkeség és balítélet*). Ez utóbbi helyett inkább Dorian Gray nárcisztikus gőgje és Wilde önarckép) motívikája válik fontossá számomra, miután a lázadó angyalok (Milton, Goethe, Madách) csapata is elgondolkodtató. Lucifer vagy Mefisztó Isten elleni lázadása szerintem a kevélység témájába vág, hiszen a klasszikusok ábrázolásai alapján ön-

hittek és dölyfösek, hiszik, hogy van elég erejük, hatalmuk legyőzni a teremtőt. A létezés hierarchikus rendje mintha magában hordozná az ez ellen való lázadást is, a tökéletességre törekvés, a hatalomra törés gőgös vágya már a teremtés kezdeteinél jelen van, a „fényhozó” nem fogadja el a teremtő és teremtmény közti különbségeket, fellázad a hierarchia ellen. Ennek kapcsán nemcsak a bibliai világrendre, hanem más kultúrkörökre is gondolhatunk, elegendő a görög mitológia alakjait, Zeust vagy Prométheuszt, illetve az antik művészetben oly népszerű hübrisz fogalmát felidézni. Ám joggal merül fel, hogy Lucifer és hozzá hasonló lázadó társai nemcsak a kevélység, hanem az irigység bűnét is magukon hordozzák. A kettő ugyanis gyakran együtt jár, keveredik, nem könnyű, nem is mindig lehet határokat húzni köztük. Az irigység azonban sokkal leplezettebb bűn, mint a sokszor vállalt, vagy a viselkedésben, külsőn kiütköző gőg. Az irigységhez is legalább két ember kell, tehát társadalmi alapkarakterű, másra irányuló érzés, mindig összehasonlítás „eredménye”. A belülről emésztő „kór” a legrejtegetettebb bűnök közé tartozik, viselői a legritkább esetben vallják be irigy vágyaikat. Az elhallgatott érzésről ezért leginkább a pillantás és a tekintet árulkodik, Dante is „bevarrott szeműeknek” nevezi az irigyeket, akik vakon tapogatóznak

a Purgatóriumban korábbi bűneik miatt. A szem jelentőségét erősítheti az irigység latin, *invidia* kifejezésének *video* = 'lát' töve is. Gondoljunk csak Salieri Mozartra vetett tekintetére Forman filmjéből. Az irigy ember a másik vélt vagy valós javait nézi, és csak a bűn pozitív megközelítői vélik úgy, hogy ez versengésre ösztönöz. Valójában inkább az irigy ember a másik kiválóságával szemben önmaga kisebbségét, alacsonyrendűségét éli meg, s a kevélyvel ellentétben nemigen gondolja, hogy képes legyőzni „ellenfelét”, vagy megszerezheti ugyanazokat a javakat. Sok irodalmi műben találkozhatunk irigy karakterekkel, ám ezek ritkán váltak az alkotások központi problémájává. Ellenben jóval több egyértelmű példa adódik az irigység másik fontos vonására, amikor valami – tárgy, személy, hatalom stb. – elvesztésének félelme kelti az irigység érzetét. Ezekben az esetekben jól látható, hogy a féltékenység megszállott szenvedélye a bűnnek olyan kútfője, amely az örületbe hajszolja alanyát vagy tárgyát, ármánykodásra, gyilkosságra készítet. Ezt a folyamatot az irodalom előszeretettel ábrázolja, említhető Ariosto *Őrjöngő Lórántja*, Shakespeare *Othellója* vagy Füst Milán: *A feleségem története*.

A torkosságnak nemcsak az evéshez, hanem a mértéktelen bekebelezéshez is köze van, a falánkságmögött rejlő identitásválság, boldogtalanság

tetten érhető Kosztolányi *Pacsirtájában*, az evéshez, táplálkozáshoz való viszony mai torzulásai Parti Nagy Lajos *Az étkezés ártalmasságáról* című monológiájában, a képzőművészetben meg e bűnt nemcsak holmi fejedelmi lakomák, terített asztalos csendéletek képviselik, hanem például Csurka Eszter *Fogyasztható művészet* című performansza, amelynek keretében a művész kenyértésztából „gyúrt” és süített emberszobrot, amit aztán a megnyitón a közönség szétmarcangolva megkajált.

A képzőművészetben a főbűnök kapcsán rendszerint az árulkodó testrészeket, mozdulatokat kutathatjuk. Milyen kompozíciók, emberközi viszonyok fejezhetik ki az irigységet vagy a gőgöt, milyen testtartások, arckifejezések, tekintetek leplezhetnek le egy-egy rejtteni szánt jellemvonást, miként burkolják mitológiai, vallási, termékenység témákba a női és férfi nemi szervek ábrázolását, vagy milyen állatok, tárgyak, esetleg milyen nemű vagy életkorú karakterek jelzik az ikonográfiai jelekben jártas szemlélőnek egy-egy bűn jelenlétét a vásznon.

A kortárs képzőművészet felé közeledve azonban a hagyományos ábrázolásmódok ismerete csődöt mond, kevésbé adódnak ikonográfiai kapaszkodók. Az értelmezés azonban sok mindenben átsegít, még

a bűnökön is. Ez történt azzal a banánnal is, amivel szintén a torkosság bűnébe eshetünk. Maurizio Cattelan olasz szobrász *Komédiás* című alkotása nem más, mint egy szupermarketből beszerzett, hétköznapi banán, szürke szigetelőszalaggal felragasztva a falra. Ez az alkotás a miami Art Basel aukción kelt el 120 ezer dollárért (átszámítva közel 36 millió forintért). A „celluxos banánra” reagáló mémek és a svéd lakberendezési áruház gyorsan reflektáló reklámfogása szinte hetekig foglalkoztatta a nézőket, talán éppen azért, mert a fogyasztói társadalom falánkságától hamar el lehet jutni az irigység, a gőg (irigyelni Duchamp-ot és híressé válni egy korunkat jellemző, találó ready made által) vagy a kapzsiság bűnéhez is. Ám e banán megfricskázza a csutkáig rágott bűnös gyümölcsöt, a kevélységből, tudásszomjból leszakított almát és vele együtt e gyümölcs festészeti diadalútját, ikonográfiai jelentőségét is. Mindehhez ecset helyett ma már egy szigetelőszalag is teljesen elegendő.

A 20. századi büntudat érzésénél, az egzisztenciális szorongásnál és a büntelen büntudat fogalmait vizsgálva Kafka, József Attila és Pilinszky művei aligha kerülhetők el. *A fegyencgyarmaton* című elbeszélés kivégzőgépezete, az egyetemes mérszárulás mechanizmusai, a kollektív

bűn és transzgenerációs büntudat 20. századi alakváltozatai után a Mária Magdolna alakjának és ábrázolásának tanulmányozása egyfelől meghozhatja a feloldozást, a bűnbánat esélyének egészséges érzeteit is. Másfelől visszajutunk Krisztus keresztáldozatának mozzanatához, az emberiségért vállalt szenvedéshez, ahonnan, ideiglenesen megváltva-megtisztulva, újra elindulva majd ismét bűnbe eshetünk, akár mind a hétbe.

Mert nem könnyű elkerülni a fenevad hét fő-jét, és nem könnyű bűneinkből kikeveredni. S bár komolyan vesszük a bűnök vizsgálatát, együtt küzdünk Adyval Kapzsiság Nagyúr ellen és segítünk a megszállott Kolhaasnak városokat gyűjtogatni a harag napján, az mégiscsak jó, hogy mindig van esély a bűnbocsánatra, feloldozásra, felszabadító nevetésre is. Szemléljük csak bűnbánó Mária Magdolna faragott szobrait, festészeti ábrázolásait: hajzuhatajának egész testét beborító szőrzetté alakulása, elsősorban a német mestereknél éppen elég derűt, felszabadító nevetést ad a befejezéshez. Vagy ha több mentségünk nincs, követhetjük akár Tartuffe mester útmutatóját is:

*„Igaz, hogy tiltva van egynémely élvezet,
De alkudozni az Istennel is lehet,
Mert fontos tudomány s a szükséglet
hatása
A lelkiismeret kellő kitágítása.”*

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit
Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas
és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.
Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:
1089 Budapest,
Magyarok
Nagyasszonya tér 10.,
tel.: 210-5149,
210-5159,
fax: 303-9241,
e-mail:
lapterjesztes@es.hu,
es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre
8100 Ft, fél évre **14 100 Ft**,
egy évre pedig **25 200 Ft**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

